

פרשת מסעי 1

א אלה מסעי בני־ישראל אשר יצאו מארץ 2

מצרים לצבאתם ביד־משה ואהרן: ב וכתב משה את־מוצאיהם 2

למסעיהם על־פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם:

Böylece insanlar, Bene-Yisrael'in tam olarak nerelerde kamp kurduklarını görecek, bu bölgelerde koca bir halk bir yana, küçük bir grubun bile uzun süre dayanamayacağını takdir edecek ve mucizelerin gerçekten meydana gelmiş olması gerektiğini kabullenmek zorunda kalacaktır.

1. Yönetiminde – Daat Mikra. Tam çeviriyle “eliyle”.

Organize gruplar halinde – The Living Torah. İbranice **Letsivotam**. Tam çeviriyle “ordularıyla”; “kalabalık topluluklarıyla”; “toplu halde” (krş. Şemot 12:51. Ayrıca bkz. Şemot 6:26, 7:4, 12:17).

Yolculukları – İbranice Mase. Raşi'ye göre anlam “konakladıkları yerler” şeklindedir ve ilk çıkış noktası Rameses de bunlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Tora'da bu listede sayılan yerlerin birçoğundan daha önce bahis yoktur. Bunun sebebi büyük olasılıkla, buralarda önemli olayların yaşanmış olmamasıdır. Yine de bu yerlerin büyük bölümünün isimleri *Tanah*'ın başka yerinde görülmemektedir. Dolayısıyla Bene-Yisrael buralara bu isimleri belli başlı bazı olayların anısına koymuş olabilir (Abravanel).

Şunlardır – Tora bu sözün ardından listeyi vermeden önce bu liste ile ilgili bir açıklama vermektedir: “Moşe, Tanrı'nın sözü üzerine yolculuklarına [göre] çıkış noktalarını yazdı.” Araya bu açıklama girdiği için, ondan sonra tekrar listeyi tanıtan bir cümlecik vermekte, “Ve çıkış noktalarına [göre] yolculukları şunlardır”, ve listeye geçmektedir.

2. Tanrı'nın sözü üzerine ... yazdı – Bir görüşe göre Mısır çıkışından hemen sonra, Tanrı, Moşe'ye yolculuklar hakkında bir “günlük” tutmasını emretmiş, kırk yılın sonunda da bu kaydın, Tora'nın bir parçası olacağını söylemiştir (Or Ahayim).

İbn Ezra, buradaki “Tanrı'nın sözü üzerine” sözlerinin “yolculuk” kelimesini nitelediği görüşündedir. Buna göre çeviri: “Moşe, Tanrı'nın sözü üzerine [yapılan] yolculuklarına göre çıkış nokta-

larını yazdı” şeklinde olabilir. İbn Ezra'nın bu görüşü, yolculukların gerçekten de Tanrı'nın sözü üzerine yapıldığı bilgisi (9:18) doğrultusundadır (*Piruş Al İbn Ezra*). Öte yandan Ramban, aynı nedenden dolayı bu görüşü kabul etmez. Tora bu bilgiyi başka yerde verdiğine göre burada tekrarlamasına gerek yoktur. Dolayısıyla onun görüşü doğrultusunda, “Tanrı'nın sözüne göre” ifadesi, Moşe'nin yazma sebebini belirtme amaçlıdır. Rabenu Behaye ise “Tanrı'nın sözü üzerine” ifadesinin her iki işlevi bir kerede gördüğü görüşündedir. Bene-Yisrael, yolculuklarını Tanrı'nın sözü üzerine yapmışlar, Moşe de bunları Tanrı'nın sözü üzerine kaydetmiştir.

Yolculuklarına göre çıkış noktalarını – Ya da sadece “yolculuklarına çıkışlarını”. Pasuğun devamında ise “çıkış noktalarna göre yolculukları” [veya “çıkışlarına yolculukları”] denmektedir. Buradaki sıralama değişikliği göze çarpmaktadır.

Sforno bu kullanımı, bazen çıkış bazen de varış noktasının daha iyi olmasına bağlar. Çıktıkları yer varış noktasına göre daha iyi olduğunda “çıkış noktaları” önemlidir; varış noktası daha iyi olduğunda ise “yolculukları” daha önemlidir. Rabenu Behaye ise, bu farkın bulunulan yerin fiziksel koşullarından değil, halkın genel tavırdan kaynaklandığını belirtir. Buna bağlı olarak, halkın olumsuz tavır içinde olduğu yerler, Tanrı'nın öfkesine işaret eden, Harada (korkudan kaynaklanan titreme), Dofka (darbe), Mara (acı) gibi isimler almıştır. Buna karşılık halkın olumlu tavır içinde olduğu yerler, Tanrı'nın sevgisine istinaden Şefer (güzellik), Mitka (tatlılık) gibi hoş isimlerle anılmaktadır.

“Yolculuklarına [göre] çıkış noktaları” ifadesinde, vurgu yolculuklardadır. Başka bir deyişle çıkış noktalarını önemli yapan şey, çıkılan yolculuktur. Bu, Tanrı'nın bakış açısını gösterir. Tanrı, her yolculukta Bene-Yisrael'in gelişimini ve ilerlemesini amaçlamıştır. Bu nedenle yapılan her yolculuk önem taşımaktadır. Buna karşılık “çıkış noktalarına [göre] yolculukları” ifadesinde, vurgu çıkıştadır. Bu da halkın bakış açısını gösterir. Konaklamak, halk için memnuniyetsizlik kaynağıdır. Dolayısıyla

Mase

33

[151. Çıkış'tan Aaron'un Ölümüne Kadar Seyahatler]

¹ Moşe ve Aaron'un yönetiminde Mısır Ülkesi'nden organize gruplar halinde çıkmış olan Bene-Yisrael'in yolculukları şunlardır.

² Moşe, Tanrı'nın sözü üzerine yolculuklarına [göre] çıkış noktalarını yazdı. Ve çıkış noktalarına [göre] yolculukları şunlardır:

33.

Bu bölümde, Tora, Bene-Yisrael'in Mısır'dan çıktıktan sonra, Erets-Yisrael'e girme amacıyla Yarden nehrini geçmeye hazırlanışına kadar kat ettikleri yolu özetler. Yolculukların listesi Tanrı'nın şefkatinin bir göstergesidir, çünkü kırk yıl boyunca çölde dolaşma kararına rağmen, halk rahat dönemler geçirmiştir. Burada toplam kırk iki yerin adı geçmektedir. Bunların ilk on dördü, [çıkış noktası Rameses de sayılırsa] casuslar gönderildiği sırada bulunulan Ritma'dan (bkz. p. 18) önce varılan yerlerdir – ki buraları toplamda sadece bir yıl ve 2,5 ay gibi bir sürede dolaşmıştır. Konaklama yerlerinin son sekizi ise (p. 41-49) kırkıncı yılda, Aaron'un ölümünden sonra geline yerlerdir. Kısacası, aradaki otuz sekiz yıllık sürede yapılan yolculuk sayısı sadece yirmidir. Başka bir deyişle halk bu süre içinde kamp bozma ve kurma zahmetini, ilk başta düşünüldüğü kadar sık yaşamamıştır (Rabi Moşe Adarşan'dan alıntı yapan Raşi). Bunun ötesinde Tora, Kadeş'te, diğer yerlerde geçirilen süreye denk olacak kadar uzun bir süre kalındığını belirtmektedir (Devarim 1:46). 38 yılda 20 yer dolaşıldığına ve Kadeş'te geçen süre diğer yerlerde geçene denk olduğuna göre, Bene-Yisrael Kadeş'te 19 yıl kalmıştır. Kısacası Bene-Yisrael'in aktif yolculukla geçirdikleri süre 19 yıldır ve bu süre içinde 19 yer dolaşmışlardır (*Seder Olam* 8; Devarim 1:46, Raşi o.a.; Rabenu Behaye).

Sforno'ya göre bu konaklama yerlerinin listesinin verilmesinin başka bir amacı vardır: Tanrı, bu şekilde Bene-Yisrael'in liyakatini vurgulamayı arzulamıştır. Bu kitap boyunca okuduğumuz bazı isyanlara ve ciddi günahlara rağmen, bir gerçek vardır ki Bene-Yisrael, Tanrı'nın peşinden sadık kullar olarak gitmişler, çöl gibi aslında hiçbir yaşam ümidinin olmadığı bir yerde Tanrı'nın söylediği şekilde tüm yolculukları tam bir teslimiyetle kabul etmişlerdir. O'nun sözüne göre yola çıkmışlar, O'nun sözüne göre kamp kurmuşlardır (bkz. 9:17-23). Ve onların Erets-Yisrael'e girebilmesini sağlayan, işte bu liyakattir.

Ramban, Moşe'nin bu listeyi Tora'ya Tanrı'nın emriyle yazdığına dikkati çeker. Bunun gerektirmesi bellidir: Bu yerlerin birer yer ismi olmanın ötesinde önemi vardır. Ramban bu doğrultuda, listede derin sırların yattığını belirtir. Gerçekten de bir *Alaha* kitabı olan *Magen Avraam* (428:8), *Tseror Amor* adlı eserden alıntı yapar ve bu kırk iki yerin isimlerinde, Tanrı'nın kırk iki harfli gizemli bir İsmi'nin gizli olduğunu belirterek, bu nedenle Tora'nın okunuşu sırasında bu kısmın bölünmemesi gerektiğini öne sürer. *Magen Avraam*'ın sözleri, Ramban'ın açıklamasını doğrular niteliktedir. Yani buradaki liste sadece yer isimleri olmanın ötesinde gizli sırları da içermektedir [Uygulama böyle değildir; yani kitaplarda da görüleceği üzere, ilk *aliya* p. 10'da sona erer. Yine de bazı cemaatler, *Magen Avraam*'ın yazdıklarını da değerlendirir ve p. 50'ye kadar olan kısmı tek parça halinde okuyarak, eksik *aliyayı* daha ileride bir ara vererek tamamlar.]

Son olarak, Ramban'ın, ünlü *More Anevochim* (Şaşırılmışlara Rehber 3:50) adlı eserinde bu liste için verdiği sebebi aktarmakta fayda vardır. Şöyle der Ramban: Bu yolculukların anlatılması büyük bir gerekliliktir. Zira her ne kadar, mucizeler ve olağanüstü işaretler, onlara tanık olan nesil için kesin birer gerçek idiye de, gelecekteki tüm nesiller için bunlar sadece duydukları birer anlatı sınıfında olacaktır ve dinleyenler buna inanmayabilecektir. Oysa Bene-Yisrael'in çölde kırk yıl boyunca varlığını sürdürülebilmesi, her gün herkese yetecek kadar maddi olması, yerleşim yerlerinden uzakta olup hiçbir meyve ya da sebzenin yetişmediği bu bölgelerde bu denli büyük bir ulusun bu kadar uzun bir süre yaşayabilmesi, bariz ve açık mucizelerdir. Tanrı, tarihin gidişatı içinde bu mucizelerin büyüklüğünün aşınmaya uğrayacağını ve dinleyenlerin burun kıvrıp, "elbette bu kırk yıl içinde halk yerleşim bölgelerine yakın noktalarda ya da verimli vahalarda kamp kurmuştu ve böylece yiyecek içecek bulabiliyordu" diyeceğini bildiği için, tüm mucizeleri, Tora'da verilen bu listeyle güçlendirmiştir.

ג וַיִּסְעוּ

מֵרַעְמֶסֶס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
מִמַּחֲרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה לְעֵינֵי כָל־מִצְרַיִם:
וּמִצְרַיִם מִקְבְּלִים אֹתָם אֲשֶׁר הֵכָה יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר
וּבְאַלְהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים: ה וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס
וַיַּחֲנוּ בְּסֶכֶת: ו וַיִּסְעוּ מִסֶּכֶת וַיַּחֲנוּ בְּאַתָּם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר:
ז וַיִּסְעוּ מֵאַתָּם וַיֵּשֶׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בְעַל צְפוֹן
וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל:

erimiş, ahşap olanlar çürümüş, taştan olanlar kendi-liğinden parçalanmıştır (Rabenu Behaye; krş. Şemuel I 5:1-5).

Kastedilen, Mısırlılar'ın ilahlarının gerçekten cezalandırıldığı değildir; zira onlar ne bir tanrıdır ne de canlı birer varlık. Pasuk, Mısırlılar'ın ilahlarının imha edilmesinin, onlara yönelik ek bir ceza olduğunu belirtmektedir. Putlarının yok edilmesi, Mısırlılar'a, inandıkları ve güvendikleri her şeyin aslında boş, değersiz ve güçsüz olduğunu göstermiştir. Bir insan için, hayatının merkezinde tuttuğu şeyin tamamen boş ve anlamsız olduğunu öğrenmek kadar yıkıcı bir şey olamaz.

Alternatif olarak buradaki *eloim* sözcüğü, "yargıçlar" anlamı da taşıyor olabilir (bkz. Şemot 21:6 açık.). Dolayısıyla bir görüşe göre çeviri "[Mısırlılar'ın] yargıçlarına karşı yargısını işletti [=onları cezalandırdı]" şeklindedir (Daat Zekenim).

5. Yola çıktılar ... kamp kurdular – Buradaki listede bu sözler her yolculuk için tekrarlanmaktadır. Aslında kelimeden tasarruf olması için sadece yer isimlerinin bir listesini vermek yeterli olurdu. Tora'nın "yola çıktılar" ve "kamp kurdular" sözlerini sürekli tekrarlaması, bu fiillerin her seferinde önemli olduğunu belirtir. Yolculuklar rehber bulutun hareketine bağlıydı. Dolayısıyla hiçbir zaman önceden haber verilmiyordu. Bulut kalktığında halkın bir an önce hazırlanması gerekiyordu – ki bu, çok büyük bir zorluk oluyordu. Yolculuk sonlandığında da kampın kurulması ayrı bir zor işti. Ama buna rağmen halk Tanrı'nın bu konudaki isteğini sorgusuz sualsiz kabul etmişti. Böylece tüm zorluğa rağmen halk

itirazsız bir şekilde kamp yapıp kamp bozuyordu. Ve bu, yaptıkları bu fiilleri her seferinde değerli hale getiriyordu. Tora buna işaret etmek için her seferinde bu fiilleri tekrarlamıştır (Sforno).

Sukot – "Çardaklar" ya da "sığınaklar". Bkz. Şemot 12:37 açık. Onur Bulutları Bene-Yisrael'i ilk kez burada sarmalamıştır (*Targum Yonatan*).

6. Etam – Bkz. Şemot 13:20 açık.

7. [Bulut] – Pasuk Bene-Yisrael'e istinaden çoğul çekimli fiiller kullanırken, burada "geri döndü" fiili tekil çekimlidir. Bir olasılığa göre burada, Bene-Yisrael'e yolculuklarında yol gösteren bulut sütununun hareketinden bahsedilmektedir (İbn Ezra; Rabenu Behaye). Çevirmize bu olasılığa göre "[bulut]" eklemesini yaptık.

İkinci olasılığa göre ise buradaki tekil kullanım ulusun tümünü kastetmektedir (İbn Ezra). Belki de Tora Bene-Yisrael'i övmektedir: Bene-Yisrael'in, Mısır ordusuna doğru bu geri dönüş şaşırtıcı ve korkutucu olabilecekken onlar yine de itaat etmişler, Tanrı'ya ortak bir kalple güvendiklerini ortaya koymuşlardır (Hirsch). Gerçi Mısırlılar bariz bir şekilde yaklaştıklarında halk içinde bölünme yaşamıştır; ama bu dönüş aşamasında herkes birlik ve güven içindedir.

Baal Tsefon – Bkz. Şemot 14:2 açık.

Karşısındaki – Ya da "doğusundaki" (Daat Mikra).

Pi Ahivot – "Özgürlük Vadisi". Bkz. Şemot 14:1.

Migdol'un önünde kamp kurdular – Şemot 14:2'de, Migdol ile deniz arasında kamp kurulduğu söylenmişti. Burada, söz konusu kampın Migdol'e yakın kurulduğu belirtilmektedir.

³ [Bene-Yisrael] İlk ayda, bu ilk ayın on beşinci gününde Rameses'ten yola çıkmışlardı. *Pesah*[-*korbanı* kesiminin] ertesi gününde Bene-Yisrael tüm Mısır'ın gözü önünde muzaffer bir edayla [bu ülkeyi] terk etmişlerdi.

⁴ [Bu sırada] Mısır[lılar], Tanrı'nın, onların içinde öldürmüş olduğu tüm *behor*ları gömmekte[ydiler. Tanrı, Mısırlılar'ın] tanrılarına da yargısını uygulamıştı.

⁵ Bene-Yisrael Rameses'ten yola çıktılar ve Sukot'ta kamp kurdular.

⁶ Sukot'tan yola çıktılar ve çölün kıyısındaki Etam'da kamp kurdular.

⁷ Etam'dan yola çıktılar. [Sonra bulut,] Baal Tsefon'un karşısındaki Pi Ahivot'a geri döndü ve [böylece] Migdol'un önünde kamp kurdular.

halkı en çok ilgilendiren şey, bir an önce bulundukları yeri terk etmektir. Sonuç olarak halkın gözünde önemli olan şey “çıkış”tır (Hirsch).

Hepimiz hayat yolculuğunda birçok hoş olmayan durakta konaklamışızdır. Ancak nasıl bir hayal-kırıklığına uğramış olursak olalım, daima ilerlememiz gerekir. Hem bireysel hem de toplumsal ilerleyiş, yeni bir meydan okumayı dirayetli bir şekilde göğüslemekle mümkün olacaktır (Munk).

Bazı kaynaklara göre “çıkış noktası” şeklinde çevirdiğimiz *Motsa* sözcüğü “olay; gelişme” anlamı taşıyor olabilir. Bu durumda ifade “yolculukları sırasındaki gelişmeler” şeklinde de çevrilebilir (Radak, Şeraşim; Aktav Veakabala).

3. İlk ayda, bu ayın on beşinci gününde – 15 Nisan 2448. Ya da 25 Mart MÖ 1313.

Rameses'ten – Bkz. Şemot 12:37. Rameses, Yosef'in, babası ve kardeşlerini yerleştiği bölgenin adıdır (bkz. Bereşit 47:11). Goşen ile aynı yerdir ya da bağlantılıdır (Bereşit 47:6). Anlaşılan, Bene-Yisrael'in kölelik döneminde inşa ettikleri şehirlerden Raamses de oraya yakın bir yerdedir (Şemot 1:11). Ama Raamses ile Rameses farklıdır. Görüldüğü kadarıyla bu isimler, aynı zamanda bazı firavunların da ismiydi. Bahsedilen şehirlerin yerleri için ilgili yerlerdeki açıklamalara bakınız.

Pesah[-korbanı kesiminin] ertesi gününde – Tam çeviriyle “*Pesah'ın ertesi gününde*”. Ancak burada kastedilen, 15 Nisan'daki *Pesah* bayramı değil, 14 Nisan'daki *Pesah-korbanı* kesimidir (*Talmud Yerusalmi* – Hala 2:1; krş. Vayikra 23:4). Ama Bene-Yisrael Mısır'dan, pasuğun belirttiği gibi onun ertesi sabahında, yani 15 Nisan sabahı çıkmışlardır. Bkz. 12:6.

Tora başka bir yerde Bene-Yisrael'in “gece vakti” çıktıklarını söylemektedir (Devarim 16:1). Bunun anlamı, çıkış serbestisini [*behor*ların ölümüyle] geceleyn elde etmiş olduklarıdır.

Ancak asıl çıkış gündüz vakti herkesin görebileceği şekilde gerçekleşmiştir (bkz. Şemot 12:31 açık.) (*Talmud* – *Berachot* 9a).

Muzaffer bir edayla – Tam çeviriyle “yüksek bir elle”. Yani “yumrukları havada”; “başları görünür [=dik] bir şekilde” (*Targum Onkelos*). Bkz. Şemot 14:8 açık.

[Bu ülkeyi] Terk etmişlerdi – Tam çeviriyle “[*bu ülkeden*] çıkmışlardı”.

4. Öldürmüş – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “Tanrı'nın, onların içinde vurmuş olduğu [kişileri, yani] tüm *behor*ları gömmekteydiler”. Bkz. Şemot 12:29.

Tüm behorları gömmekteydiler – İbranice *Mekaberim*. Normal şartlarda gömme anlamlı fiil (*Kavar*), *Koverim* şeklinde çekilir. Buradaki *Mekaberim* kullanımı bir süreklilik iması taşır, zira o gün Mısırlılar'ın gömmesi gereken çok sayıda ölü vardı. Bu da Bene-Yisrael'in rahatça çıkması karşısında teslimiyetçi bir tavırda olmalarının nedenlerinden biri olabilir (*Daat Mikra*).

Mısır Çıkışı Bene-Yisrael'in inancının temelinde birçok önemli noktanın kaynağıdır. Bu noktardan biri de bu pasuktaki tezatta ön plana çıkarılmaktadır. 15 Nisan sabahı Mısır'ın üstüne doğan güneş, bir yandan köle ulusun özgürlüğe kavuşmasını, diğer yandan da efendilerin maddi ve manevi olarak yenilgiye uğratılmasını, en seçkin evlatlarının da ölümünü açığa çıkarmıştır. Bir ve Tek Tanrı'nın Eli'nin aynı anda hem öldürüp hem de hayat verdiği belli olmuştur. Bu iki zıtlık, bir arada, Tek Tanrı'ya yönelen insanın kalbinde O'na karşı saygı dolu bir çekinme ve güven duygusunu oluşturmuştur. Bu ikisi, Tanrı'nın Yisrael tarafından tanınması sürecinde temel niteliğinde öğelerdir (Hirsch).

Tanrılarına da yargısını uygulamıştı – Bkz. Şemot 12:12. Ya da “cezalandırmıştı” (*Daat Mikra*). Altın ve gümüşten yapılmış putlar

ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירָת וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ-הַיָּם	8
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבַּר אַתָּם וַיַּחֲנוּ בְּמִרְהָ:	
ט וַיִּסְעוּ מִמִּרְהָ וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וּבְאֵילָם שְׁתֵּים עָשָׂרָה עֵינַת מַיִם	9
וּשְׁבָעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ-שָׁם: י וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיַּחֲנוּ עַל-יַם-סוּף:	10
יב וַיִּסְעוּ מִיַּם-סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר-סִין: יג וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַר-סִין	11-12
וַיַּחֲנוּ בְּדִפְקָה: יד וַיִּסְעוּ מִדִּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאֵלוֹשׁ: יו וַיִּסְעוּ מֵאֵלוֹשׁ	13-14
וַיַּחֲנוּ בְּרַפִּידִם וְלֹא-הָיָה שָׁם מַיִם לָעָם לְשִׁתּוֹת: יז וַיִּסְעוּ מִרַפִּידִם	15
וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר סִינַי: יח וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַר סִינַי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרַת הַתַּאֲוָה:	16

Raba 25:5). Bu durumda Bene-Yisrael buraya 15 İyar 2448 [=24 Nisan MÖ 1313] tarihinde ulaşmışlardır. Anlaşıldığı kadarıyla *Şabat* konusundaki emri de ilk olarak Aluş'ta almışlardır (Şemot 17:29; *Talmud Yerusalmi* – *Betsa* 2:1, *Talmud* – *Betsa* 9b).

Bazı kaynaklara göre ismin anlamı “güçlü şehir”dir (*Targum Yonatan*). *Talmud*, burasının Hevron'da yaşayan devletlerden biri olan Şeşay (13:22) tarafından inşa edildiğini kaydeder (*Talmud* – *Yoma* 10a).

14. Refidim – Şemot 17:1. Buraya 23 İyar 2448 [=3 Mayıs MÖ 1313] Pazar günü ulaşmışlardır (*Seder Olam* 5).

Su yoktu – Bu bölüm boyunca Tora sadece yer isimlerini listelemekte, buralarda meydana gelen olaylar hakkında ise hiç bilgi vermemekte ya da çok az vermektedir. Örneğin, p. 8'de, Mara'da acı suların tatlılaşması mucizesinden (Şemot 15:23-25) ve p. 11'de, Sin çölünde *manın* ilk kez düşmeye başlamasından (Şemot 16:4) bahis yoktur. Ancak Tora burada çok özlü bir ifadeyle Refidim'deki susuzluğa değinmekte ve burada meydana gelen birkaç olaya birden dikkati çekmektedir. Refidim'de halk su kıtlığı yüzünden Tanrı ve Moşe'ye karşı şikâyet başlamış, bunun üzerine mucizeyle bir kayadan su çıkmış ve Amalek'in sinisi saldırısı ile başlayan savaş burada gerçekleşmiştir (Şemot 17:6-13) (Ramban).

Tora'nın Refidim'le ilgili olarak sadece su eksikliğinden bahsetmesinin sembolik bir anlamı olabilir. Su, Tora'yı simgeler (bkz. Şemot 15:22 açık.). Hahamlarımız Refidim'e bu ismin veril-

mesinin temelinde, halkın burada Tora öğrenimi konusunda gevşeklik (*Rifyon*) göstermesi olduğunu belirtirler. Halk, susuz kalmıştır – manevi suyu olan Tora'dan yoksundur. Bu da onların Tanrı'ya ve Moşe'ye isyan etmelerinin, ardından da Amalek'in saldırısını hak etmelerinin sebebidir. Dolayısıyla belki de Tora sadece “su yoktu” diyerek, bu zincirleme olayların hepsini birden anmaktadır.

15. Sinay çölü – Şemot 19:1. Buraya geliş tarihleri 1 Sivan 2448'dir [=9 Mayıs MÖ 1313]. Bene-Yisrael 20 İyar 2449 [=17 Mayıs MÖ 1312] tarihine kadar bir yıldan biraz az bir süre boyunca burada kalmışlardır (*Seder Olam* 8). Bkz. 10:11.

16. Sinay çölünden yola çıktılar – Bene-Yisrael, Sinay'ı Mısır çıkışından bir yılı aşkın bir süre sonra terk etmişlerdir (10:11). Bu bir yıl içinde Tora'yı almışlar, Altın Buzağı günahını işlemişler ve *Mişkan*'ı inşa etmişlerdir.

Kivrot Ataava – “İştah/Arzu Mezarları”. Burasının bu ismi almasının nedeni, birçok kişinin burada et için şiddetli bir arzu duyması ve çıkan isyana Tanrı'nın sertçe karşılık vermesidir (bkz. 11:4-34). Burası Tavera ile aynı yerdir (bkz. 11:3 açık.).

Sinay, Tora'nın alındığı yerdir. Bene-Yisrael oradan çıkıp Kivrot Ataava'ya gelmiştir. Tora bu sözlerle belki daha derin bir mesaj vermektedir: Tora'dan ve onun rehberliğinden ayrılan kişi artık arzularının elindedir ve bu arzular onu çok kötü sonuçlara kadar götürebilir.

⁸ Ahiorot'un önünden yola çıktılar ve denizin içinden çöle geçtiler. Etam çölünde üç günlük yol yürüyüp Mara'da kamp kurdular.

⁹ Mara'dan yola çıktılar ve Elim'e geldiler. Elim'de 12 su pınarı ve 70 hurma [ağacı vardı]. Orada kamp kurdular.

¹⁰ Elim'den yola çıktılar ve Kızıldeniz kıyısında kamp kurdular.

¹¹ Kızıldeniz'den yola çıktılar ve Sin çölünde kamp kurdular.

¹² Sin çölünden yola çıktılar ve Dofka'da kamp kurdular.

¹³ Dofka'dan yola çıktılar ve Aluş'ta kamp kurdular.

¹⁴ Aluş'tan yola çıktılar ve Refidim'de kamp kurdular. Orada halk için içecek su yoktu.

¹⁵ Refidim'den yola çıktılar ve Sinay çölünde kamp kurdular.

¹⁶ Sinay çölünden yola çıktılar ve Kivrot Ataava'da kamp kurdular.

8. Ahiorot'un önünden – Yani “[Pi] Ahiorot'un önünden”. İbranice **MiPene Ahiorot**. Buradaki Pene Ahiorot, yerin ismi olan Pi Ahiorot'un farklı bir kullanımı da olabilir. Yani “Pene / Pi Ahiorot'tan” (İbn Ezra).

Denizin içinden ... geçtiler – Bkz. Şemot 14:22.

Etam çölünde – Burası Şur çölü ile aynı yerdirdi (krş. Şemot 15:22). Burada Etam olarak anılmasının nedeni, olasılıkla, Etam adlı yerin bu çölün başlangıcında yer almasıdır (*Daat Mikra*; bkz. p. 6).

p. 6'da Etam adlı yere gelindiği söylenmişti. Bu pasukta da “denizin içinden” geçtikten sonra Etam çölüne ulaşıldığı belirtilmektedir. Buradan görüldüğü üzere, denize girmeden önce bulundukları yerle denizden çıktıkları yer aynıdır.

Bir olasılığa göre, Etam, denize giriş ve çıkış yerlerini tümtüyle kaplayan çok büyük bir alanın adıdır (*The Living Torah*). Başka bir olasılık, buraya iki kez gelinmiş olmasıdır. Yani önce Etam'a gelinmiş, sonra Mısırlılar'ı şaşırtmak için geri döndükten sonra tekrar, bu kez denizin içinden geçerek aynı yere ulaşılmıştır. Üçüncü olasılık, *Midraş* tarafından dile getirilmektedir. Buna göre Bene-Yisrael denizin içinden “karşıya” geçmiş değildir. Deniz yarılmış, açılan yollar sağa doğru kavisli yarım daire şekli alarak halkı aynı kıyıya çıkarmıştır (bkz. Şemot 15:20 açık.).

Mara - Bkz. Şemot 15:23.

9. Elim – Bkz. Şemot 16:27 açık.

12 su pınarı ve 70 hurma ağacı – Bkz. Şemot 16:27 açık. Tora'nın bu listeyi vermesindeki amaç hakkındaki farklı görüşlere girişteki açıklamalarımızda yer vermiştik. Ancak bu listedeki açıklaması daha zor olan nokta, buradaki “12 su

pınarı ve 70 hurma ağacı” gibi bazı ayrıntıların ne sebeple verildiğidir. Özellikle de Tora'nın olayları anlatırken önem verdiği birçok şeyin, örneğin, casusların günahı, Korah'ın isyanı ve elbette Sinay'da Tora'nın verilmesi gibi önemli olaylara bu listede hiç değinilmemesi, ama bunun gibi küçük ayrıntılara yer verilmesi dikkat çekicidir. Bu konuda yapılabilecek tek açıklama, Ramban'ın girişteki açıklamalarda verdiğimiz sözleridir. Bu liste birçok sırrı içermektedir ve olasılıkla özellikle bu ayrıntıların seçilip verilmesi de bu sırlara bağlı olabilir (krş. *Daat Mikra*).

10. Kızıldeniz kıyısında – Bkz. Şemot 15:27. Tam çeviriyle “*Sazlık Denizi kıyısında*” (bkz. Şemot 10:19 açık.). Bahsedilen, Bene-Yisrael'in içinden geçtiği, Mısır ordusunun da yok olduğu denizdir. Ancak şimdi bahsedilen nokta, denizden çıkılan yer değildir. Bene-Yisrael, denizden çıktıktan sonra kıyı boyunca güneye doğru yol almış ve kıyı şeridinde bir noktada kamp kurmuşlardır (*Hizkuni*). Ancak bazı açıklamalara göre Bene-Yisrael bu aşamada, Kızıldeniz'den çıktıkları yere geri dönmüşlerdir (*Aktav Veakabala*). Anlaşılan, Bene-Yisrael'in bir önceki ve bir sonraki durakları arasındaki yol denizin kıyısından geçmektedir (*Daat Mikra*).

11. Sin çölünde – Şemot 16:1'ten anlaşıldığı kadarıyla Sin çölü, Kızıldeniz'le Sinay çölü arasındaki bölgedir.

12. Dofka – Şemot kitabında adı geçmemektedir. Bkz. Şemot 17:1 açık. Burası olasılıkla Sinay yarımadası boyunca uzanan bir sırtın güneyindeki Serabit el-Kadim adlı vahadır.

13. Aluş – Şemot kitabında adı geçmemektedir. Bkz. Şemot 17:1 açık. Bazılarına göre manın ilk verildiği yer burasıdır; bkz. Şemot 16:1 açık. (*Midraş* – *Bereşit Raba* 48:12; *Midraş* – Şemot

יִי וְיִסְעוּ מִקְבֶּרֶת הַתְּאוּהָ וְיִחְנוּ בְּחִצְרֹת: יֵה וְיִסְעוּ מִחִצְרֹת וְיִחְנוּ	17-18
בְּרִתְמָה: יֵה וְיִסְעוּ מִרִתְמָה וְיִחְנוּ בְּרִמְן פְּרִץ: כֹּ וְיִסְעוּ מִרְמֵן פְּרִץ	19-20
וְיִחְנוּ בְּלִבְנָה: כֹּ וְיִסְעוּ מִלִּבְנָה וְיִחְנוּ בְּרִסָּה: כֹּ וְיִסְעוּ מִרִסָּה	21-22
וְיִחְנוּ בְּקִהֲלָתָה: כֹּ וְיִסְעוּ מִקִּהֲלָתָה וְיִחְנוּ בְּהֶרֶשְׁפָּר: כֹּ וְיִסְעוּ	23-24
מִהֶרֶשְׁפָּר וְיִחְנוּ בְּחֶרְדָּה: כֹּ וְיִסְעוּ מִחֶרְדָּה וְיִחְנוּ בְּמִקְהֲלָתָה:	25
כֹּ וְיִסְעוּ מִמִּקְהֲלָתָה וְיִחְנוּ בְּתַחַת: כֹּ וְיִסְעוּ מִתַּחַת וְיִחְנוּ בְּתַרְח:	26-27
כֹּ וְיִסְעוּ מִתַּרְח וְיִחְנוּ בְּמִתְקָה: כֹּ וְיִסְעוּ מִמִּתְקָה וְיִחְנוּ בְּחֶשְׁמָנָה:	28-29

tuğlaları ile işaretlendiği bir yerdi (*Targum Yonatan*). Bkz. Devarim 1:1 açık.

21. Risa – Ya da Bet Risa (*Targum Yonatan*) veya Rissan (*Septuaginta*). Arapça'da rissa sözcüğü, taşlarla tıkanmış bir kuyuyu belirtir.

22. Keelata – Ya da Makelat (*Targum Yonatan*; *Septuaginta*; bkz. p. 25). İsim “**Kaal** – Cemaat; Toplantı” sözcüğüyle bağlantılıdır. Bazılarına göre Korah'ın isyanı (16:1) burada gerçekleşmiştir (*Targum Yonatan*; *Baal Aturim*).

23. Şefer dağı – Ya da Şafer dağı (krş. *Septuaginta*). Tam anlamıyla “*güzellik dağı*” ya da “*güzel dağ*”. Bazı kaynaklar burasının güzel meyveler yetişen bir dağ olduğunu belirtir (*Targum Yonatan*).

24. Harada – “[Korkudan] Titreme”. Bu isim, Korah'ın isyanı sonrasında meydana gelen salgın dolayısıyla Bene-Yisrael'in büyük korku geçirdiği yerdir (17:12; *Targum Yonatan*).

25. Makelot – Bu isim de bir toplanmayı (*Kaal*, *Keila*) anmaktadır (*Targum Yonatan*). Olasılıkla Aaron'un asasıyla ilgili mucizenin gerçekleştiği yerdir (17:17, 17:24). Tanrı'nın toplu halde methedildiği bir yer de olabilir (krş. Te'ilim 68:27, 26:12). Bazılarına göre burada büyük bir protesto gösterisi olmuştur (*Baal Aturim*; krş. 16:3, 20:2).

26. Tahat – “Aşağı; alt”. Bazıları, anlamından dolayı bunun bir yer ismi değil, önceki yer olan

Makelot'un aşağı kesimini tanımladığı görüşündedir (*Targum Yonatan*). Sinay'daki Karkom dağı ya da Ram el-Parudi'nin güneyindeki bölgede olduğu düşünülmektedir.

27. Terah – Ya da Tarah. Avraam'ın babasının ismi de Terah'tı (Bereşit 11:25). Sami dillerindeki akrabalarına göre, *terah* bir tür dağ keçisi anlamına gelir ve olasılıkla bu tip hayvanların bol olduğu bir yerden bahsedilmektedir.

28. Mitka – “Tatlılık”. Burası iyi ve tatlı bir su kaynağının bulunduğu bir yerdir (*Targum Yonatan*). Olasılıkla, Sinay'daki Beer el-Mayin ya da Beer Beda'dır.

29. Haşmona – Bkz. Te'ilim 68:32; Yeoşua 15:27. Hanuka olaylarından hatırlayacağımız Haşmonai ailesinin kökleri buraya uzanıyor olabilir (krş. *Mişna* – *Midot* 1:6; *Talmud* – *Şabat* 21b). Ayrıca ilginç bir paralellik söz konusudur. Burası 42 yer ismi içeren bu listedeki 25. yerdir. Bu da, 25 Kislev tarihine rastlayan Hanuka bayramına Tora'dan bir ipucu olarak görülebilir. [Başka bir ipucu da, Tora'nın 25. sözcüğünün “ışık” olmasıdır (Bereşit 1:3).]

Te'ilim 68:32'de *Septuaginta* *haşman* sözcüğünü “büyükelçi” olarak çevirir. Haşmona, Selmona adlı yerle bağdaştırılır (*Septuaginta*).

- ¹⁷ Kivrot Ataava'dan yola çıktılar ve Hatserot'ta kamp kurdular.
¹⁸ Hatserot'tan yola çıktılar ve Ritma'da kamp kurdular.
¹⁹ Ritma'dan yola çıktılar ve Rimon Perets'te kamp kurdular.
²⁰ Rimon Perets'ten yola çıktılar ve Livna'da kamp kurdular.
²¹ Livna'dan yola çıktılar ve Risa'da kamp kurdular.
²² Risa'dan yola çıktılar ve Keelata'da kamp kurdular.
²³ Keelata'dan yola çıktılar ve Şefer dağında kamp kurdular.
²⁴ Şefer dağından yola çıktılar ve Harada'da kamp kurdular.
²⁵ Harada'dan yola çıktılar ve Makelot'ta kamp kurdular.
²⁶ Makelot'tan yola çıktılar ve Tahat'ta kamp kurdular.
²⁷ Tahat'tan yola çıktılar ve Terah'ta kamp kurdular.
²⁸ Terah'tan yola çıktılar ve Mitka'da kamp kurdular.
²⁹ Mitka'dan yola çıktılar ve Haşmona'da kamp kurdular.

17. Hatserot – “Avhular”; bkz. 11:35. Miryam'ın *tsaraat*la cezalandırıldığı yer burasıdır (12:16). Bazılarına göre, Korah'ın isyanı da burada gerçekleşmiştir (Devarim 1:1, Raşi o.a.; bkz. 11:35 açık.). Ancak bkz. aşağıda p. 22 açık. Bene-Yisrael'in Hatserot'a varış tarihi 22 Sivan 2449'dur [=17 Haziran MÖ 1312] (*Talmud* – *Taanit* 29a).

18. Ritma – Tora, casuslar gönderildiğinde bulunulan yere gelmeden önce Hatserot'tan çıkıldığını belirtmişti (12:16). Şimdi Tora, Hatserot'tan çıkılan yolculuğun sonunda Ritma'ya ulaşıldığını belirtmektedir. Moşe de casusların Kadeş Barnea'dan gönderildiğini söylemiştir (32:8). Dolayısıyla Ritma ve Kadeş Barnea aynı yerdir, ya da aynı bölgede [=Paran çölünde (13:3)] iki komşu yerdir.

Casusların gönderildiği yerin asıl ismi Kadeş olmasına rağmen (13:26), Tora buradan Ritma ismiyle bahsetmektedir. Bu isim “**Rotem** – Ardiç” sözcüğüyle bağlantılıdır. Teilim'de *Laşon Ara* yapan kişiler hakkında “*Ne verecek, ne katacak sana hain dil – bir savaşçının ardiç kömürlü keskin oku?*” (Teilim 120:3-4) denmekte, *Laşon Ara* günahı, için için yanan ardiç kömürüyle atılan bir oka benzetilmektedir. Bunun nedeni, diğer kömürlerden farklı olarak ardiç kütüğünden elde edilen kömürün, dışı soğuduğu zaman bile içten yanmaya devam etmesidir. Ok, *Laşon Ara*'yı temsil eder ve bu kömürle atıldığındaki etkisi çok ağırdır; zira bir kişi kendisine anlatılan *Laşon Ara*'ya inandığı takdirde, daha sonra kendisine gerçeğin ilk anlatılardan farklı

olduğu bariz bir şekilde açıklansa bile bu kişi ilk anlatılana olan inancını sürdürülecektir. Dıştan açıklamayı kabul ettiği izlenimini verse bile, içinde aslında ilk söylenen olumsuz şeylere olan inancını sürdürülecektir [yani dıştan soğusa bile içten yanmaya devam edecektir]. Burada da casuslar Erets-Yisrael hakkında çok ağır bir *Laşon Ara* konuştukları için sözlerinin etkileri Ritma ismiyle ifade bulmuştur (*Midraş* – *Bereşit Raba* 98:19; Raşi).

Bazılarına göre bu ismi almasının nedeni burada bol ardiç ağacı yetişmesidir (*Targum Yonatan*; krş. Melahim I 19:4, İyov 30:4).

Bene-Yisrael buraya 29 Sivan 2449 [=14 Haziran MÖ 1312] tarihinde gelmişler ve burada 19 yıl kalmışlardır (*Seder Olam* 8; bkz. Devarim 1:46 açık.). Bu durumda Ritma'dan ayrılışları 2468 [=MÖ 1293] yılının içinde gerçekleşmiştir.

19. Rimon Perets – Ya da Rimon Paret (Septuaginta). “*Saçılan Nar*” ya da “*Bol Taneli Nar*” (*Targum Yonatan*). Önceki açıklamadan anlaşıldığı üzere buraya 1468 yılı içinde gelmişlerdir. Bu noktada yolculuğun yönü Akabe körfezidir (bkz. 14:25, p. 35) ve Seir dağlık bölgesinin çevresinden dolaşmaya başlamışlardır (Devarim 2:1). Rimon Perets'i, Negev'deki Ramon dağı ile tanımlamak olasıdır (*The Living Torah*). Bazılarına göre ise bu noktada Moav çölünde ilerlemektedirler (*Sefer Ayaşar, Şelah Leha*).

20. Livna – “*Tuğlalar*”. Burası, sınırların yapı

30-31	וַיִּסְעוּ מִחֶשְׁמֶנָה וַיַּחֲנוּ בְּמִסְרוֹת: זֶה וַיִּסְעוּ מִמִּסְרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּבִנְיָ
32-33	יֶעֱקֹן: זֶה וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יֶעֱקֹן וַיַּחֲנוּ בְּחֵר הַגְּדָגָד: זֶה וַיִּסְעוּ מִחֵר
34	הַגְּדָגָד וַיַּחֲנוּ בִּיטְבֶּתָה: זֶה וַיִּסְעוּ מִיטְבֶּתָה וַיַּחֲנוּ בְּעֵבְרָנָה:
35-36	זֶה וַיִּסְעוּ מִעֵבְרָנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֵצִין גִּבֹּר: זֶה וַיִּסְעוּ מִעֵצִין גִּבֹּר וַיַּחֲנוּ
37	בְּמִדְבַּר־צֶן הוּא קִדְשׁ: זֶה וַיִּסְעוּ מִקִּדְשׁ וַיַּחֲנוּ בְּחֵר הָהָר בִּקְצֵה
38	אֶרֶץ אֲדוֹם: זֶה וַיֵּעַל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הָהָר עַל־פִּי יְהוָה וַיָּמָת
39	שֵׁם בִּשְׁנַת הָאָרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ
40	הַחֲמִישִׁי בָּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: זֶה וַאֲהֲרֹן בֶּן־שִׁלֵּשׁ וְעֶשְׂרִים וּמֵאָת שָׁנָה
	בָּמָתוֹ בְּחֵר הָהָר: ס מ וַיִּשְׁמַע הַכֹּהֵן עֲלֵי עֹרֹד וְהוֹאִישׁב
	בְּגִבֹּר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֶא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

1274] tarihinde varılmıştır (bkz. 20:1 açık.). Bazı görüşlere göre ise Bene-Yisrael'in 19 yıl geçirdiği yer Ritma değil, buradaki Kadeş'tir. Eğer öyleyse buraya 2469 [=MÖ 1292] yılında gelmişlerdir. Bu noktada Bene-Yisrael artık kuzey yönünde ilerlemeye başlamışlardır.

37. Or Aar – Ya da “Or dağı”. Bkz. 20:22, 20:26 ve 21:4. Ayrıca bkz. 34:6 açık.

38. Beşinci ayda, ayın birinde – 1 Av 2487 [=13 Temmuz MÖ 1274]. Bkz. Devarim 10:6 ve 32:50. Aaron, tüm Tanah'ta ölüm tarihi açık bir şekilde yazılı olan tek kişidir.

Tanrı'nın Sözü üzerine – İbranice *Al Pi Ašem*. Tam çeviriyle “Ašem'in Ağzı üzerine”. Burada bu sözlere gerek yoktur; zira Aaron'un ölümünün anlatıldığı bölümde (20:22-29), Aaron'un Tanrı'nın emriyle öldüğü zaten söylenmiştir. Ayrıca 20:27'de Moşe'nin görevini yerine getirmesiyle ilgili söylendiği gibi, burada da ölümün “Tanrı'nın emrettiği şekilde” gerçekleştiği söylenebilirken, “Tanrı'nın Ağzıyla” ifadesi tercih edilmiştir. Anlaşılan, Tora bu ifadeyle “Tanrı'nın emrettiği şekilde” anlamının ötesinde bir mesaj vermektedir (*Maskil Ledavid*). Bu nedenle sözcüklerin sözlük anlamları önem kazanmaktadır. Tora “Tanrı'nın Ağzıyla” diyerek, Aaron'un ölümünün “*Mitat Neşika* – Öpücük Ölümü” şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu ölüm şeklinin niteliği hakkında bilgi için bkz. 20:1 açık.

39. 123 yaşındaydı – Aaron, Moşe'den üç yaş büyüktü (bkz. Şemot 7:7; Abravanel).

40. Oturan – Yani “*hüküm süren*”; “*tahtta oturan*”.

Kenaanlı Arad kralı – Bkz. 21:1-3.

Bene-Yisrael'in gelişini duydu – Aslında tam çeviri “*Bene-Yisrael gelirken duydu*” şeklindedir. Nitekim bu kralın Bene-Yisrael'in gelmekte olduğunu duyduğu 21:1'de söylenmiştir. Bunu bir kez daha tekrarlamaya gerek yoktur. Dolayısıyla, bu tekrar yoluyla, Tora, Arad kralının Bene-Yisrael gelirken “başka bir şeyi” duyduğunu belirtmektedir. Duyduğu şey, Aaron'un [bir önceki pasukta bahsi geçen] ölümü ve onun şerefine Bene-Yisrael'i sarmalayan Onur Bulutları'nın dağıldığıdır. Onu saldırıya teşvik eden de, Bene-Yisrael'in Tanrısal korumayı artık hak etmediğini düşündüren bu olaydır (*Talmud – Roş Ašana* 3a; Raşi).

Sforno burada Arad kralının saldırısının üstü kapalı bir şekilde hatırlatılmasının da verilen listenin amacıyla uyumlu olduğu görüşündedir. Liste, Bene-Yisrael'in Tanrı'yı sorgusuz sualsiz bir sadakatle takip etmesini anlatmaktadır. Arad kralının saldırısında da Bene-Yisrael için bir övgü vardır. Zira halk savaş görüp ürkmemiş, aksine bir nederde bulunarak Tanrı'ya güvenini göstermiş ve nederini de yerine getirmiştir.

Başka bir görüşe göre burada savaşın hatırlatılmasının nedeni, bunun, Bene-Yisrael'e hedeflerindeki Kenaan Ülkesi'nden gelen ilk direnç ve saldırı olmasıdır (Hirsch).

³⁰ Haşmona'da yola çıktılar ve Moserot'ta kamp kurdular.

³¹ Moserot'tan yola çıktılar ve Bene Yaakan'da kamp kurdular.

³² Bene Yaakan'dan yola çıktılar ve Hor Agidgad'da kamp kurdular.

³³ Hor Agidgad'dan yola çıktılar ve Yotvata'da kamp kurdular.

³⁴ Yotvata'dan yola çıktılar ve Avrona'da kamp kurdular.

³⁵ Avrona'dan yola çıktılar ve Etsyon Gever'de kamp kurdular.

³⁶ Etsyon Gever'den yola çıktılar ve Tsin çölündeki Kadeş'te kamp kurdular.

³⁷ Kadeş'ten yola çıktılar ve Edom Ülkesi'nin kıyısındaki Or Aar'da kamp kurdular.

³⁸ Bene-Yisrael'in Mısır Ülkesi'nden çıkışının kırkıncı senesinde, beşinci ayda, ayın birinde, Koen Aaron, Tanrı'nın sözü üzerine Or Aar'a çıktı ve orada öldü.

³⁹ Aaron, Or Aar'da öldüğü sırada 123 yaşındaydı.

[152. Son Yolculuklar]

⁴⁰ Kenaan Ülkesi'ndeki Negev'de oturan Kenaanlı Arad kralı Bene-Yisrael'in gelişini duydu.

30. Moserot – Bu, “**Musar** – Sert Terbiye” sözcüğüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla burası, ardından sert bir cezayı getiren önemli bir isyanın meydana geldiği bir yer olabilir (*Targum Yonatan*). Devarim 10:6'da, Bene-Yisrael'in [sıradaki kamp yeri olan] Bene Yaakan'dan Mosera'ya gittiklerini okumaktayız ve geleneksel bilgilere göre Bene-Yisrael, Aaron'un ölümünden sonra Mosera'ya kadar geri dönmüşlerdir. Burada önemli bir iç isyan baş göstermiş ve Bene-Yisrael'den birçok insan ölmüştür (*Talmud Yerusalmi* – *Yoma* 2:2; bkz. 21:1 açık., *Tutsak aldı* k.b.). Bazılarına göre Aaron Mosera'da gömülmüştür (Malbin).

31. Bene Yaakan – Yani Devarim 10:6'da ismi geçen “**Beerot Bene Yaakan** – Yaakan'ın Oğullarının Kuyuları”. Yaakan, Hori milletine mensup biriydi (Bereşit 36:27; Divre Ayamim I 1:42). Başkaları bunu “sıkıntı kuyusu” (*Targum Yonatan*) ya da “dar geçit kuyusu” (*Targum Yonatan*'a bir açıklama) olarak çevirir. Olasılıkla burası, Sinay'daki Beerot Oded'dir.

32. Hor Agidgad – “**Gidgad Deliği**” veya “**Gidgad Yanığı**” (*Targum Yonatan*). Devarim 10:7'de burasının ismi Gudgod ya da Gudgoda olarak geçmektedir. *Septuaginta*'nın çevirisi *Gadgad Dağı* şeklindedir.

33. Yotvata – Devarim 10:7'deki kullanıma göre ismi Yotva da olabilir. Su kanalları ya da çayları olan bir yer olarak tanımlanmaktadır. Bir kaynağa göre anlamı “iyi, sakin yer” şeklindedir (*Targum Yonatan*).

34. Avrona – Sözcüğün Aramca çevirisi *miğzata*, “nehirin sığ geçit yeri” anlamındadır (*Targum Yonatan*; krş. 21:11, *Targum Onkelos* o.ç;

Yirmeyau 22:20). Burası, Elat yolunda, derin bir vadide yer alan Arava çayını geçtikleri yer olabilir (*The Living Torah*; krş. Devarim 2:8).

35. Etsyon Gever – Aramca çeviri *krah tarnegola*, “horoz ötüşü” (*Targum Yonatan*) ya da “horoz şehri” anlamındadır. Burası Akabe körfezi yakınlarında (krş. Melahim I 22:49; Divre Ayamim II 8:17), Elat şehrinin 3,5km. kadar doğusunda (krş. Devarim 2:8; Melahim I 9:26) bir kasabadır. Dolayısıyla Bene-Yisrael Kadeş Barnea'dan yola çıktıklarında, Akabe körfezi yönünde güneye gitmişlerdir.

36. Tsin çölündeki Kadeş'te – Tsin çölü büyük bir alanı kaplar. Kadeş buradaki bir şehirdir (s.p., Rabenu Behaye o.a.). Tam çeviriyle “*Tsin çölünde [kamp kurdular] – o Kadeş'tir.*”

Anlaşıldığı kadarıyla bu, casusların gönderildiği sırada bulunan Kadeş'ten farklıdır. O Kadeş [yani Kadeş Barnea] Paran çölündeydi ve bu listede ismi Ritma olarak geçmektedir (p. 18). Buradaki Kadeş ise Tsin çölündedir. Ancak bazı kaynaklar, ikisinin aynı yer olabileceğini yazar (12:16 açık.). Eğer öyleyse, Bene-Yisrael arada yaptıkları yolculuklardan sonra, kırkıncı yılda Aaron'un ölümünün öncesinde buraya geri gelmişlerdir (*Daat Mikra*; Devarim 1:46, Raşi o.a.).

Miryam burada ölmüştür (20:1) ve Moşe ile Aaron'un Erets-Yisrael'e giremeyecekleri kararı burada kesinleşmiştir (20:13).

Bu cümlede anlatılan Kadeş'e, Mısır'dan çıkışın kırkıncı yılında, *Roş-Hodeş Nisan*'da, yani 1 Nisan 2487 [=17 Mart MÖ 1274], ya da başka görüşlere göre 10 Nisan 2487 [=26 Mart MÖ

41-42	מֵא וַיִּסְעוּ מֵהָר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצִלְמָנָה: מִבּ וַיִּסְעוּ מִצְלָמָנָה וַיַּחֲנוּ
43-44	בְּפוּנֵן: מִגּ וַיִּסְעוּ מִפוּנֵן וַיַּחֲנוּ בְּאַבֶּת: מִדּ וַיִּסְעוּ מֵאַבֶּת וַיַּחֲנוּ בְּעֵי
45-46	הָעִבְרִים בְּגִבּוֹל מוֹאָב: מֵה וַיִּסְעוּ מֵעֵיִם וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֵן גָּד: מִזּ וַיִּסְעוּ
47	מִדִּיבֵן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעֶלְמָן דְּבִלְתִּימָה: מִזּ וַיִּסְעוּ מִעֶלְמָן דְּבִלְתִּימָה
48	וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעִבְרִים לְפָנֵי נָבֹ: מֵה וַיִּסְעוּ מִהָרֵי הָעִבְרִים וַיַּחֲנוּ
49	בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יֶרֶחוֹ: מִטּ וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיִּשְׁמָת
	עַד אֲבֵל הַשָּׁטִים בְּעֶרְבַת מוֹאָב: ס שְׁלִישִׁי חֲמִישִׁי כִּשְׁהֶן
50	מִחוּבְרִין נ וַיִּדְבֹּר יְהוֹה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יֶרֶחוֹ
	לֵאמֹר:

Divlatayma, Yeoşua 21:18'deki Almon, Yirmeyau 48:22'deki Bet Divlatayim ve Yehezkel 6:14'teki Divla'yla bağlantılı olabilir.

47. Avarim dağlarında – Bkz. 27:12. Bazıları burayı Matana (21:18, *Hizkuni*) ya da Bamot (21:18, *Lekah Tov* o.a.) ile özdeşleştirir.

Nevo – Moşe'nin öldüğü yer (Devarim 32:49 ve 34:1). Ayrıca bkz. 32:3 ve 32:38.

48. Moav ovalarında – İbranice *Arvot Moav*. Bkz. 22:1.

49. Bet Aşimot'tan Avel Aşitim'e kadar – *Talmud*, iki yer arasındaki mesafenin 12 mil olduğunu belirtir. Bir mil 2000 *am*aya eşittir. Yani Yisrael kampı 24.000 *ama* uzunluğunda [ve genişliğinde] bir alana yayılıyordu (*Talmud* – *Eruvin* 55b; *Talmud Yerusalmi* – *Şeviit* 6:1; Raşi) [*Şabat* günü ile ilgili *Tehum* yasağındaki 24.000 *am*alık sınırlamanın olası bir kaynağı burasıdır (Hirsch; bkz. *Şemot* 16:29 açık.)]. Bu durumda kamp, günümüzdeki Ölü Deniz'in hemen kuzeyindeki Ucemi çayıyla, onun 8km. kadar kuzeyindeki Abu Araba ırmağı arasında uzanmış olabilir. Orada Yarden ve Arava dağları arasındaki bölge, bahsedilen ebada uygundur.

Bet Aşimot, “çorak bölgenin (*Yeşimon*) yüzeyine hâkim uçurumun başı”dır (21:20; Raşi; İbn Ezra; *Hizkuni*). Başkalarına göre bu, söz konusu çorak

ve ıssız bölgede akan bir ırmaktır. Ölü Deniz'in kuzeydoğu köşesinin 5km. kadar kuzeyinde, olasılıkla Nahaliel olabilecek Abu Araba ırmağı üzerindeki bir bölge olduğu düşünülmektedir. Bazıları Nahaliel, Bamot ve Gay'in (=uçurum) hepsinin bu bölgede olabileceğini kaydeder (*Hizkuni*). Günümüzde burayı Ölü Deniz'in kuzeydoğusundaki Hirbat Suvayma veya onun yanındaki Tel el-Azima ile bağdaştıranlar vardır.

Avel Aşitim isminin anlamı “*Şitim'in Avel'i*” şeklindedir. Şitim bölgesindeki ovanın ismi Avel'dir (Raşi). Bu isim olasılıkla, Şitim'de gerçekleşen salgın sonrasında ölen 24.000 kişinin ardından tutulan matem'in (=Evel) anısına verilmiştir (*Meam Loetz*). Ya da Avel sözcüğü “*ova*” anlamındaysa “*Şitim Ovası*” anlamı da mümkündür. Şitim, Bene-Yisrael'in Yarden'i geçmeden önce bulundukları son yerdir (Yeoşua 2:1 ve 3:1). Avel Aşitim, Bereşit 50:11'de bahsi geçen Avel Mitsrayim ile bağlantılı olabilir. Günümüzde burasının, Yeriho'nun karşısından Yarden'e dökülen el-Kafrin ırmağının yanındaki Tel Kafrin ya da Tel el-Hamam olduğu düşünülmektedir.

50. Moav ovalarında şöyle konuştu – Bene-Yisrael bu aşamada Erets-Yisrael'in sınırına dayanmış durumda oldukları için, Tanrı yolculuk listesini verdikten sonra, ulaşılan en son yerde, yakında girilecek Erets-Yisrael'de ne yapmaları gerektiği konusunda uyarıda bulunacaktır (İbn Ezra).

⁴¹ Or Aar'dan yola çıktılar ve Tsalmona'da kamp kurdular.

⁴² Tsalmona'dan yola çıktılar ve Punon'da kamp kurdular.

⁴³ Punon'dan yola çıktılar ve Ovot'ta kamp kurdular.

⁴⁴ Ovot'tan yola çıktılar ve Moav sınırındaki Avarim harabelerinde kamp kurdular.

⁴⁵ Harabelerden yola çıktılar ve Divon Gad'da kamp kurdular.

⁴⁶ Divon Gad'dan yola çıktılar ve Almon Divlatayma'da kamp kurdular.

⁴⁷ Almon Divlatayma'dan yola çıktılar ve Avarim dağlarında, Nevo'nun önünde kamp kurdular.

⁴⁸ Avarim dağlarından yola çıktılar ve Yarden'in Yeriho'nun [karşısındaki] kıyısında, Moav ovalarında kamp kurdular.

⁴⁹ Yarden kıyısı boyunca, Moav ovalarındaki kamplarını Bet Aşşimot'tan Avel Aşitim'e kadar kurdular.

[153. Ülkenin Fethi]

⁵⁰ Tanrı, Moşe'ye Yarden'in Yeriho'nun [karşısındaki] kıyısında, Moav ovalarında şöyle konuştu:

41-43. Bu pasuklarda sözü geçen yerler, Bene-Yisrael'e geçiş hakkı vermeyen Edom kralının topraklarının çevresinde yapılan tur boyunca varılan yerlerdir. Yolda Bene-Yisrael cesaret kırıklığına uğramış, şikâyetle başlamışlardır. Bunu zehirli yılanların saldırısı izlemiştir (bkz. 21:4-10). Moşe bakır bir yılan yapmış ve Tsalmona ile Punon konaklamaları boyunca bu yılan bir direkte taşınmıştır. Yılanların saldırısı Ovot'a varılana kadar devam etmiş, orada sona ermiştir. Tora, daha önce, olayın anlatımının ardından halkın yola çıkıp Ovot'a geldiğini söylemiş, ama yola nereden çıktığını belirtmemiştir (21:10), çünkü Ovot'a gelene kadar yol boyunca yılanların saldırısı sürmüştür (Ramban).

41. Tsalmona – Şikâyetin başladığı yer burasıdır (21:5; *Targum Yonatan*). Halk bu noktada tekrar güneye, Akabe körfezine yönelmiştir (21:4, İbn Ezra ve *Hişkuni* o.a.). Burası, sıradaki konaklama yeri olan Punon'dan 52km. güneydeki Salman adlı yer olabilir (*Daat Mikra*).

42. Punon – Belki burası bir zamanlar Esav'ın ailesinin reislerinden Pinon'a aitti (*Daat Mikra*; bkz. Bereşit 36:41, Divre Ayamim I 1:52). Genel olarak Edom bölgesindeki Hirbat Finan ile tanımlanır. Burası Ölü Deniz'in 35km. kadar güneyinde ve Hirbat Nehas'ın yaklaşık 9km. güneydoğusundadır. Verimli bir bölgedir ve yıl boyunca suyu olan ırmaklar içerir.

43. Ovot – Bkz. 21:10 açık.

44. Avarim harabeleri – Bkz. 21:11 açık.

45. Divon Gad – Bkz. 32:3 açık. Bu isim, iyi talih (*Gad*) anlamı içerir (*Targum Yonatan*; krş. Bereşit 30:11). Bazılarına göre burası, Bene-Yisrael'in kırk yıl boyunca çölde dolaşp, o neslin tümüyle öleceğine dair cezanın sona erdiği (Devarim 2:14) Zered çayıdır (bkz. 21:12 açık). Geleneksel bilgilere göre tarih 15 Av 2487'dir [=27 Temmuz MÖ 1274] (*Talmud – Taanit* 30b); yani Aaron'un ölümünden iki hafta sonra (bkz. p. 38). Öte yandan isimdeki *Gad* sözcüğünün temelinde, burayı Gad kabilesinin inşa etmiş olması da olabilir (bkz. 32:34). Ancak *Targum Yonatan*'ın çevirilerine göre iki farklı Divon vardır.

Divon'u Vaev (21:14) ya da Matana (21:18; *Aderet Eliyau*) ile özdeşleştirenler vardır. Bazılarına göre burası, Arnon'un 20km. kadar kuzeyindeki Nahaliel ırmağının üstündedir (21:19, *Lekah Tov* o.a.).

46. Almon Divlatayma – Bazılarına göre bu da Zered çayının üstündedir (Ramban). Bir başka görüşe göre de burası Nahaliel üzerinde (21:19, *Lekah Tov* o.a.) veya Arnon'un uzak ucundadır (21:13, *Hişkuni*). Başkaları ise Eşed Nahal, Beer, Matana ve Nahaliel'in (bkz. 21:18) hepsinin Almon Divlatayma adlı geniş bölgenin içinde olduğu görüşündedir (İbn Ezra o.a.). Almon

- 51 נֹא דַבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֲבָרִים
 52 אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶל-אֶרֶץ כְּנָעַן: נֵב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת-כָּל-יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
 מִפְּנֵיכֶם וְאַבְדֶּתֶם אֶת כָּל-מִשְׁכֵּיתָם וְאֵת כָּל-צִלְמֵי מַסְכֹּתָם
 53 תֹּאבְדוּ וְאֵת כָּל-בְּמוֹתָם תִּשְׁמְדוּ: נֵב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת-הָאָרֶץ
 וְיֹשְׁבֵתֶם-בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת-הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּהּ:

yönelik kullanılıyorsa “birinin mirasçısı olmak” (ör. Bereşit 15:8), bir nesneye yönelik kullanılıyorsa da “bir şeyi miras almak” (ör. Bereşit 15:3) anlamı verir. Fiil burada da bu iki anlamla kullanılmaktadır: “Ülke’nin tüm sakinlerinin mirasını alacaksınız” (p. 52) ve “Ülke’yi miras alacaksınız” (bu pasuk).

Yerleşin – Tam çeviriyle “*oturun*”. Raşi’ye göre pasukta söylenenler bir emir değil koşul-sonuç bildirisi: “Eğer Ülke’yi şu anki sakinlerinden temizlerseniz, o zaman içinde rahatça oturabileceksiniz. Ama eğer Kenaan uluslarını oradan sürme gereğini uygulamazsanız, siz de burada tutunamayacaksınız” (Raşi; Rabenu Behaye).

Ramban ise buradaki “*mülk edinin ve yerleşin*” ifadesini Tora’nın 613 emrinden biri olarak görür: Buna göre Erets-Yisrael’i mülk edinmek, buraya yerleşmek, ülkeyi bayındır hale getirip geliştirmek, Tora’nın “yap” şeklindeki emirlerinden biridir. *Mitsvat Yişuv Erets-Yisrael* olarak bilinen mitsva budur ve Ramban’a göre Tora’nın bu kısmı özellikle bu mitsvaya vakfedilmiştir. Bu çalışmada mitsvaları sayarken, Ramban’ı temel alan *Sefer Ahinuh*’taki listeyi kullanıyoruz. Ramban bu emri Tora’nın 613 emri içinde bağımsız bir emir olarak listelememiştir. Otoriteler buna farklı sebep olasılıkları öne sürerler; ama sonuç olarak Ramban’ın yazılarından çıkan sonuç, onun da *Yişuv Erets-Yisrael*’in kanuni öneme sahip olduğu şeklindedir. Otoritelere göre, Ramban’ın bunu mitsva listesine koymama sebebi, bunun, birçok mitsvanın kendisine bağlı olduğu genel bir mitsva olmasıdır. Ama Ramban da bunun Tora’nın emirlerinden biri olduğunda hemfikirdir (Rabi Şaul Yisraeli, *Erets Hemda* s. 11 v.d.). Yine de Ramban’ın, bu mitsvayı, tüm nesilleri değil, sadece Yeşua ve Kral David’in

neslini bağlayan, ama sürgüne çıkıldıktan sonra bağlayıcılığı *Maşiah* dönemine kadar askıya alınmış bir mitsva olduğu için listeye katmadığı görüşünde olanlar da vardır (Rabi Yitshak Leon, *Megilat Ester*). Her durumda, *Talmud*’da Hahamlarımız da bu konunun önemini belirtircesine, belli başlı istisnai durumlar haricinde Erets-Yisrael’i terk etmenin yasak olduğunu kaydetmişlerdir (*Talmud – Ketubot* 110b). Günümüz otoriteleri arasında da Erets-Yisrael’i ele geçirip buraya yerleşme mitsvasının temel niteliği ve hangi şartlar altında bağlayıcı olduğu konusunda görüş ayrılıkları devam etmektedir. *Mitsvat Yişuv Erets Yisrael*’e dair kanuni gerektirmelerden biri için bkz. Vayikra 25:24 açık.

Çünkü size bu Ülke’yi ... verdim – Ya da “*onu miras almanız için Ülke’yi size [Ben] verdim.*” Bu bakışla, tüm bu pasuk, önceki pasuğun bir devamı ve orada verilen koşulların bir sonucu olarak görülebilir. “Bu Ülke’yi kendi hakkınız ya da kuvvetinizin bir sonucu değil, Benim size hediyem olarak alıyorsunuz. Benzer şekilde Ülke’yi paylaşıırken de kura sistemi kullanacaksınız (s.p.) – ki bu sistemin sonucunu belirleyecek olan Benim. Sonuç olarak bu ülkede Benim şartlarıma uymakla yükümlüsünüz. Öncelikle Ülke’yi sizin yerleşebileceğiniz bir hale getirin. Onu düşmanlardan temizleyin ve putperestliğe dair her şeyi yok edin. Bundan sonra Ülke’yi mülk edinebileceksiniz” (Hirsch).

⁵¹ “Bene-Yisrael’e konuş ve onlara [şöyle] söyle: Yarden’i Kenaan Ülkesi’ne doğru geçtiğiniz zaman

⁵² Ülke’nin tüm sakinlerini önünüzden sürmeli, onların tüm oyma şekilli taşlarını imha etmelisiniz. Tüm dökme putlarını imha etmeli ve tüm sunaklarını yıkmalısınız.

⁵³ Ülke’yi mülk edinin ve içinde yerleşin; çünkü size bu Ülke’yi, onu miras almanız için verdim.

51. Geçtiğiniz zaman – Tanrı, Kenaani uluslarına ve özellikle de onların putperest inanç ve uygulamalarına karşı kesin ve sert tavrını daha önce de belirtmiştir. Bunların ilki Altın Buzağı olayından önceydi (bkz. Şemot 23:24). *Erev Rav*’ın öncelikli etkisiyle başlayan Altın Buzağı olayı, Bene-Yisrael’in olumsuz yabancı etkilere ne kadar açık olduklarının açık bir göstergesiydi. Bu nedenle Tanrı olayın ardından bu emirleri tekrarlamıştı (Şemot 34:14). Bu noktada Bene-Yisrael, artık Kenaan Ülkesi’nin eşliğindedirler ve burada bu emirlere bir kez daha yer verilmektedir. Ancak amaç söz konusu emirleri basitçe tekrarlamak değil, Bene-Yisrael’in Yarden’den geçtikleri sırada bu emirleri akılda bulundurmaları yönünde onlara bir uyarıda bulunmaktır.

Yeoşua zamanında Bene-Yisrael Erets-Yisrael’e giren bir mucize gerçekleşmiş Yarden nehrinin suları açılarak, halk kuru yerden Ülke’ye girmiştir (bkz. Yeoşua 3:9-17). Şimdiki pasuk bu geçiş sırasında uyulması gereken bir şartı dile getirmektedir. Geçiş sırasında halkın, bu pasukta verilen emirleri yerine getirme niyetini taşıyor olması gerekmektedir. Aksi takdirde Yarden’in suları normale dönecek ve onları sürükleyip götürecektir. Dolayısıyla pasuğun kastettiği anlam şöyledir: “Yarden’i Kenaan Ülkesi’ne doğru geçtiğiniz sırada, Ülke’nin tüm sakinlerini önünüzden sürmeye, putlarını yok etmeye vs. niyetli olmalısınız”. Bu olay gerçekleşirken, Bene-Yisrael Yarden’in yatağında durdukları sırada, o zamanki lider Yeoşua halkı bu konuda bir kez daha uyarmıştır (*Talmud* – *Sota* 34a; Raşi; bkz. Yeoşua 4:10 ve Raşi o.a.). Bene-Yisrael’in, nehir yatağında ölümle yaşam arasındaki bu ortamda özellikle uyarılmaları, bu emirlerin halkın sürekliliği için hayati nitelik taşıdığına işaretidir (Hirsch).

52. Sürmeli – Raşi. İbranice **Veoraştem**. Bkz. s.p. açık.

Oyma şekilli taşlarını – İbn Ezra. İbranice **Maskiyotam**. Bunlar, putperestlerin tapınma sırasında üzerinde ya da önünde durdukları ve eğilip secde etmekte ya da üzerindeki şekillere odaklanarak transa girmekte kullandıkları şekilli taşlardır (bkz. Vayikra 26:1 açık., *Şekilli taşlar* k.b.). Bazı görüşlere göre bu taşlar tapınaklarda döşeme için kullanılır ve böylece üzerlerinde secde edilirdi. Bu doğrultuda çeviri [bu taşlara istinaden] “*tapınaklarını*” şeklinde de yapılabilir (*Rashi – Sapirstein Edition*). Benzer şekilde “*eğilme [=tapınma] binalarını*” (*Targum Onkelos*). Alternatif olarak “*putperestlik simgelerini*” (Hirsch).

Putlarını – İbranice **Tselem**. Tam çeviriyle “*şekil*” ya da “*suret*”.

Sunaklarını – İbranice **Bamot**. Yüksek yerlere kurulan pagan sunakları.

53. Ülke’yi mülk edinin – Ramban. İbranice **Veoraştem**. Fiilin kökü **Yaraş**, iki farklı yapıda iki zıt anlam alır. Bunların birine göre bunun anlamı [çevirimizde olduğu gibi] “*mülk edinmek*” ya da “*miras almak*”tır [ya da “*miras olarak aktarmak*”]. Diğer anlam ise “*yoksun bırakmak*” şeklindedir. Bu ikinci anlam doğrultusunda çeviri “*Ülke’yi sürün*” şeklinde de yapılabilir. Yani “*Ülke’nin sakinlerini oradan sürün [=sakinlerini, Ülke’den yoksun bırakın]*” (*Targum Onkelos*; Raşi; bkz. s.a.). Sforno iki anlamı birleştirir: “Eğer Ülke’nin sakinlerini sürerseniz, burayı kendinizden sonraki nesillere miras olarak bırakabileceksiniz. Ama eğer Kenaaniler’i Ülke’den uzaklaştırmazsanız, Ülke’yi zapt etseniz bile [düşmanlar tarafından sürüleceğiniz ve dolayısıyla sonraki nesillere aktaramayacağınız bir zaman gelecektir.”

Rabi Samson Raphael Hirsch ise bu sözcüğün sadece “*miras almak*” anlamına odaklanır. **Yaraş** kökü o ana kadar bir başkasının elinde bulunan bir şeyi kendi iyeliğine almayı belirtir ve bir kişiye

נְדוּהַתְנַחֲלֶתֶם

אֶת־הָאָרֶץ בְּגֹרֶל לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם לְרֹב תִּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלִמְעַט

תִּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לָן שְׁמָהּ הַגּוֹרֵל לָן יִהְיֶה

לְמִטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנַחֲלוּ: נָה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יִשְׁבֵּי הָאָרֶץ 55

מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם

בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֵתְכֶם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ: נֹו וְהָיָה 56

כְּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם: פ

א וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: 1

şeyi sadece Tanrı yapabilir. Tanrı bu emri vererek Kenaan uluslarının mevcudiyetinin ne Ülke'nin kutsiyetiyle ne de Bene-Yisrael'in yeryüzündeki misyonuyla bağdaşabileceğini belirtmektedir. Tarih, Tanrı'nın bu sözlerinin gerçekleştiğini göstermektedir. Bene-Yisrael, Kenaan uluslarının tümünü Erets-Yisrael'in üzerinden sürmemişler, sonuçta halk içinde geniş kitleler putperestliğe ve sefahate kapılmış, Tanrı da buna önce periyodik düşman tacizi, sonunda da sürgünle cevap vermiştir.

34.

1-15. Erets-Yisrael'in Sınırları. Bu bölümde Tora, sınırları açıklamakta, güneydoğudan başlayarak güney sınırını verdikten sonra, sırasıyla batı, kuzey ve doğu sınırını tanımlamaktadır. Tora'da bazı mitsvalar sadece Erets-Yisrael'in içini ilgilendirir. Örneğin Tora Şemita mitsvası hakkında "Size vermekte olduğum Ülke'ye geldiğinizde, toprak [belirli yıllarda] Tanrı Adına Şabat [adı altında] dinlenecektir" demektedir (Vayikra 25:1). Yine bikurim [yılın turfanda ürünleri] hakkında "Toprağın [=Ülken'in] ilk turfandalarını, Tanrının Aşem'in Evi'ne getir" (Şemot 23:19) denmektedir. Bu gibi mitsvaların uygulanması için Erets-Yisrael'in sınırlarını bilmek kanuni önem taşır (Raşi). Gerçekte Yarden'in doğusunda ele geçirilmiş olan topraklar da bu mitsvaların bağlayıcılığından muaf değildir. Bene-Yisrael başka bölgeleri de ele geçirip ilhak edebileceklerine karşın, buna ancak burada sınırları verilen bölgeyi ele geçirdikten sonra hakkı olacaktır (Talmud – Gitin 8a, Tosafot o.a.). Başka bir deyişle, diğer bölgeler, ancak asıl Erets-Yisrael'in

kutsiyetinin türeviyle kutsiyet kazanacaktır.

Erets-Yisrael ile diğer bölgeler arasındaki bir fark da, paylaşımına ilgilidir. Burada sınırları çizilen Erets-Yisrael toprakları 26:56'da açıklandığı gibi sadece kura ile paylaşılabilir. Ama Moşe'nin ele geçirdiği Sihon ve Og'un toprakları, Moşe tarafından, Reuven, Gad ve yarı-Menaşe kabilelerine kurasız bir şekilde dağıtılmıştır (Sforno).

Bu bölümdeki bazı terimler, "kırılmak", "çıkıntı yapmak", "uç noktaları" vs. genel olarak Raşi'yi takiben yapılan çevirilerdir. Ancak Rabi Samson Raphael Hirsch, bu terimlerin tam çevirisinin günümüzde mümkün olmadığını altını çizer, zira burada isimleri verilen yerlerin bir bölümü, özellikle kuzey sınırında adı geçen yerler hakkındaki tüm yazılanlar birer tahminden ibarettir. Buna bağlı olarak bu terimler de söz konusu noktaların topografik özelliklerine ya da sınırın şekline işaret ediyor olabilir. Onun bu açıklaması doğrultusunda, aşağıda verilen yer isimlerinin birer tahmin olduğu ve otoriteler arasında derin görüş ayrılıkları bulunduğu akılda bulundurulmalıdır. Bizim burada verdiğimiz tahminler çoğunlukla Rabi Arye Kaplan tarafından hazırlanmış *The Living Torah* adlı kitaptan alınmıştır. Farklı kaynaklarda araştırmacıların farklı sonuçlara varmış olabilecekleri göz önünde tutulmalıdır. Burada verilen mesafelerin kesin değil yaklaşık tahminlerin sonucu olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Temel amacımız Tora'nın metnini, Tora öğrenimi çerçevesinde ve Sözlü Tora'nın ışığında irdelemek ve anlamak olduğu için, bu konuda kapsamlı ve titiz bir coğrafya çalışması gerçekleştirmedik.

2. Kenaan [adlı] Ülke'ye – Daat Mikra. Ya da

⁵⁴ “Ülke’yi, kurayla, ailelerinize kalıtsal mülk olarak vereceksiniz. Kalabalık olanın mirasını büyük, az [nüfuslu] olanın mirasını küçük tutacaksınız. [Bir hak sahibi] İçin kura nereye çıkarsa, [burası] onun olacaktır. Atasal kabilelerinize göre mülk alacaksınız.

⁵⁵ “Ancak eğer Ülke’nin sakinlerini önünüzden sürmezseniz, onlardan geriye bıraktıklarınız, gözlerinizde iğneler, yanınızda dikenli çalılar haline gelecekler, üzerinde oturduğunuz Ülke’de sizi taciz edeceklerdir.

⁵⁶ O zaman, [başta] onlara yapmayı tasarladığım şeyi size yapacağım.”

34

[154. Ülke’nin Sınırları]

¹ Tanrı, Moşe’ye konuşarak [şöyle] dedi:

54. Kurayla – Bkz. 26:55.

Kalabalık... az [nüfuslu] – Bu konudaki açıklamalar için bkz. 26:54 ve 26:53-56 açık. Tam çeviriyle “çok olanın mirasını arttırm ve az olanın mirasını azalt”.

Kura nereye çıkarsa – Rabi Yitshak Abravanel’e göre kuranın işlevi toprak paylarının coğrafik yerlerini belirlemektir (bkz. 26:53-56 açık, [6] no.lu madde). Bu pasuk, bu görüşü destekler nitelikte görünmektedir.

Atasal kabilelerinize göre – Tam çeviriyle “babalarımızın kabilelerine göre”. “Kabilelere göre” ifadesi, Ülke’nin kabile sayısına göre bölgelere bölüneceğini belirtir. “Atasal” sözcüğü her kabile içindeki ailelere göre paylaşımda, bu paylaşımın Mısır’dan çıkan neslin bireylerinin göz önünde tutulacağını gösterir (*Talmud – Bava Batra* 117a; Raşi). Erets-Yisrael’in nasıl paylaşılacağı konusundaki farklı yaklaşımlar için bkz. 26:53-56 açık.

55. İğne – Ya da “kazıklar” (Raşi). Ya da “sivri dikenler” (İbn Ezra).

Dikenli çalı – “Sizi her yandan kuşatıp engelleyecek dikenli çalılar” (Raşi). Ya da “dikenler” (Raşbam).

Sizi taciz edeceklerdir – Ya da “düşmanlık edeceklerdir”; “saldıracaklardır”.

Ramban bu pasukta söylenenleri şöyle açıklar: “Gözlerinize iğne olacaklar – sizi yanıltacaklar, doğruyu görüp anlayamayacaksınız. Size tüm iğrençliklerini öğretecekler, sizi onların putlarına tapmaya sevkedecekler (bkz. Şemot 23:33). Sizi Ben’den uzaklaştırdıktan sonra da yanınızda dikenli çalılık teşkil edecekler – size yönelik dostça tavırlarını değiştirecekler, saldırmaya, çapullamaya başlayacaklar ve sonunda sizi taciz edecekler – size karşı savaşıacaklar, şehirlerinizi kuşatacaklar. Ben de, Sözümlü dinlemeyip onları kov-

madığınız için, sizin aracılığınızla onlara yapmayı tasarladığımı, bu kez onlar yoluyla size yapacağım ve sizi zorlu sürgüne çıkaracağım.”

Benzer şekilde “Eğer Ülke’nin putperest halkını orada tutarsanız, onlar kendi putperest uygulamaları için koruyucu bir perde görevi görecekler. Putperestlere karşı hoşgörü, putperestliğe karşı hoşgörüyü beraberinde getirecektir. Eğer putperestliğe bakıp, onun Erets-Yisrael’de varoluş hakkı olduğunu düşünürseniz, artık sadece Bana ait bir halk olmaktan çıkarsınız. Bu da sizin bu Ülke’de yaşama hakkınızı elinizden almaya yetecektir. Artık Tanrısal korumaya hakkınız olmayacak, bu koruma ortadan kalkınca o hoşgörü gösterdiğiniz putperest uluslar, kendi ülkelerinde size eziyet eden aktif düşmanlar haline gelecekler.” Gerçekten de Şofetim kitabı, Bene-Yisrael’in söz konusu uyarıya uygun davranmamaları sonucunda, birçok kez bu senaryonun tekrarlanışını anlatır (Hirsch).

Bu pasuktakine benzer ifadeler Yeşua 23:13 ve Şofetim 2:3’te görülmektedir.

56. Size yapacağım – Tanrı, Bene-Yisrael’in, Ülke’yi yozlaşmış Kenaani mevcudiyetinden temizlemeleri gerektiğini ve bunu başaramazlarsa, Tanrı’nın Kenaanlılar’a uygun gördüğü kaderi bizzat yaşayarak Ülke’den sürüleceklerini vurgulamaktadır (Raşbam). Sforno bunun sebebini net bir şekilde açıklar: Yozlaşmış kültürü arasından uzaklaştırmamak, Bene-Yisrael’in de zamanla bu kültürden etkilenmesine yol açacak, onların sorumlu olduğu günahları sonuçta Bene-Yisrael de işleyeceklerdir.

Tora’nın buradaki ifadeleri ancak Tanrısal Bilgelik’in görüş açısından anlaşılabilir. Etten kemikten hiçbir hükümdar bir bölgedeki nüfusun tamamen yok edilmesi ya da sürülmesi gibi bir karar verme yetkisine sahip değildir. Böyle bir

ב' צו אַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

2

אֱלֹהִים כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפְלֹ

לְכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנָעַן לְגַבְלֹתֶיהָ: ג' וְהָיָה לְכֶם פֶּאֶת־נֶגֶב

3

מִמִּדְבַּר־צָן עַל־יְדֵי אָדוֹם וְהָיָה לְכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יַם־הַמֶּלַח

קִדְמָה: ד' וְנִסַּב לְכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לְמַעַלָּה עֲקֵרִיִּים וְעֵבֶר צִנְה

4

וְהָיָה [וְהָיָה] תּוֹצְאָתוֹ מִנֶּגֶב לְקִדְשׁ בְּרִנֵּעַ וַיֵּצֵא חֲצֵר־אֲדָר וְעֵבֶר

עֲצֻמָּה:

ve 1:19). Bu durumda Bene-Yisrael – ve Moşe – casuslar gönderildiği sırada Erets-Yisrael'e sanki girmiş görünmektedirler. Ancak buna çeşitli açıklamalar getirilebilir: [1] Bene-Yisrael'in casusları gönderdiği yer Ritma'ydı. Sforno, Kadeş Barnea'nın Ritma ile komşu olup o yönden girildiğinde Erets-Yisrael'in içindeki ilk yer olduğunu belirtir. Dolayısıyla Moşe, casusları Kadeş Barnea'dan gönderdiğini söylediğinde, casusların Erets-Yisrael'e girdikleri ilk noktayı kastetmiştir (bkz. 13:17); ama o sırada Bene-Yisrael'in kampı Kadeş Barnea'da değil, onu gören Ritma'daydı. [2] Ramban'a (12:16 o.a.) göre Kadeş Barnea Erets-Yisrael'in dışındadır. Olasılıkla Ramban buradaki ifadeyi [Saadya Gaon gibi] “*güneydeki uç noktaları Kadeş Barnea'ya ulaşacak*” şeklinde anlamaktadır. Yani sınır Kadeş Barnea'ya ulaşacak ama orayı içine almayacaktır. [3] Başka bir görüşe göre, biri Erets-Yisrael'in içinde, diğeri de dışında olmak üzere iki tane Kadeş Barnea vardır (*Daat Zekenim*).

Buna karşılık tek bir Kadeş Barnea olduğunu, bunun Erets-Yisrael'in içinde bulunduğunu ve Bene-Yisrael'in gerçekten burada konakladıklarını öne süren bir görüş vardır. Buna göre Moşe casusları gönderdiği sırada Bene-Yisrael – ve Moşe – gerçekten de Erets-Yisrael'e girmişlerdir. Ancak burası yerleşim bölgelerinden uzak bir nokta olduğu için Kenaaniler'in saldırgan bir tepkisi olmamıştır. Ayrıca bu kısa süreli ve kısmi giriş, Moşe'nin Erets-Yisrael'e girme özlemini tatmin etmekten uzaktır; zira Hahamlarımız'ın belirttikleri gibi (*Talmud – Sota* 14a), Moşe'nin bu özleminin temelinde fiziksel olarak Ülke'ye girmek değil, Ülke'ye özgü olup Diaspora'da yerine getirilemeyen mitsvaları da yerine getirebilme

isteği vardı (Rabi Hersh Goldwurm).

Kadeş Barnea'nın yeri hakkında iki görüş vardır. Bunlardan birine göre Ölü Deniz'in 102km. kadar güneybatısında yer alan, günümüzdeki Eyn Kudeyrat [veya Kadirat] ya da [Kadeş ismini andıran] Eyn Kadis adlı yerlerden biridir. Bu görüşe göre Bene-Yisrael buradan casusları gönderip, sonrasında kırk yıllık yolculuğa çıktıktan sonra çeşitli yerleri dolaşmışlar ve Miryam'ın öldüğü yer olan ikinci bir Kadeş'e gelmişlerdir (20:1) – ki burası, neredeyse tüm görüşlere göre Ölü Deniz'in yaklaşık 80km. güneyindeki antik Petra kentidir. İkinci görüşe göre Kadeş Barnea da Petra'dır (krş. *Targum*; Saadya Gaon; Josephus; Eusebius). Yani casuslar buradan gönderilmiş, sonra kırk yıllık yolculuk yapılmış ve buraya geri dönüldüğünde Miryam ölmüştür (Devarim 1:46, Raşi o.a.).

Hatsar Adar – Tam çeviriyle “*Adar Avlusu*”. Farklı kaynaklara göre “*Adarya Tapınakları*” (*Targum Yonatan*) veya “*Arad Köyü*” (*Septuaginta*). Saadya bunu, Devarim 2:23'te “*Hatserot*” için yaptığı gibi, Rafiah olarak açıklar. Burasının Eyn Kadis'in (Kadeş Barnea) 8km. kadar kuzeybatısındaki Hirbat el-Kudeyrat olduğu sanılmaktadır. Yeşua 15:3'te Hetsron, Adar ve Karka şeklinde üç nokta olarak bahsi geçmektedir.

Atsmon – *Targum Yonatan* bunu Kesam olarak çevirir. Burası Hatsar Adar'ın 8km. kadar batısındaki Kuseyma adlı yerdir.

Çıkıntı yapıp – Tam çeviriyle “*çıkacak*”. Burada da batıya ilerleyen düz güney sınırı çizgisinin, güneybatıya doğru bir çıkış yapıp Hatsar Adar'ı içeri alacağı söylenmektedir (Raşi; *Gur Arye*).

5. Mısır ırmağına – *Targum Yonatan*, *Targum*

² Bene-Yisrael'e emret ve onlara [şöyle] söyle:

“Kenaan [adlı] Ülke'ye girmek üzere olduğunuz için [bilmelisiniz:] Miras olarak paylaşacağınız Ülke, Kenaan Ülkesi, sınırları itibariyle şudur:

³ “Güney tarafı Edom topraklarının yanında Tsin çölünden [başlayacaktır]. Güney sınırınız[in başlangıç noktası], Ölü Deniz'in [güney] ucunun doğusunda olacak.

⁴ Sınırınız Maale Akrabim'in güneyine kıvrılacak, Tsin'e geçecek ve uç noktaları Kadeş Barnea'nın güneyinde olacak. [Sınır oradan] Hatsar Adar'a doğru çıkıntı yapıp Atsmon'a geçecek.

“Ülke'ye, Kenaan [Ülkesi'ne]” (İbn Ezra).

Girmek – Tam çeviriyle “*gelmek*”.

Miras olarak paylaşacağınız Ülke – Ya da “*aranızda mülk olarak paylaşılacak Ülke*” (*Targum Onkelos*). Tam çeviriyle “*mirasta size düşecek Ülke*”. Paylaşım kurayla yapılacağı ve kurada paylar hak sahiplerine “düştüğü” için pasuk bu fiili kullanmıştır; ama Ülke'nin parsellenmesinden bahsedilmektedir (Raşi). *Midraş* yine de “düşme” fiilinin kullanımını başka bir şekilde açıklar: Tanrı, yedi Kenaan ulusunun göklerdeki temsilci meleklerini mevkilerinden *düşürüp* Moşe'nin önünde bağlamış ve “İşte” demiştir, “artık onların hiçbir gücü yok” (*Midraş – Tanhuma* 4; Raşi; bkz. Devarim 7:1).

Sınırları itibariyle şudur – Başka bir deyişle, “kurayla paylaşmanız gereken Kenaan Ülkesi'nin sınırları şunlardır... Ama bu sınırların dışında elinizde tuttuğunuz toprakları – yani Sihon ve Og'dan ele geçirdiklerinizi – paylaşırken kuraya gerek olmayacak.” Nitekim Yeoşua kitabındaki anlatımdan anlaşıldığına göre Moşe bu bölgeleri iki buçuk kabileye kurasız olarak paylaştırmıştır. Bunun nedeni bu toprakların belirli bir kutsiyet elde edecek olmasına karşın yine de Erets-Yisrael kadar olmayacak olmasıdır. Ne de olsa kura, *Ruah Akodeş* ile gerçekleşecektir ve bu topraklar *Ruah Akodeş*'in yönlendirmesine, tabiri caizse, “layık olacak” düzeyde kutsiyete sahip değildir (Sforno). Öte yandan bu, söz konusu bölgelerin hiç kutsal olmadığı anlamına gelmez. Nitekim Tora bu bölümler boyunca sürekli olarak “**Yarden Yereho** – Yarden'in Yeriho'nun karşısına gelen] yakası” sözlerini Kenaan ile aynı bağlamda kullanarak, Yarden'in doğu yakasını, Kenaan Ülkesi'nin içinde yer alan Yeriho ile bağdaştırmakta ve orada da belirli bir kutsiyet olduğunu ima etmektedir (*Talmud – Behorot* 55a).

3. Edom topraklarının – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “*Edom'un*”.

Tsin çölünden – Bkz. 13:21 ve 20:1. Burası, Ölü

Deniz'in güneybatısındaki çöllük bölgedir. Bu bölge aynı zamanda Yeuda kabilesinin de güney sınırını çizmiştir (Yeoşua 15:1).

[Başlayacak] – Krş. Saadya Gaon. Güney sınırı için en başta “*Tsin çölü*”nden bahsedilerek genel bir bölge açıklanmaktadır. Bunun ardından güney sınırı daha belirli bir şekilde açıklanmakta, güneydoğudaki belli bir noktadan [Ölü Deniz'in güney ucunun doğusundan] başlayarak batıya doğru çizilmektedir.

Ölü Deniz'in [güney] ucunun doğusunda – İbranice *Yam Amelah*, yani “*Tuz Denizi*” olarak bilinen büyük göl, Ölü Deniz, yani Lût Gölü'dür. Sınırı, Ölü Deniz'in güneyinde dolaşıp doğu kıyısını da içeri almaktadır. Bkz. Yeoşua 15:2.

4. Maale Akrabim – Tam çeviriyle “*Akrepler Çıkışı*”; “*Akrepler Yokuşu*” (bkz. Yeoşua 15:3, Şofetim 1:36. Ölü Deniz'in güneybatısındaki dağlardan bahsedilmektedir. Burası, Wadi el-Fikre'nin kuzey eğimine açılan geçitlerden biridir.

Kıvrılacak – “Batıya doğru düz giden güney sınırı çizgisi, Maale Akrabim'in güneyine doğru güney-batıya kıvrılacak ve burayı içeri alacak” (Raşi). İbranice *Venasav*. Tam çeviriyle “*dönecek; [yarım] tur atacak; dolaşacak*”. Bu sözcüğün kullanımını, sınır çizgisinin bir çıkıntı yaptığına işaret eder (Raşbam).

Geçecek – “Söz konusu kıvrımı yaptıktan sonra tekrar düzleşip doğu-batı doğrultusunda devam edecek” (Raşbam). Alternatif olarak “*Tsin'in ortasından geçecek*” (Yeoşua 15:3, *Aderet Eliyau*'nın oradaki açıklamasına göre).

Uç noktaları Kadeş Barnea'nın güneyinde olacak – Başka bir deyişle Kadeş Barnea Erets-Yisrael'in içinde kalmaktadır (Raşi).

Bu bir zorluğa neden olmaktadır. Moşe daha önce casusları Kadeş Barnea'dan gönderdiğini belirtmiştir (bkz. 32:8. Ayrıca bkz. Devarim 1:2

5 ה וְנִסַּב הַגְּבוּל מֵעֲצָמוֹן נֶחֱלָה מִצָּרִים וְהִינּוּ תוֹצְאוֹתָיו
 6 הִימָּה: וּגְבוּל לֹא וְהִיָּה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם
 7 גְּבוּל יָם: וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדוֹל תִּתְּאוּ לָכֶם
 8 הַר הַהָר: ח מֵהַר הַהָר תִּתְּאוּ לְבֵּא חֲמַת וְהִיוּ תוֹצְאוֹת הַגְּבוּל
 9 צִדְדָּה: ט וַיֵּצֵא הַגְּבוּל וּפְרָנָה וְהִיוּ תוֹצְאוֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה
 10 לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן: י וְהִתְּאוּיָתֶם לָכֶם לְגְבוּל קִדְמָה מִחֲצַר עֵינָן
 11 שְׂפָמָה: יא וַיֵּרֶד הַגְּבוּל מִשְׁפָּם הַרְבֵּלָה מִקֶּדֶם לַעֵין וַיֵּרֶד הַגְּבוּל
 וּמָחָה עַל־כֶּתֶף יַם־כְּנָתָה קִדְמָה:

(Hirsch). Alternatif olarak “sınır işaretleyin” (Saadya Gaon; Radak, Şeraşim) ya da “dışa doğru kavis çizim” (Raşi).

8. Hamat yoluna – İbranice *Levo Hamat*. Tam çeviriyle “*Hamat yakınlarına*” ya da bir özel isim olarak “*Levo Hamat’a*”. Bkz. 13:21; Melahim II 14:25. Burası Suriye’deki Hama şehridir.

Bazı kaynaklar Hamat’ın Antakya’ya yakın olduğu görüşündedir (*Targum Yerusalmi*; Raşi). Başka görüşlere göre sınır çizgisi yaklaşık olarak Amanos dağlarından Teverya’ya doğru bir hat şeklinde iner (*Targum Yonatan*).

Tsedad – Bkz. Yehezkel 47:15. *Septuaginta* bunu Saradak olarak çevirir. Burasının Hamat’ın 102km. kadar güneyinde ve Byblos’un 128km. kadar doğusundaki Sedad adlı yer olduğu düşünülmektedir. Eğer öyleyse, sınır çizgisi Hamat’ta keskin bir şekilde güneye dönmektedir. Başka kaynaklara göre Tsedad, Abil’in kuzeyinde, Marc Acun’un doğusunda yer alan Hermon yolundaki Hirbat Serada ile tanımlanabilir.

9. Zifron – Olasılıkla, Şam’ın kuzeydoğusundaki Zifran ya da Humus ile Hama arasındaki Zaferan’dır. Bazı kaynaklar bunun Afrin ırmağı üzerindeki yine Afrin adlı yer olarak tanımlar. *Septuaginta*’nın çevirisi Defrona şeklindedir.

Hatsar Enan – Bkz. Yehezkel 47:17 ve 48:1. Burası sınırın kuzeydoğu ucudur (Raşi). Bazıları bunu Şam’ın 148km. kadar kuzeydoğusundaki Al Karyatein ile özdeşleştirir. Klasik kaynaklara göre ise bu Hamat’ın 55km. kadar güneydoğusundaki Hatsan Alakrat’tır (*Kaftor Vaferah* 11, 42b). Bir

başka görüşe göre ise Aintab’dır.

10. Şefam – Sefamar (*Septuaginta*), Paamia (Saadya Gaon) veya Afmia (*Targum Yonatan*) olarak tanımlanır. Bazıları bunun, aşağı Orontes vadisinin doğusundaki Apamea olduğunu söylerler. Burası günümüzdeki Kulat el-Mudik’tir.

Dışa kavisli tutacaksınız – İbranice *Veitavitem*. Bu sözcük “*Ava – Arzu; Tutuklu İstek*” köküyle bağlantılıdır. Örneğin, Tora, On Emir’in tekrarında başkasına ait malı “arzulamama” emri içinde *Velo Titave* sözlerini kullanmaktadır (Devarim 5:18). Bu fiilin temeli, kişinin sahip olduğu şeylerin çerçevesini genişletme isteğidir. Dolayısıyla burada da buna yakın bir şekilde sınırın Şefam yönünde komşu topraklara bir çıkıntı yapıp genişleme gösterdiğini belirtmektedir (Hirsch). Alternatif olarak p. 7’deki “*Tetau – Hat Çekeceksiniz*” fiili ile bağlantılı olarak “*Doğu sınırınızı Hatsar Enan’dan Şefam’a doğru çiziceksiniz*”. Raşi ise p. 7’deki anlamı da genişleme ve kavis yapma olarak değerlendirir.

11. Ayin’in doğusunda – Yani Ayin, Erets-Yisrael sınırları içinde kalmaktadır (Raşi). Bu bir özel isimdir (*Targum Onkelos*; Raşi). Ancak anlamı göz önünde tutulduğunda “*pınar*” şeklinde çevrilebilir (*Septuaginta*). Yine de basitçe pınar demek çok belirleyici bir bilgi olmadığından, bunun özel isim olma olasılığı daha kuvvetlidir. Ya da belki de burası çok bildik ve merkezi bir pınardır.

Rivla – Eski kaynaklar bunu Dafne olarak açıklar (*Targum Yonatan*; Saadya Gaon). Burası Hula gölünün 18km. kadar kuzeyindeki Hirbat

⁵ Sınır, Atsmon'dan Mısır ırmağına kıvrılacak ve uç noktaları Akdeniz'e [ulaşacak].

⁶ "Batı sınırı: Sizin için Akdeniz ve [oradaki] kıta sahanlığı olacaktır. Batı sınırınız bu olacak.

⁷ "Kuzey sınırınız ise şöyle olacak: Kendinize Akdeniz'den Or Aar'a doğru bir hat çekeceksiniz.

⁸ Or Aar'dan Hamat yoluna hat çizin. Sınırın uç noktaları Tsedad'a [ulaşacak].

⁹ Sonra sınır Zifron'a çıkıntı yapacak ve uç noktaları Hatsar Enan'da olacak. Kuzey sınırınız bu olacaktır.

¹⁰ "Doğu sınırınızı Hatsar Enan'dan Şefam'a doğru dışa kavisli tutacaksınız.

¹¹ Sınır, Şefam'dan, Ayin'in doğusunda Rivla'ya inecek. Sınır [daha da] inip Kineret gölünün doğu kıyısına temas edecek.

Yeruşalmi ve Raşi'ye göre bahsedilen ırmak Nil'dir. Ancak bu, Nil'in kendisi olamaz, zira burada ırmak için kullanılan sözcük **Nahal**'dir; oysa Tora boyunca Nil için kullanılan genel terim **Yeor**'dur (bkz. Bereşit 41:1 açık.). Dolayısıyla bu kaynakların kastettiği, Nil'in artık kurumuş olan bir doğu kolu ya da deltanın en doğudaki koludur. İbn Ezra da, tam olarak hangi ırmaktan bahsedildiğini açıklamamakla birlikte, "Yeor [yani bildiğimiz Nil] değil" demektedir.

Saadya Gaon, bahsedilen Mısır ırmağının, Sinay yarımadasındaki bir ırmak olan Wadi el-Ariş olduğunu kaydeder. Bu, diğer otoriteler tarafından da onaylanmış bir görüştür (*Kaftor Vaferah* 11, 41b, Radvaz; *Tevuot Aarets*). Bkz. Bereşit 15:18 açık.; Şemot 23:31. Sinay yarımadasının ortasından kuzeye akıp Akdeniz'e dökülmeden önce batıya doğru kıvrım yapan bir ırmaktır.

Kıvrılacak – "Kuzeydoğu yönünde kıvrılarak Mısır ırmağına gelecek" (Raşi; *Gur Arye*).

Uç noktaları – Yani Erets-Yisrael'in güneybatı noktası Akdeniz kıyısındadır (Raşbam).

Akdeniz'e – Tam çeviriyle "denize". Sıradaki pasukta da "**Ayam Agadol** – *Büyük Deniz*" denmektedir. Açık bir şekilde Akdeniz'den bahsedilmektedir.

6. Batı sınırı – İbranice **Gevul Yam**. Buradaki **Yam** sözcüğü normalde kullanılan anlamıyla "deniz" değil, "*batı*" manasındadır (*Targum Onkelos*; Raşbam). İbranice yön isimleri için bkz. Şemot 26:18 açık.

Kıta sahanlığı – İbranice **Gevul**. Bu sözcük "sınır" ya da "sınırın çevirdiği alan" anlamına gelir. Sınırın deniz olduğu zaten söylendiğine göre, buradaki tekrar kullanımda, anlam "alan" şek-

lindedir. Dolayısıyla deniz kıyısına yakın adacık ve kayalıklar da sınıra dâhildir (Raşi; bkz. *Talmud* – *Gitin* 8a ve *Tosafot* o.a.).

Erets-Yisrael'in en kuzeybatı noktası, Akdeniz kıyısında yer alan Or Aar'dır. Güneybatı noktası ise Mısır ırmağının denize döküldüğü yerdir ve burası, Or Aar'a göre daha batıdaki bir meridyendedir. Sıradaki pasukta söylendiği gibi Akdeniz'den Or Aar'a bir hat çizilecektir. Yani Mısır ırmağının denize döküldüğü noktadan, kuzeydoğu yönünde denizin içinden geçen ve Or Aar'da son bulan düz bir çizgi çekilecektir. Bu çizginin doğu tarafında kalan kıta sahanlığı Erets-Yisrael'e dâhildir (Hirsch).

7. Or Aar – Raşi bunu, etekleri denize ulaşan bir dağ olarak tanımlamaktadır. Erets-Yisrael'in kuzeybatı noktasını işaretlediğine göre, kesin olarak, Aaron'un öldüğü yer olan güneydeki Or Aar'la (20:22-29) aynı yer değildir (Raşi). Tam yeri hakkında farklı görüşler vardır. *Targum Yonatan* bunu Amana dağları olarak tanımlar (ayrıca *Talmud* – *Gitin* 8a, Raşi o.a., **Ezeu** k.b.). Genel olarak bu Lübnan ve Suriye boyunca geçiş yapan Cebel Zebedani'dir. Bkz. Melahim II 5:12. Başka kaynaklar bunu Banas olarak tanımlar – ki bu olasılıkla Suriye sahil şeridindeki Banias'tır. Yine başka bir görüş burayı Suriye sahil şeridinin Hamat'ın tam doğusuna denk gelen noktasında, Latakya'nın 25km. kadar güneyindeki El Hori Ada ile bağdaştırır. Or Aar'ın yeri hakkındaki görüş ayrılığı, kuzey sınırının batı ucunu işaretleyen Hatsar Enan'ın yerini de kapsar. Diğer bir görüş ise buranın Akko olabileceği yönündedir.

Hat çekeceksiniz – *Targum Onkelos*; Rabenu Behaye. İbranice **Tetau**. Bu, "**Taa** – *İki Nokta Arasındaki Yönü Belirlemek*" köküyle bağlantılıdır

- יב וַיֵּרֶד הַגָּבֹול הַיֵּרֶדְנָה וְהָיוּ 12
- תּוֹצְאָתָיו יָם הַמֶּלַח זֹאת תִּהְיֶה לָכֶם הָאָרֶץ לְגִבְלֹתֶיהָ סָבִיב: 12
- יג וַיֵּצֵן מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְּנַחֲלוּ 13
- אֹתָהּ בְּגֹוֶל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לְתַשְׁעַת הַמִּטּוֹת וַחֲצֵי הַמָּטֶה: 13
- יד כִּי לָקָחוּ מָטֶה בְּנֵי הָרָאוּבִינִי לְבֵית אָבִתָּם וּמָטֶה בְּנֵי־הַגָּדִי 14
- לְבֵית אָבִתָּם וַחֲצֵי מָטֶה מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 14
- טו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 15
- טז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 16
- יז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 17
- יח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 18
- יט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 19
- כ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 20
- כא וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 21
- כב וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 22
- כג וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 23
- כד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 24
- כה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 25
- כו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 26
- כז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 27
- כח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 28
- כט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 29
- ל וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 30
- לא וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 31
- לב וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 32
- לג וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 33
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 34
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 35
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 36
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 37
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 38
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 39
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 40
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 41
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 42
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 43
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 44
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 45
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 46
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 47
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 48
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 49
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 50
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 51
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 52
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 53
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 54
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 55
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 56
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 57
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 58
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 59
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 60
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 61
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 62
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 63
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 64
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 65
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 66
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 67
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 68
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 69
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 70
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 71
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 72
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 73
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 74
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 75
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 76
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 77
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 78
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 79
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 80
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 81
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 82
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 83
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 84
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 85
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 86
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 87
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 88
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 89
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 90
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 91
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 92
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 93
- לח וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 94
- לט וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 95
- לכ וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 96
- לד וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 97
- לה וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 98
- לו וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 99
- לז וַחֲצֵי הַמָּטֶה לָקְחוּ נִחֲלָתָם מִנִּשָּׁה לָקְחוּ נִחֲלָתָם: 100

olarak “parselleyecek” (Saadya Gaon).

Burada verilen listede yer alan kabile liderleri, kendi kabilelerine ait olacak toprağı kabile adına miras alacaktır. Bu kişiler daha sonra “Bene-Yisrael’e Kenaan Ülkesi’nde miras vereceklerdir” (p. 29); yani kabile adına aldığı bu toprakları daha sonra kendi kabilelerinde hak sahibi kişiler ve aileler arasında pay edecektir (*Talmud – Kiduşin* 42a; Raşi). *Talmud* miras konusundaki bu temsilcilik ve vesayet örneğinden yola çıkarak başka bir kanunu öğretir: “Babalarının mirasını paylaşacak olan yetim çocuklara, *Bet-Din*, onların hak ve görevlerini yerine getirecek vasiler atar” (*Talmud – Kiduşin* 42a).

Koen Elazar ve Yeşua bin Nun – Burada Elazar’a öncelik verilmiştir. Bunun bir nedeni Yeşua’nın da savaşa giderken Elazar ve onun giydiği *Urim VeTumim* aracılığıyla Tanrı’dan haber alacak olmasıdır (İbn Ezra).

18. Her kabilede bir başkan – Aşağıda isimler sıralanırken Dan kabilelerinden itibaren, liderin “başkanlık” sıfatı da zikredilmektedir. İlk üç sıradaki kabile Yeuda, Şimon ve Binyamin’de ise, liderin “başkan” olduğu belirtilmemektedir.

Rabenu Behaye bunun sebebi hakkında şöyle bir tahminde bulunur: Yeuda kabilelerinin başkanı Kalev ben Yefune halk içinde zaten çok itibarlı bir kişi olduğu için onun başkanlık niteliğini söylemeye gerek bile yoktur. Şimon kabilelerinde ise başkanlık mevkii, önceki başkan Zimri ben Salu’nun ahlaksız davranışı sonrasında zedelenmiştir; o yüzden burada da “başkan” sözcüğü kullanılmamıştır. Binyamin kabilelerinin ise sorunu gelecekle ilgilidir. Şofetim *Perek* 19-21’de anlatılan büyük bir serserilik, ahlaksızlık ve cinayet vakasında Binyamin kabileleri suçluları koruyacak, uzun bir süre diğer kabileler tarafından dışlanacak, çıkan iç çatışmalarda kabilenin büyük bir kısmı da yok olacaktır. Lider kadrosunun bu büyük gaflete düşmesine istinaden, Tora burada “başkan” sözcüğünü Binyamin için de kullanmamıştır. Başka bir açıklamaya göre ise Binyamin’de bu sözcüğün kullanılmamasının nedeni, başkan Elidad ben Kison’un, aynı zamanda [Beaaloteha peraşasında Eldad adıyla anılan] bir peygamber olmasıdır. Peygamber olduğu için, daha düşük bir paye olan başkanlıktan söz gerek olmamıştır (*Midraş – Tanhuma*; Rabenu Behaye). Ayrıca bkz. s.a.

19. Yeuda kabileleri adına – Bu listede göze

¹² Sınır Yarden'e inecek ve uç noktaları Ölü Deniz olacak.

"Onu çevreleyen sınırlarıyla Ülkeniz budur."

¹³ Moşe Bene-Yisrael'e şöyle emretti: "Kurayla miras alacağınız Ülke budur. Tanrı [burayı] dokuz buçuk kabileye vermeyi emretti,

¹⁴ zira tüm atasal evleriyle Reuveni-oğulları kabilesi ile tüm atasal evleriyle Gadi-oğulları ve Menäşe kabilesinin yarısı, miraslarını aldılar."

¹⁵ Bu iki buçuk kabile, miraslarını Yarden'in Yeriho [bölgesine göre] öte yanında, doğudaki ön cephede almışlardı.

[155. Yeni Liderler]

¹⁶ Tanrı, Moşe'ye konuşarak [şöyle] dedi: ¹⁷ "Ülke'yi sizin adınıza miras alacak kişilerin isimleri şunlardır: [Yönetimde] Koen Elazar ve Yeoşua bin Nun [olacak].

¹⁸ Ayrıca Ülke'yi miras edinmeleri için her kabileden bir başkan alacaksınız.

Dafne'dir. *Septuaginta* ise bunu Bela olarak yazar. Burada bariz olan, sınır hattının, olasılıkla Şefam'da, keskin bir şekilde batıya döndüğüdür.

İnecek – "İnme" fiili özellikle doğu sınırında güney yönündeki ilerleyiş için kullanılmaktadır, zira bu sınır boyunca güneye inildikçe rakım azalmaktadır (Raşi).

Kineret gölü – Günümüzdeki Teverya şehrinin yanındaki büyük göl.

Temas edecek – İbranice **Maha**. Tam çeviriyle "vıracak" (Radak, Şeraşim; Rabenu Behaye). Ya da "yok olacak" (Aktav Veakabala). Yani sınır tam kıyıya rast gelecek.

12. Ülkeniz budur – Burada verilenler, Erets-Yisrael'in, Yeoşua'nın zamanındaki fethinden I. Bet-Amikdaş'ın yıkılışına kadar geçen süre içindeki sınırlarıdır. II. Bet-Amikdaş döneminde, Yahudi kontrolü altındaki bölge bundan daha küçüktü (Mişna – Şevüit 6:1; Mişna – Hala 4:8). Tora Bereşit 15:18 ve Devarim 1:7'de Erets-Yisrael'in Fırat nehrine kadar uzandığını belirtmektedir. Bu sınıra Kral Şelomo zamanında ulaşılmıştır (bkz. Melahim I 5:1-5) ve bir daha ancak Maşiah döneminde ulaşılacaktır (Tevuot Aarets 1; bkz. Miha 7:12, Yeşayau 11:14 vs.).

13. Kurayla miras alacağınız – Bkz. 26:55.

15. Bu iki buçuk kabile... – Moşe'nin sözleri bu pasuğu da içeriyor olabilir.

Doğudaki ön cephede – İbranice **Kedma Mizraha**. Her iki sözcük de "doğu" anlamındadır.

Kedem, ön tarafı belirtir ve Tora'ya göre ana yön doğudur. **Mizrah** da "gün doğuşu" anlamındadır – ki bu da doğuyu belirtir. Böylece **Kedma Mizraha** terimi, "ön tarafa doğru, yani doğuda" anlamındadır (Raşi).

16-29. Yeni Kabile Liderleri. Tora, Erets-Yisrael'deki toprakların dağılımına başkanlık edecek on kabile başkanının isimlerini sıralamaktadır. Gad ve Reuven kabilelerinin liderlerine burada yer verilmemiştir; zira bu kabileler paylarını Erets-Yisrael'in önceki bölümde açıklanan sınırları içinde değil, Yarden'in doğu yakasında almıştır.

Liderlerin hangi ölçüte göre sıralandıkları açık değildir. Ramban'a göre (13:4 o.a.) sıralamadaki kriter, bu başkanların toplum içindeki statüsüdür.

Öte yandan Rabi Samson Raphael Hirsch buradaki sıralamanın, kabilelerin Erets-Yisrael'de aldıkları toprakların yerlerine uygun olduğuna dikkati çeker. Listenin ilk üç sırasındaki Yeuda, Şimon ve Binyamin Erets-Yisrael'in güneyinde pay almışlardır. Dan, Menäşe ve Efrayim merkez kesimdedir; Zevulun, Yisahar, Aşer ve Naftali'nin toprakları da kuzeydedir. Böylelikle bu sıralama bir şeyi çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır: Her ne kadar toprakların paylaşımı Erets-Yisrael'e girildiğinde kurayla gerçekleştirilecekse de, Tora henüz bu aşamada sıralamayı bu şekilde vererek, Tanrı katında sonuçların çoktan kararlaştırılmış olduğunu ima etmektedir.

17. Sizin adınıza miras alacak – Alternatif

- 19 יִשְׂרָאֵלָה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמִטָּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יִפְנֶה:
- 20-21 כּוֹלֵמִטָּה בְּנֵי שְׁמַעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־עֲמִיהוּד: כּא לְמִטָּה בְּנִימֵן אֱלִידָד
- 22-23 בֶּן־כְּסִלּוֹן: כב וּלְמִטָּה בְּנִידֵן נָשִׂיא בְּקֵי בֶן־יִגְלִי: כג לְבִנֵי יוֹסֵף
- 24 לְמִטָּה בְּנֵי־מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חֲנִיָּאל בֶּן־אֶפַד: כד וּלְמִטָּה בְּנֵי־אֶפְרַיִם
- 25 נָשִׂיא קִמּוּאֵל בֶּן־שַׁפְטָן: כה וּלְמִטָּה בְּנֵי־זְבוּלֹן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן
- 26-27 בֶּן־פְּרֹנֶה: כו וּלְמִטָּה בְּנֵי־יִשְׁשָׁכָר נָשִׂיא פְּלִטְיָאֵל בֶּן־עֲזָן: כז וּלְמִטָּה
- 28 בְּנֵי־אֲשֵׁר נָשִׂיא אַחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי: כח וּלְמִטָּה בְּנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא
- 29 פְּדַחְאֵל בֶּן־עֲמִיהוּד: כט אֵלָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל
- אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: פ
- 1 חֲמִישִׁי א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מִזְבֵּחַ עַל־יְרֵדֵן יְרֵחוֹ
- לֵאמֹר:

Kalkmak” kökünden türemiş görünmektedir ama tam anlamını çıkarmak zordur. Şiftan ise olasılıkla “*Şafat – Yargılamak*” köküyle bağlantılıdır (a.k.).

25. Elitsafan ben Parnah – Elitsafan: “Tanrım Gizledi” (a.k.). Parnah’ın anlamı belirsizdir.

Bazı görüşlere göre, Moşe’nin babası Amram kısa bir süre için karısı Yoheved’den boşandıktan sonra, Yoheved Elitsafan’la evlenmiş ve Eldad ile Medad’ı doğurmuştur (11:26, *Targum Yonatan* o.a.). Bkz. 6:22, Divre Ayamim I 15:5, Divre Ayamim II 29:13.

26. Paltiel ben Azan – İlk isim “*Elifelet – Tanrım Kurtuluşumdur*” ismiyle bağlantılı görünmektedir. Azan isminin kökü ise, anlaşıldığı kadarıyla “*Az – Sert; Kuvvetli*” sözcüğüdür (*Daat Mikra*).

27. Ahiud ben Şelomi – Ahiud’un anlamı Amiud’la (p. 20) yakındır. Şelomi ismi de “*Şelumiel – Tanrım Selametimdir*” ismiyle bağlantılı görünmektedir (a.k.).

28. Pedael ben Amiud – “*Pada – Kurtardı*” kökünden, “Tanrı’nın Kurtardığı”. Amiud: bkz. p. 20 açık.

35.

1-8. Levi Şehirleri. Leviler Erets-Yisrael’de toprak payı almayacaklardır (bkz. 18:23). Nitekim, toprak paylaşımı sırasında görevli olacak kabile liderleri içinde, Levi kabilesine mensup bir lider yoktur (bkz. 34:16 v.d.). Bu bölümde kabilelere, Leviler için kırk sekiz şehir ayırmaları emredilmektedir. Söz konusu şehirler, kendilerini Tanrı’ya ve ulusa hizmete adanmış bu kabileye sadece yaşama yeri sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda ulusun geneline, mecazi olarak “Tanrı’nın Özel Lejyonu” olarak tanımlanan bu kabileyle Ülke’nin her kesiminde iç içe bulunma fırsatı verecektir. Leviler’in kendilerine ait bir toprakta kendi sınırları içinde yaşamayıp, Bene-Yisrael’in içine serpiştirilmiş olmaları, gündelik işlerle meşgul olan halkın, maneviyat açısından düşmemesi açısından önemlidir. Bu sayede hem kendileri hem de çocukları Leviler’i yakından görecekler, onları kendilerine örnek alacaklar ve hayatlarında Tora’yı merkezde tutacaklardır. Leviler açısından da bu durum, onların halkı Tora yönünde eğitime ve yönlendirme şeklindeki ana görevlerini yerine getirmeyi kolaylaştıracaktır.

¹⁹ Bu kişilerin isimleri şunlardır:

“Yeuda kabilesi adına Kalev ben Yefune.

²⁰ “Şimon-oğulları kabilesi adına Şemuel ben Amiud.

²¹ “Binyamin kabilesi adına Elidad ben Kislon.

²² “Dan-oğulları kabilesi adına, başkan, Buki ben Yogli.

²³ “Yosef-oğullarından,

“Menaşe-oğulları kabilesi adına, başkan, Haniel ben Efod.

²⁴ “Efrayim-oğulları kabilesi adına, başkan, Kemuel ben Şiftan.

²⁵ “Zevulun-oğulları kabilesi adına, başkan, Elitsafan ben Parnah.

²⁶ “Yisahar-oğulları kabilesi adına, başkan, Paltiel ben Azan.

²⁷ “Aşer-oğulları kabilesi adına, başkan, Ahiud ben Şelomi.

²⁸ “Naftali-oğulları kabilesi adına, başkan, Pedael ben Amiud.

²⁹ “Tanrı’nın, Bene-Yisrael’e Kenaan Ülkesi’nde miras vermelerini emrettiği [kişiler]

bunlardır.

[156. Levi Şehirleri]

35

¹ Tanrı, Moşe’ye Yarden’in Yeriho’nun [karşısındaki] kıyısında, Moav ovalarında şöyle konuştu:

çarpan noktalardan biri, iki tanesi hariç, tüm kabilelerin “filanca-oğulları kabilesi” olarak tanımlanmasıdır. İki istisna Yeuda ve Binyamin kabileleridir – onlarda sadece “*Yeuda kabilesi*” ve “*Binyamin kabilesi*” denmiştir.

Rabi Samson Raphael Hirsch bu konuda şöyle açıklama yapmaktadır: Belki de bu farklılığın temelinde önemli bir mesaj vardır: “Filanca-oğulları kabilesi” ifadesi, belirli bir kabilenin tüm mensuplarına çatı olan bir topluluk bütünüdür belirtir: “Filanca-oğullarının oluşturduğu kabile”. Bu nedenle tüm kabileler için bu ifade kullanılmaktadır. Binyamin ve Yeuda kabileleri için ise durum farklıdır; zira *Bet-Amikdaş* bu iki kabilenin topraklarının bulunduğu noktadadır [merkez bina ve batı kanat Binyamin kabilesinin, kalan kısımlar ise Yeuda kabilesinin topraklarındadır. Aradaki sınır *Kodeş*’in içindedir] ve *Bet-Amikdaş* yalnız onlara değil, tüm ulusa aittir. Dolayısıyla bu iki kabilenin, kendi mensuplarını aynı çatı altında toplayan birer bütün olma özelliği, ulusun geneli içinde birer öge ve kol olma niteliğinin yanında daha düşük düzeyde kalmaktadır. Bu yüzden de “Yeuda-oğulları kabilesi” ve “Binyamin-oğulları kabilesi” değil, [“Yisrael ulus bütünü’nün Yeuda ve Binyamin kolları” anlamında] “[Yisrael’e ait] *Yeuda kabilesi*” ve “[Yisrael’e ait] *Binyamin kabilesi*”dirler. Bu bakışla, bu listede göze çarpan bir diğer ayrıntıya – diğer kabile başkanlarının “başkan” vasıfları vurgulanmışken ilk üç kabile Yeuda, Şimon ve Binyamin için

bunun yapılmamasına – da yeni bir açıklama getirilebilir: *Bet-Amikdaş* – yani Tanrı’nın Hükümdarlığının merkezi – Yeuda ve Binyamin kabilelerinin buluşma noktasındadır [Şimon kabilesi de Yeuda kabilesine ait toprakların içinde yerleşmiştir]. Dolayısıyla Tanrı’nın “Başkan”lığının bariz olduğu bir bölgede, kabilelerin “başkan”lığının dile getirilmesi söz konusu olamaz.

Kalev ben Yefune – Bkz. 13:6 ve 32:12 açık.

20. Şemuel ben Amiud – Şemuel: “[hakkındaki duayı] Tanrı’nın Duyduğu” (bkz. (Şemuel I 1:20). Amiud: “*Ami* – [Halkım ~Yakınım ~] *Tanrım*” (bkz. *Perek* 1 açık.) ve “*Od* – *Görkem*”: “Tanrım Görkemlidir” (*Daat Mikra*).

21. Elidad ben Kislon – Bir görüşe göre 11:26’daki Eldad’la aynı kişidir. İsim “*E-li* – *Tanrım*” ve “*Dod* – *Yakın Dost* / *Seven*” sözcüklerinin birleşimidir. Kislon sözcüğü ise “*ümit*” anlamı taşır (*a.k.*).

22. Buki ben Yogli – İki ismin kaynağı da açık değildir.

23. Haniel ben Efod – “*Hanan* – *Lutfetmek*” ve “*E-l* – *Tanrı*” sözcüklerinden “Tanrı’nın Lûtfu”. Efod isminin kaynağı belirsizdir. *Koen Gadol*’a ait özel giysilerden biri olan *Efod*’la bağlantılı olabilir (*a.k.*).

24. Kemuel ben Şiftan – İlk ismin kökü “*Kam* –

ב צו אַת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַנּוּ לָלוֹיִם מִנְחָלֹת אַחֲזֹתָם עָרִים 2
 לַשַּׁבָּת וּמִגֶּרֶשׁ לַעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לָלוֹיִם: ג וְהָיוּ הָעָרִים לָהֶם 3
 לַשַּׁבָּת וּמִגֶּרֶשֵׁיהֶם יִהְיוּ לְבִהְמָתָם וּלְרֹכְשָׁם וּלְכָל חֵיתָם: ד וּמִגֶּרֶשֵׁי 4
 הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָלוֹיִם מִקֵּיר הָעִיר וְחוּצָה אֵלָּהּ אִמָּה סְבִיב: 5
 ה וּמִדֹּתָם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פֶּאֶת־קֶדְמָה אֲלֵפִים בָּאִמָּה
 וְאֶת־פֶּאֶת־נֶגֶב אֲלֵפִים בָּאִמָּה וְאֶת־פֶּאֶת־יָם | אֲלֵפִים בָּאִמָּה וְאֶת
 פֶּאֶת צָפוֹן אֲלֵפִים בָּאִמָּה וְהָעִיר בִּתְּוֹךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגֶּרֶשֵׁי
 הָעָרִים:

[2] Şehrin dış duvarlarından itibaren ilk 1000 *amalık* şerit şehir güzelliği için boş bırakılacak, onun ötesindeki 2000 *amalık* ek bir şerit tarıma ayrılacaktır. Böylelikle şehrin surlarından itibaren her yönde toplam 3000 *amalık* bir alan söz konusudur. Bu görüşe göre de şehrin büyüklüğü ya da şekli hakkında bir sınırlama yoktur (*Mişna* – *Sota* 5:3, Rabi Yose Agalili'nin oğlu Rabi Eliezer; Rambam, *Yad* – *Şemita Veyovel* 13:2; *Sefer Ahinuh*).

[3] Etrafındaki alanla birlikte şehrin kaplayacağı tüm alan 2000x2000 *amalık* bir karedir. Bunun merkezindeki 1000x1000 *amalık* karede ikamet alanı bulunacaktır. Onun etrafında da ikamet bölgesi sınırlarından her yönde 500 *amalık* uzaklığa kadar olan şerit boş alan olacaktır. Duvarların tam önüne gelen kısımlar şehir güzelliği için boş bırakılacaktır. Bunun iki yanında kalan köşeler ise tarıma ayrılacaktır [bu köşeler tam kare ya da merkezi, ikamet bölgesinin köşesinde bulunan 500 *ama* yarıçaplı çeyrek bir daire şeklinde olabilir]. Bu görüşe göre şehir 1000x1000 *amalık* standart bir boyutta olacaktır. p. 5'te söylenen 2000 *ama* ise ikamet bölgesi sınırlarından dışarıya olan uzaklık değil, şehre ayrılmış toplam kare şeklindeki alanın bir kenarının uzunluğudur. Özetle, bir kenardan başladığında 500 *ama* ilerlendiğinde ikamet bölgesine ulaşılacak, 1000 *ama* sonra şehrin öte yandaki boş alana geçilecek ve 500 *ama* sonra şehre ayrılmış toplam alanın diğer kenarına gelinecektir – toplam 2000 *ama*. Duvarlardan

dışarıya doğru her iki yönde 500 *ama* olduğu için, duvar dışında kalan şeridin toplam genişliği 1000 *amadır* (Ramban).

[4] Rabi Samson Raphael Hirsch, p. 4'te “*dışarı doğru*” şeklinde çevirdiğimiz sözcüğü “*dışarıdan itibaren*” olarak açıklar. Duvarların önündeki 70 küstür [tam olarak 500 *amalık* şerit, doğal olarak şehrin bir parçası kabul edilir (krş. *Talmud* – *Eruvin* 60a). Dolayısıyla Rabi Hirsch'e göre burada bahsedilen ölçüler, ikamet bölgesinin hemen dışından değil, bu şeridin bitiminden itibaren ayrılacak boş alanın ölçüleridir. Buradan itibaren [Raşi'nin açıklamasıyla aynı doğrultuda] 1000 *ama* boş bırakılacak, ek 1000 *ama* da tarıma ayrılacaktır.

Antik dönem tarihçisi Josephus Flavius, Levi şehirlerinin çevresindeki boş alanın 2000 *ama* ile sınırlı olduğunu yazar (*Eski Dönemler* 4:4:3). Bu açık alanların kare mi yoksa dairesel şekle mi sahip olduğu konusunda da görüş ayrılığı vardır (*Talmud* – *Eruvin* 49b, 51a; *Midraş Agadol*; *Paaneah Raza*; krş. Ramban).

² “Bene-Yisrael’e emret, mülk edindikleri toprak miraslarından Leviler’e ikamet amaçlı şehirler versinler. Leviler’e, bu şehirlere [ek olarak] çevrelerindeki açık alanı da vereceksiniz.

³ Bu şehirler onlar için ikamet amaçlı olacak. [Leviler’in] Açık alanları da hayvanları, malları ve her türlü yaşamsal gereksinimleri için olacaktır.

⁴ “Şehirlerin Leviler’e vereceğiniz açık alanları, şehir duvarının çevresi boyunca dışarı doğru 1000 *ama* [lık bölgedir].

⁵ Şehrin dışından, şehir merkezde kalacak şekilde, doğu kanadını 2000 *ama*, güney kanadını 2000 *ama*, batı kanadını 2000 *ama* ve kuzey kanadını 2000 *ama* ölçeceksiniz. Şehirlerinin açık alanları bu olacak.

2. Bene-Yisrael’e emret – “*Emret*” sözcüğü, özellikle, verilen emrin maddi feragati gerektirdiği durumlarda kullanılır (bkz. Vayikra 6:2 açık.). Leviler’e verilecek şehirler kabilelerin toprak paylarında bir eksilme anlamına geleceğinden, Tanrı “söyle” yerine özellikle “*emret*” sözcüğünü tercih etmiştir (*Daat Mikra*).

Leviler’e bahsi geçen şehirleri vermek ve bu şehirlerin kasıtsız katiller için sığınma sağlaması (bkz. p. 6 açık.) Tora’nın Bene-Yisrael’e toplu halde verdiği bir emirdir ve 613 mitsvadan biridir. *Mitsvat Ase* No. 171 (*Sefer Ahinuh*).

İkamet amaçlı şehirler – Bkz. Vayikra 25:32; Yeşua 14:3 ve 21:2, Yehezkel 45:1, Divre Ayamim I 6:42-66.

Çevrelerindeki – Yani “Leviler’in çevrelerindeki” (Hirsch).

Açık alanı – İbranice **Migraş**. Şehrin surlarının dışında, şehrin güzelliğine adanarak boş bırakılan saha (*Talmud – Arahin* 33b; Raşi). Bkz. 25:34 açık.

Eski dönemlerde tüm şehirlerin çevresinde böyle boş alanlar bulunurdu. Tora’nın buradaki emrini özel kılan, Levi şehirlerinde bu alanların boyutları ve amacının kesin olarak tanımlanmasıdır (*Daat Mikra*).

3. [Leviler’in] – Hirsch.

Hayvanları, malları ve her türlü yaşamsal gereksinimleri – Çeviri Raşi’ye göre yapılmıştır. “*Yaşamsal gereksinim*” şeklinde çevirilen sözcük, **Hayatam**, “*Haya – Hayvan*” anlamında olamaz; zira en baştaki “*hayvanları*” (*Beemtam*) sözcüğü

bunu da kapsar. Bu nedenle Raşi çeviriyi “**Haya – Yaşamak**” kökünden, “*her türlü yaşamsal gereksinim*” şeklinde yapar. *Talmud* bunun giysileri yıkayabilmek için ırmak ya da su yınarı olduğunu kaydeder. Zira giysilerin yıkanması da kaçınılmaz bir yaşam gereksinimidir (*Talmud – Nedarim* 81a).

Talmud ayrıca bu şehirlerin Leviler’in “*yaşamaları*” için verildiğini, dolayısıyla Leviler’in gömülmesi için mezarlık olarak kullanılamayacağına belirtir [ancak bu sadece Leviler içindir; oraya sığınmış bir kasıtsız katil, öldüğü zaman bile bu şehirde gömülür (bkz. p. 25 açık., *Orada oturacaktır* k.b.)] (*Talmud – Makot* 12a).

Alternatif olarak sayılanların her üçü de farklı hayvan sınıflarını tanımlıyor olabilir: “*Hayvanları*” – yük ve binek hayvanları. “*Malları*” – sığır ve davar gibi çiftlik hayvanları. “*Diğer hayvanları*” (*Hayatam*) – arı kovanları, güvercinlikler vb. (Sforno).

4-5. 1000 ama... 2000 ama – Tora p. 4’te boş alan olarak 1000 *ama* bırakılmasını söyledikten sonra, p. 5’te 2000 *amadan* bahsetmektedir. Nasıl yapılacaktır? Bu konuda önde gelen görüşler şöyledir:

[1] Şehrin dış duvarlarından dört yönde 2000 *amalık* boş alan olacak, bunun ikamet bölgesinin sınırlarına yakın olan 1000 *amalık* şeridi boş bırakılıp güzelce düzenlenecek, dıştaki 1000 *amalık* kısım ise bağlar ve tarlalar olarak tarım amaçlı kullanılacaktır. Şehrin büyüklüğü ya da şekli konusunda belirli bir kısıtlama yoktur (*Talmud – Sota* 27b; Raşi; Raşbam; Rabenu Behaye).

6 וְאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָלוֹיִם אֶת שֵׁשׁ-עָרֵי הַמִּקְלָט
 אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֶס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וְעַלֵּיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר:
 7 וְכָל-הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָלוֹיִם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְּחֶן
 8 וְאֶת-מִגְרָשֵׁיהֶן: הַוְּהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶת
 הָרֶב תִּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמָּעֵט תִּמְעִיטוּ אִישׁ כִּפְּי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ
 יִתֵּן מֵעָרָיו לָלוֹיִם: פ
 9-10 שְׁשִׁי שְׁבִיעִי כֹשֶׁה מֵחֹבְרִין ט וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יִדְבֹּר
 אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶרְצָה
 כְּנָעַן:

olmadığını, toprağın değerinin de hesaba katıldığını ekler. Nitekim hem Dan hem de Efrayim kabilesi dörder şehir vermiştir (Yeoşua 21:20-22); oysa Dan'ın nüfusu Efrayim'in neredeyse iki katıdır (bkz. 26:37 ve 26:43). Dolayısıyla, Dan'ın şehirleri, toprak değeri bakımından Efrayim'in verdiklerinden daha üstün olmalıdır.

Her [kabile] – Aslında tam çeviriyle “her kişi...”. Burada toprakların kabilelerin liderlerine dağıtılmasına gönderme yapılmaktadır. Önce de belirtildiği üzere, her kabileye ait topraklar, kendi kabilesinin vasilğini yapan kabile liderine miras olarak verilecek, o da aldığı toprakları kendi kabilesinin aileleri arasında paylaştıracaktır (34:17). Tora burada “her kişi” diyerek, kabile liderlerinin toprakları paylaştırmadan önce, Leviler’e ait olacak şehirleri ayıracağını söylemektedir. Böylece aileler arasındaki “Leviler’e verilecek şehri neden benim toprağımdan alıyorsunuz?” türünden çekişmeler önlenecektir (*Daat Mikra*).

9-34. Sığınma Şehirleri. Birisi bir can aldığı anda genel olarak beş olasılık vardır: [1] Bir kişi bir başkasını öldürmek üzereyken geçerli tanıklar tarafından kanuna uygun bir uyarı yapılmışsa, ama katil buna rağmen onları dinlemeyerek kasıtlı olarak cinayet işlemişse, idamı hak eder. İdamı gerçekleştirmesi için, *Bet-Din*, kurbanın intikam isteyen bir akrabasını görevlendirir ve bu idamı gerçekleştirme mitsvası öncelikle bu kişiye aittir. [2] Kasıtlı bir cinayet işlenmişse, ama katili idama mahkûm etmek için gereken şartlar yerine

gelmediyse, yani örneğin sadece tek bir tanık varsa ya da olaydan önce uygun uyarı yapılmamışsa *Bet-Din* idam cezası veremez. Eğer iki tanık olayı görmüş, ama gerektiği gibi uyarı yapmamışsa, ağır hapis cezası uygulanır (bkz. Vayikra Kitabı s. 851). Böyle bir durumda, bazı görüşlere göre, ölenin intikamcı akrabası katili öldürürse cezadan muafır. Ancak otoritelerin tümü, bunun bir mitsva olmadığı konusunda hemfikirlerdir. [3] Eğer olay, öldüren kişinin tamamen suçsuz olacağı düzeyde kaza sonucu gerçekleşmişse, bir sorumluluk yoktur. Ölüme sebep olmuş kişi serbest kalır. [4] Hareket kasıtlı değilse ancak açık bir ihmal söz konusuysa, öldüren kişi bir sığınma şehrinde sürgün hayatı yaşamaya mahkûm edilir. Bu bölümün temel konusu budur. Eğer intikamcı akraba, kasıtsız katili sığınma şehrine ulaşmadan öldürürse, *Mişna* dönemi Hahamları (*Tannaim*) bu intikamcının idamı hak edip etmeyeceği konusunda görüş ayrılığı içindedirler. Eğer bu kasıtsız katil sığınma şehrine ulaştıktan sonra, sürgün dönemi sona ermeden önce dışarı çıkar, intikamcı da onu bulup öldürürse, Rabi Yose Agalili’ye göre intikamcının onu öldürmesi mitsvadır; Rabi Akiva’ya göre ise bu mitsva değildir, ama intikamcının onu öldürme hakkı vardır (*Mişna – Makot* 2:7). [5] Hahamlarımız’ın “kasıtsız ama kasıtlıya çok yakın” şeklinde tanımladıkları çok büyük bir ihmalin sonucunda bir can alınmışsa, sürgün cezası bu ağır günahı affettirmeye yetmeyeceği için uygulanmaz; ve elbette idam cezası da verilemez. Serbest kalır; ama hayatını ölen kişinin yakınlarından sakınmakla geçirmek durumundadır (bkz. p. 19 açk.).

⁶ “Leviler’e vereceğiniz şehirler ise [şunlardır]: Bir katilin oraya kaçması için vereceğiniz altı sığınma şehri [olacak], bunların üstüne de kırk iki şehir vereceksiniz.

⁷ [Böylece] Leviler’e vereceğiniz tüm şehirler, kırk sekiz şehirdir – onlar ve açık alanları [birlikte verilecektir].

⁸ Bene-Yisrael’in mülkünden vereceğiniz şehirleri [ayırırken], kalabalık olandan [alacaklarınızı] büyük, az [nüfuslu] olandan [alacaklarınızı] küçük tutacaksınız. Her [kabile], Leviler’e, kendi şehirlerinden [bazılarını], alacağı toprak mirasına göre verecektir.

[157. Sığınma Şehirleri]

⁹ Tanrı, Moşe’ye konuştu ve [şöyle] dedi: ¹⁰ “Bene-Yisrael’e konuş ve onlara [şöyle] söyle: “Kenaan Ülkesi’ne doğru Yarden’i geçtiğinizde,

6. Altı sığınma şehri – Bunların üçü Devarim 4:43’ta listelenmektedir. Diğer üçü ise Yeoşua 20:7’de sıralanmıştır. Bu sığınma şehirlerinin kimlerin sığınması için olduğu bundan sonraki kısımda açıklanacaktır.

Kırk iki şehir – Yeoşua 21:11-40’de bu şehirler, altı sığınak şehri ile birlikte listelenmekte ve bunların Levi aileleri arasında nasıl paylaştırıldığı açıklanmaktadır.

Tora bu şehirlerin, “altı sığınma şehrinin üstüne [=onlara ek olarak]” ayrılacağını söyleyerek, söz konusu kırk iki şehrin de, sığınma şehri olarak görev yapacaklarını ima etmektedir. Ancak bunların esas işlevi kaçan katillere sığınak teşkil etmek değil, Leviler’e barınak olmaktır (bkz. p. 11 açk.). *Sefer Ahinuh* şöyle bir açıklama verir: “Leviler, yüksek düzeyleri, eylem bütünlükleri ve hoş değer yargılarıyla, kendilerine verilen bölgelerin kasıtsız adam öldürmüş kişilerin sığınma yerleri olarak seçilmesine vesile olmuşlardır. Zira birer kalp ve sevgi insanı oldukları için, herkes, elinde olmadan ya da ani bir olay sonucu adam öldürmüş olup kendilerine sığınan bir katile, hatta kendi sevdikleri birini öldürmüşse bile, nefret beslemeyeceklerini bilirdi.”

I. *Bet-Amikdaş* yıkıldıktan sonra Levi şehirleri ortadan kalkmıştır (*Talmud – Sota* 48b). Böylece II. *Bet-Amikdaş* döneminde bu şehirler artık olmadığından, sığınma şehri işlevi sadece özel olarak bu amaca ayrılmış olan altı sığınma şehriyle sınırlı kalmıştır (*Meşeh Hohma*). Yani Tora’nın kırk iki Levi şehrinin de sığınma işlevi göreceğini açık bir şekilde belirtmemesinin bir nedeni de bu olabilir.

7. Kırk sekiz şehirdir – Sonuç olarak toplamda 48 sığınma şehri vardır (bkz. Yeoşua 21:41; Divre Ayamim I 6:42-66). Bunların 6 tanesinin sığınma şehri olduğu açıkça söylenmiştir. İlginç bir nokta, Yahudilik’in en temel dua metni olan *Şema*’nın

ilk paragrafında da toplam 48 sözcük olmasıdır. İlk cümle “*Şema Yisrael...*” 6 sözcük içerir. [Bu cümlelerin öneminin yüksek olduğu bilinmektedir. Nitekim kurala göre bu ilk cümleyi tam bir konsantrasyonla, gözler kapalı ve yüksek sesle söylemek gerekir.] Paragrafın geri kalanında ise 42 sözcük vardır (bkz. Devarim 6:4-9). Bu ilginç bir paralelliktir; zira *Şema*, Yahudi inancının temelidir. Bir dert ya da tehlike anında Yahudiler’in sığındığı ilk duanın “*Şema Yisrael*” olması da bir sürpriz değildir. Bir Yahudi çocuğunun öğrendiği ilk cümlelerden olan *Şema*, yaşam boyunca Yahudi’ye eşlik eder ve ölümünden önce ağzından çıkan son cümle de *Şema* olur. *Şema* Yahudiler’in yaşam boyu sığınağıdır.

8. Büyük ... küçük tutacaksınız – Bu pasuğun açıklaması, Erets-Yisrael’in paylaşımının nasıl olacağı konusundaki görüş ayrılığına bağlı olarak değişebilir (bkz. 26:53-56 açk.). Bölgelerin paylaşımının kabile nüfuslarıyla orantılı olduğu görüşündeki Raşi’ye göre pasuk açıktır: Kalabalık olan bir kabile, daha çok toprak alacak, bu doğrultuda Leviler’e de daha büyük bir bölge ayıracaktır. Az nüfuslu olan da, aldığı az miktardaki toprakla orantılı olarak Leviler’e daha düşük yüzölçümlü bölgeler verecektir. Ama toprak paylaşımı toprağın maddi değeri üzerinden yapıldığı için, az nüfuslu kabilenin ayırdığı küçük kısım, değer olarak kalabalık kabilenin ayırdığı büyük toprakla eşit olacaktır (Sforno).

Ramban ise nüfusuna bağlı olmaksızın her kabilenin eşit miktarda toprak aldığı görüşünde olduğundan, ona göre pasuk bu şekilde anlaşılabilir. Ramban’a göre pasuk aile düzeyindeki paylaşımından bahsetmektedir; yani kabileler eşit pay aldıktan sonra, her kabileye düşen toprağı aileler kendi nüfuslarına göre paylaşacaklar, çok toprak alan aileler, Leviler’e, az alan ailelere göre daha büyük bölgeler bağışlayacaklardır. Ancak Ramban, buradaki tek kıstasın yüzölçümü

- 11 יֵא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנִסְ שְׁמָהּ
 12 רֵצֶת מִכֶּה-נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה: יב וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגָּאֵל וְלֹא
 13 יָמוּת הָרֵצֶת עַד-עֲמֻדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט: יג וְהָעָרִים אֲשֶׁר
 תִּתְּנוּ שֵׁשׁ-עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם:

uygun herhangi bir akraba bu sıfatı alabilir ve bu bölümde *Goel Adam*'a verilen kanuni yetki ve hakları kullanabilir (*Yad – Rotseah* 1:2).

Gerçekte söz konusu *Goel*, doğal olarak, ölen kişinin bir akrabasıdır. Ne de olsa öldürülen bir kişinin yakınlarının, intikam istemesi doğaldır. Bu doğrultuda bu bölüm boyunca çeviriyi serbestçe “*intikamcı*” şeklinde yaptık. İdam kararı çıkarsa, katilin infazını bu akraba gerçekleştirecektir (p. 19). Ancak kurbanın bu görevi üstlenecek bir yakını bulunmadığı takdirde, *Bet-Din* onun görevini yapacak bir kişiyi *Goel* olarak atar (*Talmud – Sanedrin* 45b). Dolayısıyla “*intikamcı*” çevirisi, normalde akraba olan *Goel*'i kastederek yapılmış olsa da, gerçekte *Goel* daha çok kanuni bir konumdur ve ailevi intikamın ötesinde bir statüyü tanımlar.

Yargıçların – İbranice *Aeda*. Tam çeviriyle “*cemaatin*”. Krş. Vayikra 4:13 açık.

Mahkemeye çıkana kadar ölmeyecek – Sığınma şehrinin bir işlevi de budur. Katil, bir başkasını kasıtlı ya da kasıtsız öldürmüş olsun, dışarıda dolaştığı sürece intikamcı tarafından yakalanma riskini taşır. Sığınma şehri, böyle durumlarda katilin yargılanmadan infaz edilmesinin önüne geçmek için, ona kaçacağı güvenli bir yer sağlar. Sonuç olarak kasıtlı bile olsa, adam öldürmüş herkes, mahkemeye çıkana kadar bir sığınma şehrinde koruma altında tutulur (*Talmud – Makot* 9b; *Yad – Rotseah* 5:7).

Ne olursa olsun, hiçbir katil, mahkemeye çıkarılıp mahkûm edilmediği sürece idam edilemez. Hatta kasıtlı bir cinayet *Sanedrin*'in gözleri önünde işlenmiş bile olsa, gereken yargı prosedürü uygulanmadığı sürece idam cezası söz konusu olamaz. Kuşkusuz, böyle bir durumda, yargılama işlemi olay sırasında orada bulunmayan başka yargıçlardan kurulu bir mahkeme tarafından gerçekleştirilir (*Talmud – Makot* 12a). Olaya tanık olan yargıçlar ise sadece tanıklık yapabilirler, ama böyle bir davada hiçbir yargı rolü alamazlar (*Talmud – Roş Ašana* 26a). Zira *Bet-Din*'in görevi, daima hafifletici yarıları aramaktır. Oysa

cinayete tanık olmuş kişilerin böyle bir eğilimi olması mümkün değildir. Dehşet verici manzara, ona tanık olanların zihninde izini bırakır; dolayısıyla onlar bu konuda yargıçlık edemezler (*Hirsch*).

Bir kişinin yargılanmadan idam edilmesine dair yasak, Tora'nın 613 emrinden biridir. *Mitsvat Lo Taase* No. 239. İdam istemli davalar son derece zorludur. Bu konuda en üst düzeyde titizlik gerekir; dolayısıyla Tora, yargı organlarına, bir kişiyi idamdan kurtarabilecek her şeyi değerlendirmeleri gerektiğini bildirmektedir [ama suçluysa ve tüm şartlar yerine geliyorsa idam etmek de Tora'nın bir emridir]. Sonuç olarak konu bir mahkemede her yönüyle incelenip açıklığa kavuşturulmadığı sürece sanık idam edilemez (*Sefer Ahimuh*).

13. Vereceğiniz şehirler – Tora “ayıracağımız” (krş. Devarim 4:41) yerine “*vereceğiniz*” demektedir, çünkü yukarıda (p. 6) belirtildiği üzere bu sığınma şehirleri Leviler'e verilecektir (*Daat Mikra*).

Altı tane sığınma şehriniz olacak – Sıradaki pasukta Kenaan Ülkesi'nde üç, Yarden'in doğu yakasında da üç tane sığınma şehri olacağı zaten söylenmektedir. Yani burada toplam altı şehir olacağını söylemeye [ilk bakışta] gerek yoktur. Ancak Tora bu kullanımla bir kuralı ima etmektedir. Altı şehir aynı anda işlev görmelidir (*Gur Arye*). Yani her ne kadar Moşe Rabenu, kendi ölümünden önce, Yarden'in doğu yakasında üç sığınma şehri belirlemişse de (Devarim 4:41-43), Erets-Yisrael'e girilip Yeoşua burada üç sığınma şehri daha belirleyene kadar (Yeoşua 20:7) bunlar da işlerlik kazanmamıştır (*Sifre* 160; *Talmud – Makot* 9b; Raşi).

Rambam şöyle yazar: Kral *Maşiah*'ın döneminde, bu altı şehre üç tane daha eklenecektir. Bu üç şehir, Avraam'a vaat edilen Keni, Kenizi ve Kadmoni topraklarında olacaktır (Bereşit 15:19). Buraları *Maşiah* dönemine kadar Yahudi kontrolü altına girmeyecektir. *Maşiah* döneminde ise bu bölgelerde birer sığınma şehri ayrılacaktır (*Yad – Rotseah* 8:2-4). Bkz. Devarim 19:8-9 açık.

¹¹ kendinize, sizin için sığınma şehirleri olacak şehirler hazır edin. Kazayla can alan bir katil oraya kaçacaktır.

¹² Bu şehirler sizin için intikamcından [kaçanlara] sığınak olacak. Katil, yargıçların önünde mahkemeye çıkana kadar ölmeyecek.

¹³ “Vereceğiniz şehirler [şöyledir]: Altı tane sığınma şehriniz olacak.

Herhangi bir adam öldürme olayında yukarıdaki durumların hangisinin geçerli olduğuna sadece yetkili bir mahkeme karar verebilir ve öldüren kişi, mahkeme kararı çıkana kadar olan sürede kurbanın yakın bir akrabasının hüsnına uğramamak için bir sığınma şehrine kaçabilir. Buna göre, kasıtlı ya da kasıtsız, her katilin sığınma şehrine kaçma hakkı vardır. Bunu yaptıktan sonra mahkeme onu buradan alıp yargılar ve davayı sonuca ulaştırır. Eğer hareketinde kasıt görül-müşse, tanıklar ve uyarı şartları gerçekleşmişse idam cezası infaz edilir. Kasıt yoksa ama bariz bir ihmal söz konusuysa, sığınma şehrine geri gönderilir ve o devirdeki *Koen Gadol* ölene kadar orada kalır. Tora şimdi sığınma şehirlerinin işlevini ve sürgünü gerektiren durumlar için ne tip adımlar atılması gerektiğini açıklayacaktır.

11. Sığınma şehirleri – İbranice *Are Miklat*. Buradaki *Miklat* sözcüğü “*Kalat – İçine Alma; Özümseme*” kökünden gelir. Bkz. Şemot 21:13.

Hazır edin – Sifre 159; Raşi. İbranice *Veikritem*. Yani “gerektiği zaman kolayca kaçılabilir” (krş. Bereşit 24:12). Şehirler merkezi noktalarda, kolay ulaşılabilir yerlerde kurulacak, oraya giden yollar daima düzgün tutulacak, kavşaklara yol gösterici işaretler yerleştirilecektir (bkz. Devarim 19:3 açık.). Başka bir görüşe göre sözcük “*Kirya – Kent*” kelimesiyle bağlantılıdır ve çeviri “*kent kurum*” şeklinde yapılabilir (İbn Ezra).

Kazayla can alan bir katil – Tam çeviriyle “*bir katil, can vuran, kasıtsız olarak*”. Ancak aslında Tora “*kasıtsız bir katil*” diyerek, bunu daha kısa ifade edebildi. “*Can vuran*” sözcüğü gereksiz durmaktadır. Burada Tora bu fazla sözcükleri kullanarak, olası bir yanlış anlamının önüne geçmektedir. Babasına ya da annesine kasten vuran [ve onu yaralayan] bir kişi idam cezasını hak eder (Şemot 21:15). Bu kuralla adam öldürme konusu arasında bir paralellik kurarak, “bunu kasten yapan, tıpkı kasıtlı cinayet işleyen biri gibi idamı hak ettiğine göre, bunu kasıtsız yapan da tıpkı kasıtsız adam öldüren biri gibi sığınma şehrinde sürgünü hak etse gerek” diye düşünebilirdik. Tora böyle bir yanlış anlamaya meydan vermemek için, sürgün cezasının özellik-

le ve sadece kasıtsız “*can vuran*” – yani can alan kişiler için olduğunu belirtmekte, “anne ya da babasına kasıtsız *vuran*” için ise böyle bir cezanın öngörülmediğini vurgulamaktadır (*Talmud – Makot* 8b).

Burada “*kazayla*” ya da “*kasıtsız olarak*” anlamındaki *Bişgaga* sözcüğü önemli bir prensibi öğretir. Ölüme kazayla sebebiyet vermek sürgünü gerektirmektedir; ancak idam söz konusu değildir, zira kasıt yoktur. Bu da kalbin ve niyetin her şeyin temeli olduğunu gösterir. Bu örnekte beden adam öldürmüş olmasına rağmen, kalpte böyle bir niyet olmadığı için ölüm cezası yoktur. Buna benzer şekilde tüm mitsvaların ve tüm günahların temelinde kalpteki niyet önem taşır. Bir kişi bir mitsvayı alışkanlık sonucu yapıyor ama Tanrı’nı emrini yerine getirmeye kalpten niyetlenmiyorsa, yaptığı mitsva çok zayıf kalır (Rabenu Behaye).

Oraya kaçacaktır – Bu ifade sığınma şehirlerinin bir amacının, kasıtsız olarak katil durumuna düşmüş kişiler için koruma sağlamak olduğunu göstermektedir (*Daat Mikra*).

Tora, burada sözü edilen altı sığınma şehrine ek olarak, Leviler’e kırk iki şehir verileceğini söylemiş (p. 6) ve böylece söz konusu kırk iki şehrin de kazara katil olan kişilere sığınma hakkı sağlayacağını ima etmişti. Yine de altı şehir ile diğer kırk iki arasında bazı farklar vardır. Bunların biri, altı şehirden farklı olarak, kırk iki Levi şehrinde kaçakların kira ve vergi yükümlülüğünün bulunmasıdır. Diğer bir fark ise, kırk iki şehrin sığınmak özelliğinin, sadece buraya açık bir sığınma talebiyle gelen katiller için geçerli olmasıdır. Ama bir katil buraya gelip hiçbir koruma talebinde bulunmazsa, onu koruma yükümlülüğü olmayacaktır. Altı sığınma şehrinde ise, açık bir talep olsa da olmasa da, oraya gelen kişiye koruma sağlama yükümlülüğü vardır. Bir katil burasının sığınma hakkı verdiğini bilmeden rastgele böyle bir şehre gelse bile, korunmalıdır (*Talmud – Makot* 10a ve 13a, Raşi o.a.; *Tosafot* o.a.; Hirsch).

12. İntikamcı – İbranice *Goel*. Tam çeviriyle “*kurtarıcı*”. Bu, genelde yakın bir akrabayı tanımlar (krş. Vayikra 25:25-26). Aşağıda bundan “*Goel Adam – Kanı Kurtaran*” olarak bahsedilmektedir (p. 19). Ölen kişinin mirasçısı olmaya

יָד אֶת | שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתֵּנוּ

14

מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֶת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתֵּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט

תִּהְיֶינָה: שֵׁן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְר וְלִתּוֹשֵׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה 15

שֵׁשׁ-הָעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוֹס שָׁמָּה כָּל-מִכְּחַנְפֵּשׁ בְּשִׁגָּה:

שֵׁן וְאֶם-בְּכָלִי בְּרוֹל | הִכְהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ: 16

(Talmud – Makot 9a; Yad – Rotseah 5:3). Bkz. Vayikra 25:6, 25:35 ve 25:47; Bereşit 23:4.

Sığınak olacak – “Mahkeme onun ölümüne, ihmal sebebiyle ama kasıtsız sebep olduğu kararına varırsa, onu buraya sürgüne gönderecek ve burası onun için koruyucu bir sığınak olacak.”

16-21. Kasıtlı Cinayet. Adam öldürmüş bir kişinin hangi cezaı hak ettiğinin belirlenmesi için öncelikle belli başlı koşulların yerine gelmiş olması gerekir. İdamı gerektiren bir olayda, elbette her şeyden önce, bu kişi, kurbanına kasıtlı olarak vurmuş olmalıdır. Bu, tanıkların özel değerlendirmesinin bir sonucudur. Ancak bu yeterli değildir; ayrıca nesnel kriterlerin de bunu desteklemesi gerekir. Örneğin katilin vurmakta kullandığı aletin de aynı zamanda öldürebilecek nitelikte olup olmadığına bakılır. Söz gelimi bir kişi bir diğerine bir yastıkla vurmuş ve diğeri ölmüşse, vuran kişi idama mahkûm edilemez; çünkü mantıklı koşullar altında, bir yastıkta ölümüne yol açabilecek darbe gücü yoktur. Dolayısıyla bu vuruşta öldürme kastı olduğu söylenemez.

Tora ölümüne yol açan nesnelerin öldürücülük özelliklerini kasıtlı cinayetlerden bahsettiği bu pasuklarda dile getirmektedir. Ancak bu ayrıntılar elbette kasıtsız adam öldürme ya da ölümüne sebebiyet verme durumları için de önem kazanabilir; zira katil, suç aletinin öldürme kapasitesi olmadığını öne sürerek ölümün kazara gerçekleştiğini, bu aletle ölümüne yol açılabileceğini tahmin etmediğini iddia edebilir (*Behor Şor*).

Tora burada cinayet aleti olarak üç farklı hammaddeyi ele almaktadır: Demir [=metal], taş ve ağaç. Bunlar hakkındaki pasuklar da birbirinin neredeyse aynısı ifadeler içermektedir. Tora bu üç hammaddeyi ayrı ayrı yazmıştır; zira her birinde, diğer ikisinde olmayan ayırt edici bir özellik vardır. Ancak sadece bu üçünün yazılması, başka maddelerin silah olarak kullanılması durumunda bunun cinayet sayılmayacağı anlamına gelmez. Tora yalnız bu üçünü yazmıştır; çünkü diğer her

türlü hammaddeden mamul aletin darbe etkisi, ayırt edici özellik açısından bunların birinden ya da onların kombinasyonlarından öğrenilebilir. Hepsinin ortak özelliği, öldürücü olmalarıdır ve bunlardan birini kullanarak adam öldüren kişi, kasıtlı yapıtırsa idamı hak eder. Öte yandan bir kişi bir başkasının ölümüne kasten ama dolaylı olarak yol açarsa, örneğin köpeğini saldırtırsa, bir yılını ona karşı kıskırtırsa, kanunen idam edilmemesi için yeterli veri olmadığından cezası Tanrı’ya bırakılır (*Sifre*).

16. [Kasten] – Burada Tora öldürmeye kasıtlı saldırıdan bahsetmektedir. Tora bunu açıkça söylemese de, p. 22-23’te öldürme kastı olmadan gerçekleşen ölümler ele alındığına göre, burada bahsedilen kasıtlı cinayet olmalıdır (Raşi; *Daat Mikra*).

Demir bir aletle – Sıradaki iki pasukta taş ya da ağaç bir el aletiyle vuruş sonucu gerçekleşen bir ölümden, cinayet aletinin “[insanı] öldürebilecek” darbe gücüne sahip olacak büyüklükte olmasının da şart olduğu belirtilmektedir. Yani ölüm olayı sonrasında mahkemede bilirkişi tespitine sunulacak konulardan biri de, suç aletinin öldürebilecek nitelikte olup olmadığıdır. Eğer öyle değilse, olay bir cinayet olarak kabul edilmeyecektir. Ancak Tora, demir aletten bahsettiği şimdiki pasukta “ölümüne yol açabilecek” şeklinde bir niteleme kullanmamaktadır. Başka bir deyişle, bir ölüm olayı, demir bir aletten kaynaklanmışsa, o aletin öldürebilecek miktarda olup olmadığına bakılmaz. Demir daima öldürücü olarak kabul edilir – bir toplu işne bile olsa (*Sifre* 160; *Talmud* – *Sanedrin* 76b; Raşi; bkz. Şemot 20:22 aşç.).

Katil – Sözcük iki kez tekrarlanmaktadır: “Katildir – katil kesinlikle idam edilmelidir”. Bu tekrar belirli bir amaca hizmet etmektedir. Pasuk “demir bir aletle” vuran birinden bahsettiği için, okuyucu sadece demir bir “aletle” öldüren birinin katil sınıfında olduğu, ama işlenmemiş ve hammadde

¹⁴ Şehirlerden üçünü Yarden'in [doğu] yakasında, üç şehri de Kenaan Ülkesi'nde vereceksiniz. Sığınma şehirleri olacaklardır.

¹⁵ Bu altı şehir hem Bene-Yisrael, hem de aralarındaki Ger ve mukim için sığınak olacak, kazayla can alan herkes oraya kaçabilecektir.

¹⁶ "Ancak, eğer [bir kişi bir başkasına kasten] demir bir aletle vurmuş ve [kurban] ölmüşse, katildir – katil kesinlikle idam edilmelidir.

14. Üçünü Yarden'in [doğu] yakasında – Bkz. ö.a. Yarden'in doğu yakasında, yani Reuven, Gad ve yarı-Menaşe kabilelerinin yerleştikleri bölgelerde üç şehir olacaktır. Diğer dokuz buçuk kabilenin yerleştiği Kenaan topraklarında da yine üç şehir olacağına göre, burada bariz bir orantısızlık göze çarpmaktadır.

Hahamlarımız burada Tora'nın bir öngörüsü olduğunu belirtirler. Gelecek nesillerde Yarden'in doğu kıyısında cinayet olayları sık görülecektir. Pasukta söylendiği gibi "*Gilad, kötülük edenlerin şehri, kan [dökmek için] pusuya yatanlarla dolu*" (Oşea 6:8). Hahamlarımız da bunu "*Gilad'da çok katil vardır*" sözleriyle vurgularlar (*Sifre* 160; *Talmud – Makot* 9b). Bu nedenle Tora şimdiden bu bölgedeki sığınma şehirlerini, Kenaan Ülkesi'nin tümündekilerle eşit sayıda belirlemiştir (*Talmud – Makot* 10a; Raşi).

Yine de bu açıklama yeni bir soruyu doğurmaktadır. Açıklamaya göre Yarden'in doğusunda çok görülecek olanlar "kasıtlı" cinayetlerdir. Oysa sığınma şehirleri "kasıtsız" adam öldürmüş kişilerin sığınması içindir. Öyleyse iki konu arasında ne gibi bir bağlantı vardır? Buna iki cevap verilebilir: [1] Sığınma şehirleri sadece sürgün değil, aynı zamanda adının da belirttiği gibi "sığınma" amaçlıdır. Sürgün cezası, kasıtsız adam öldürdüğü mahkemece belirlenmiş katiller içindir. Ama mahkeme gerçekleşene kadar, yaptıklarını kasıtsız göstermek isteyen kasıtlı katiller bile buraya sığınabilir. Dolayısıyla nispeten fazla adam öldürülen bir bölgede sığınma şehirleri için özel bir gereksinim söz konusudur (Ramban). [2] Kasıtlı cinayetin yaygın olduğu yerlerde insan hayatına verilen değer gittikçe azalır, insan ölümü normal karşılanmaya başlanır. Bu da insanların başkalarının hayatı konusunda gerekli önlemleri alma ihtiyacını hissetmemelerine neden olur. Sonuçta ihmaller artar ve kasıtsız ölümler de çoğalır. Dolayısıyla böyle yerlerde sığınma şehirleri, mahkeme sonrasında da kasıtsız katilleri barındırmak için önem kazanır (*Gur Arye*).

Öte yandan Ramban, sığınma amaçlı şehir sayısının altı ile sınırlı olmadığını, Leviler'e verilen kırk iki şehrin de aynı şekilde kaçan kasıtsız

katilleri kabul ettiğini hatırlatır. Toplamda 48 şehir vardır ve her kabile 4 şehir vermiştir [istisnai olarak Yeuda kabilesi 8, Şimon 1, Naftali 3 şehir vermiştir]. Toplamda 42 şehrin dağılımı, Kenaan'da 36, Yarden'in doğusunda 6'dır. Her iki yanda ayrıca üçer sığınma şehri olacaktır. Dolayısıyla gerçekte çok büyük bir orantısızlık yoktur. Ancak kırk iki şehrin de sığınma şehri görevi göreceği, Sözlü Tora'dan bilinmektedir ve pasuklarda sadece ima edilmiştir (bkz. p 6 açk.). Metinde "sığınma şehri" olduğu açıkça söyleneler sadece altı şehirdir ve salt metinsel bakışla, hem iki buçuk kabileye hem de dokuz buçuk kabileye üçer şehir verilmesi orantısız görünmektedir. Ramban'a göre bunun sebebi, aslında Kenaan topraklarıyla Yarden'in doğusundaki Sihon ve Og'dan alınan toprakların büyüklük açısından denk olmalarıdır. Her ne kadar Yarden'in doğusunda sadece iki buçuk kabile pay almışsa da, bu topraklar yüzölçümü açısından, dokuz buçuk kabilenin paylaştığı Kenaan Ülkesi'ne yakın büyüklüktedir. Ramban ikinci bir olasılık olarak da bu eşitlikteki amacın Moşe'yi onurlandırmak olabileceğini belirtir. Böylece Moşe Yarden'in doğusundaki üç şehri ayırarak, tüm sığınma şehirlerinin yarısını belirleme şerefini almıştır.

Sığınma şehirleri olacaklardır – Bu bilgi gereksiz tekrar gibi durmaktadır. Ancak öyle değildir ve bir kurala işaret etmektedir: Söz konusu şehirlerin "sığınma şehri" olma özellikleri korunmalıdır. Yani "yalnızca sığınma şehirleri olacaklardır". Buna bağlı olarak şehir başka uğraşlar için kullanılmayacak, böylelikle oraya şehrin asıl amacından farklı gayeler için yoğun insan akışı engellenerek, bu grup içinde intikam peşinde koşan kişilerin de oraya sızıp, sığınanların yaşamını tehdit etmelerinin önüne geçilecektir (*Talmud – Makot* 10a; *Daat Mikra*).

15. Mukim – İbranice Toşav. Yani Ger Toşav. Noah'ın Soyü İçin Yedi Mitsva'yı uygulamayı üstlendiği için Erets-Yisrael'de oturma hakkı elde etmiş Yahudi olmayan kişi (bkz. Şemot 12:45 açk.). Burada özellikle kendisi gibi bir Ger Toşav'ı öldürmüş olan bir Ger Toşav'dan bahsedilmektedir. Böyle bir durumda sığınma şehrine sığınabilir

- 17 יִזְוֹאֻם בְּאַבְנֵי יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכְהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת
 18 הָרֹצֵחַ: יֵה אֹו בְּכָלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בֶּן הִכְהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא
 19 מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ: יֵה גֹאֵל הָדָם הוּא יָמָת אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ־בּוֹ
 הוּא יָמָתָנּוּ:

kanun öğretmiştir: “Bir kişi kölesini ya da cariyesini değneğiyle döverken, [köle ya da cariyeye, efendisinin] eli altında ölürse, [ölümün] intikamı mutlaka alınmalıdır” (Şemot 21:20). [Değnek, ağaçtan üretilir (krş. Yehezkel 21:15).] Burada da sanki bir kişi kölesini ya da cariyesini tahtadan herhangi bir aletle dövdüğünde ölüm gerçekleşirse, idamı her durumda hak edecekmiş gibi bir izlenim doğmaktadır. Tora burada, bu konuya da açıklık getirmektedir: İdam sadece söz konusu ahşap aletin insanı öldürebilecek nitelikte olması durumunda uygulanabilir. Ama küçük bir dal parçasıyla, beden ölümölücü olmayan bir kısma vurmuşsa, köle ölse bile, ölümün sebebi bu vuruş olamaz; bu nedenle idam söz konusu değildir (Sifre 160; Raşi).

Katil – Sözcük iki kez tekrarlanmaktadır: “Katildir – katil kesinlikle idam edilmelidir”. Bu tekrar belirli bir amaca hizmet etmektedir. Pasuk [tam çeviriyle] “ağaç bir el aletiyle vurmuşsa” dediği için, okuyucu, ağaç kullanılarak işlenen cinayetlerde sadece el aletlerinin cinayet silahı olarak kabul edildiği, ama kurbanının üzerine tomruklar ya da büyük kalaslar yuvarlayan birinin katil sayılmayacağı sonucuna varabilirdi. Buna meydan vermemek için Tora, “katil” sözcüğünü tekrarlamaktadır. Öldürme aracı olarak ağaç kaynaklı [ve insanı öldürebilecek] herhangi bir şey kullanmış olmak, “katil” sıfatı almak için yeterlidir (Sifre).

19. [Mahkeme kararından sonra] – Targum Onkelos; Yad – Rotseah 1:5. Ne de olsa “katil, yargıçların önünde mahkemeye çıkana kadar ölmeyecek” (p. 12).

Öldürecek olan, intikamcıdır – Bahsedilen “intikamcı” [tam çeviriyle “kanı kurtaran” ya da “kan kurtarıcısı”], normal şartlarda ölen kişinin yakın bir akrabasıdır ve infazda özel bir rol alır. Tora burada infazı onun gerçekleştirmesinin mitsva olduğunu belirtmektedir.

İdamı gerektiren diğer bütün büyük suçlarda, ölüm cezasını verme sorumluluğu tamamen Bet-Din’e aittir. İnfazı suçluyu mahkûm ettiren şahitlerin gerçekleştirdiği durumlarda bile (Devarim 17:7), onlar da bunu mahkemenin görevlileri olarak yaparlar. Aslında burada da, idamın infazını kan davası güden akraba gerçekleştirir ve bunu o da Bet-Din’in görevlisi olarak yapar [eğer böyle bir akraba yoksa, Bet-Din bu konuda olayın şahitlerini görevlendirir. Ancak idamı gerektiren diğer suçlardan farklı olarak, intikamcının, burada özel bir yetkisi daha vardır. Eğer bir kişi, “kasıtlıya yakın sonsuz” tanımlanacak kadar büyük bir ihmâl sonucunda ölüme sebebiyet vermişse, bu tam cinayet olmadığı için idam edilemez; ama sürgün cezası da onun günahını telafi etmeye yetmez. Bu nedenle bu kişi kanunen serbest kalır. İşte böyle bir durumda, intikamcı, katili bulduğu yerde öldürme hakkına sahiptir. Aynı durum cinayet işlediğinden en ufak şüphe olmayan, ancak olay öncesinde tanıkların onu görmüş ama gerektiği şekilde uyarmamış olmaları gibi formaliteler nedeniyle idam edilmesine olanak bulunmayan bir katil için de geçerlidir (Yad – Rotseah 6:4-5; p. 16, Divre David o.a.; bkz. Devarim 19:6).

Onunla karşılaştığı zaman öldürecek – Bu ifade ilk bakışta gereksiz görünmektedir. Ölenin yakınının katili öldüreceği pasuğun başında zaten söylenmiştir ve öldürdüğü zaman elbette karşılaşmış olacaktırlar. Onu görmediği bir yerde öldürecek değildir. Ancak Tora burada, intikamcının öldürme yetkisinin yüksek düzeyini vurgulamaktadır. Normal şartlarda sığınma şehirleri, katiller için bir korunma yeridir. Fakat bir katilin kasıtlı cinayet işlediği mahkemeye sabit görüldükten ve idam kararı kesinleştikten sonra işler değişir. Buna bağlı olarak Tora pasuğun başında infazı ölenin yakınının gerçekleştireceğini söylemiştir; şimdi de katil bir şekilde kaçtığı takdirde, intikamcının onu herhangi bir yerde –

¹⁷ Ya da eğer el [büyüklüğünde ve insanı] öldürebilecek bir taşla vurmuş ve [kurban] ölmüşse, katildir – katil kesinlikle idam edilmelidir.

¹⁸ Ya da [insanı] öldürebilecek ağaç bir el aletiyle vurmuş ve [kurban] ölmüşse, katildir – katil kesinlikle idam edilmelidir.

¹⁹ “[Böyle durumlarda, mahkeme kararından sonra] Katili öldürecek olan, intikamcıdır. Onu, onunla karşılaştığı zaman öldürecektir.

halindeki demirle birini öldürenin katil sayılmadığı sonucuna varabilirdi. Buna meydan vermemek için Tora, “*katil*” sözcüğünü tekrarlamaktadır. Önemli olan “ne ile” öldürdüğü değildir; sadece “öldürmüş” olması onun idamı hak eden bir “katil” konumu alması için yeterlidir (*Sifre*).

17. El büyüklüğünde... bir taşla – Sifre 160; Raşi. İbranice **BeEven Yad**. Tam çeviriyle “*el taşıyla*”. Tora burada, ölüme yol açmış bir taşın “cinayet” aleti olarak kabul edilebilmesi için en az avuç içini dolduracak büyüklükte olması gerektiğini belirtmektedir (*Targum Onkelos*; Raşi). Tora burada taşla ilgili iki tanım kullanmaktadır: [1] El büyüklüğünde ve [2] İnsanı öldürebilecek nitelikte. Taşın büyüklüğü belirli bir durum için önemlidir: Bazı durumlarda bir taşın ölümcül olup olmadığını belirlemek zor olabilir ve insanlar böyle zamanlarda “bu taş zaten adam öldürmüştü; artık bir de ölümcül olup olmadığını kontrol etmenin ne manası var? Öldürmüştü olduğu, onun ölümcül olduğunun ispatı değil mi?” diyebilirler – ki bu bazen yanlış sonuca götürebilecek bir yaklaşımdır. Oysa idam istemli bir davada böyle bir yanlış sonuca varma riskini göze alma lüksü yoktur. Dolayısıyla eğer taşın ölümcül olduğu kesinse, el büyüklüğünde olmasa bile, hareketin cinayet olduğuna karar verilir. Ama eğer taşın ölümcül olup olmadığı tespit edilemiyorsa, el büyüklüğünde olması, hareketin cinayet olarak değerlendirilmesi için yeterli olacaktır. Ama el büyüklüğünde değilse, sırf taşın ölümcül “olabileceği” ihtimaline dayanarak idama karar verilemeyecektir (krş. *Gur Arye*). Rambam da (*Yad – Rotseah* 3:1-2) öldüren aletin ölümcül olup olmadığına bakılması gerektiğini belirtmekte, taşın ebadından bahsetmemektedir. Yani asıl kıstas taşın ölümcül olup olmadığıdır. Taşın büyüklüğü, ancak bu ölümcülük kesinleştirilemiyorsa önem kazanır.

[İnsanı] Öldürebilecek – Tam çeviriyle “[insanın,] onunla öleceği”. Bir taşın öldürücülüğünü belirleyen tek şey büyüklüğü ve darbe gücü değildir. Saldırganın bu taş, kurbanın

bedeninin neresine hedeflediği, saldırganın kendi fizik kuvveti, kurbanın genel sağlık ve dayanıklılık durumu gibi başka etkenler de göz önünde tutulur (*Maskil Ledavid*; bkz. *Yad – Rotseah* 3:1-2).

Tora daha önce şöyle bir kural vermişti: “İnsanlar tartışırken, biri diğerine taş ya da yumrukla vurursa ve [darbeyi alan] ölmez, fakat yatağa düşerse [kanun şudur:] Eğer kalkıp evin dışında kendi gücüyle yürüyebiliyorsa, vuran temize çıkar. Ancak [diğerinin] gelir kaybını ödemeli ve sağlığına tamamen kavuşmasını sağlamalıdır” (*Şemot* 21:18-19). Burada kullanılan “*vuran temize çıkar*” ifadesi, darbeyi alan kişi iyileşmediği takdirde vuranın “temize çıkmayacağını” ima etmektedir. Peki ne olacaktır? Her durumda idamı mı hak edecektir? İşte Tora burada bu soruya da cevap vermektedir: Eğer bu taş *insanı öldürebilecek* nitelikteyse, o zaman idamı hak edecektir; zira bu, öldürme kastına işaret eder. Ancak eğer öldürebilecek nitelikte değilse, öldürme kastı olmadığından, sığınma şehrinde sürgüne gidecektir (krş. *Sifre* 160; Raşi).

Katil – Sözcük iki kez tekrarlanmaktadır: “*Katildir – katil kesinlikle idam edilmelidir*”. Bu tekrar belirli bir amaca hizmet etmektedir. Pasuk [tam çeviriyle] “*el taşıyla vurmuşsa*” dediği için, okuyucu sadece bir kişinin “taşı elinde tutup silah olarak kullanırsa” katil sınıfında olduğu, ama kurbanın üzerine kayalar veya sütunlar yuvarlarsa katil sayılmayacağı sonucuna varabilirdi. Buna meydan vermemek için Tora, “*katil*” sözcüğünü tekrarlamaktadır. Önemli olan bu kişinin taş ya da onunla aynı sınıftaki diğer şeyleri, taammüden adam öldürmek için kullanmış olmasıdır (*Sifre*).

18. [İnsanı] Öldürebilecek ağaç bir el aletiyle – Burada Tora, genel olarak ağaçtan mamul bir aletle işlenen cinayeti ele almaktadır. Böyle bir cinayette söz konusu aletin öldürücü olup olmadığı da kontrol edilir.

Tora, bu ifadeyle aynı zamanda başka bir konuya da açıklık getirmektedir. Tora daha önce şöyle bir

- 20 כִּוְאִם־בְּשִׁנְאָה יִהְיֶהפָּנֵי אֶוְהַשְׁלִיךְ עָלָיו בְּצִדָּהּ וַיָּמָת:
- 21 כֹּא אֲנִי בְּאִיבָה הִכָּהוּ בִידּוֹ וַיָּמָת מוֹת־יוֹמָת הַמֶּכָּה רָצָח הוּא גֹאֲלֵה
- 22 הָדָם יָמִית אֶת־הָרָצָח בְּפָגְעוֹוְבוֹ: כֹּכֹ וְאִם־בִּפְתָּע בְּלֹא־אִיבָה הִדָּפוֹ
- אֶוְהַשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צִדָּה:

Katildir – “İdam edilmesinin sebebi, onun şahsen katil olmasıdır.” Tora başka bir yerde bir kişiye ait boğanın bir insanın ölümüne yol açması durumunda boğanın sahibinin, hayvanına sahip çıkmaması nedeniyle “*ölümü hak ettiğini*” söylemektedir. Ancak şimdiki pasuk, bir kişinin sadece kendi sebep olduğu bir ölüm sonrasında idamı hak edebileceğini belirtmektedir. Yani hayvanına sahip çıkmaması her ne kadar önemli bir ihmalse de, onun sebep olduğu bir ölüm, hayvan sahibinin idamı hak etmesine yol açmaz. Hahamlarımız’ın belirttikleri gibi, “kendi cinayeti nedeniyle idam edersin – ama hayvanının cinayeti nedeniyle idam edemezsin” (*Talmud – Sanedrin* 15b). Sonuç olarak hayvanın sahibi [Tanrı’nın Eli’yle] ölümü hak eder, ama [Bet-Din’in eliyile] idamı hak etmez. Bu nedenle Tora orada bir “*af-ödemesi*” belirleneceğini, bu ödeme sayesinde Tanrı’nın Eli’yle [vakitsiz] ölümden de kurtulabileceğini söylemektedir (bkz. Şemot 21:30 açık.).

[**Mahkeme suçlu bulduktan sonra**] – *Targum Onkelos*. Ne de olsa “*katil, yargıçların önünde mahkemeye çıkana kadar ölmeyecek*” (p. 12).

22-24. Ölüm Kasıtsız Sebebiyet. Tora şimdi de idamın öngörülmediği ama ihmal ya da dikkatsizlik sonucu ortaya çıkan ve sürgün cezasını gerektiren ölümlerden bahsetmektedir.

22. Elinde olmadan – Raşi. İbranice *Befeta*. Bkz. 6:9. Ya da “*aniden*” (*Targum Onkelos*; İbn Ezra). Burada karşısındakini geç fark etmekten kaynaklanan ani ve elde olmayan bir çarpışma sonucu ölümden bahsedilmektedir. Öldüren kişi, ölen kişiyi fark ettiğinde iş işten geçmiştir; önlem alacak zaman yoktur. Raşi, [*Talmud – Makot* 7b açıklamalarında] bunu bir örnekle açıklar. Reuven ve Şimon bir binanın aynı köşede buluşan iki duvarı boyunca köşeye doğru yürümektedirler. Reuven’in elinde sivri bir alet

vardır. İkisi köşeye aynı anda gelirler ve Reuven’in bir şey yapmasına vakit kalmadan, elindeki sivri alet Şimon’a saplanarak onun ölümüne yol açar. Bu bir kazadır; ama önemli bir ihmal de söz konusudur; zira Reuven’in elinde sivri ve zararlı olabilecek bir şeyi bu şekilde taşımaması gerektiğini düşünmesi gerekirdi. Bu, kasıtsız ama ihmal içeren bir adam öldürme olayıdır ve Reuven’in sığınma şehrinde sürgüne gitmesini gerektirir. Öte yandan bu görülmemiş bir kaza olsaydı durum farklı olabilirdi. Örneğin Reuven, bir duvarın insanların hiç bulunmadığı öte tarafına bir taş atar ve Şimon bir nedenle oradan geçerken bu taşın isabet etmesiyle ölürsa, burada Reuven’in kesin bir ihmalinden bahsedilemez; zira taşı attığı yer insanların normalde hiç geçmedikleri bir yerdir. Bu durumda Reuven ne sürgün ne de başka bir cezayı hak eder (*Beer Basade*).

²⁰ “[Aynı şekilde,] Eğer [bir kişi, bir başkasını] nefretle itmiş ya da sinsice üzerine [bir şey] fırlatmışsa ve [kurban] ölmüşse;

²¹ ya da ona eliyle düşmanca vurmuş ve [kurban] ölmüşse, vuran idam edilmelidir – katildir. [Mahkeme suçlu bulduktan sonra,] İntikamcı, katili rastladığı anda öldürebilir.

²² “Fakat eğer onu düşmanca bir tavır olmaksızın elinde olmadan itmiş ya da sinsi bir niyet olmadan üzerine herhangi bir alet fırlatmışsa,

hatta sığınma şehrinin içinde bile – öldürebileceğini ve bundan sorumlu tutulmayacağını belirtmektedir (Raşi; Mizrahi; Beer Basade; Sifte Hahamim; Yad – Sanedrin 14:8).

Alternatif olarak buradaki sözcük (**BeFigo**), “**Lifgoa** – Zarar/Acı Vermek; Vurmak” fiili ile bağlantılı olduğu için, “ona vurduğu; darbe indirdiği; üzerine çullandığı gibi onu öldürecek” şeklinde de değerlendirilebilir (Daat Mikra).

20-21. Önceki pasuklarda katilin cinayeti elindeki bir silahla işlediği örnekler ele alınmıştı. Burada ise katilin, kurbanı itip bir yerden aşağıya attığı, uzaktan bir şey fırlattığı ya da kendi vücudunu silah olarak kullanıp darbe vurduğu örnekler ele alınmaktadır. Burada da, olayın öldürme niyeti taşıyıp taşımadığı ve ölüme yol açabilecek bir davranış bulunup bulunmadığını anlamak için tüm koşullar dikkatle incelenmelidir.

20. İtmış – Yani “yüksek bir yerden aşağıya itmiş” (İbn Ezra). Böyle bir öldürme olayında, yapılan kontrollerden biri de, düşme yüksekliğinin 10 tefah [80-100cm.] olup olmadığıdır. Zira bundan düşük bir yükseklikte ölüm gerçekleşemeyeceği düşünülür ve gerçekleşiyse, başka bir sebebi olmalıdır (Rabenu Behaye). Bunun yanında, itilen kişinin fiziksel dayanıklılığı da göz önünde bulundurulur; zira düşmekten yetişkin bir kişinin göreceği zararla, bir günlük bebeğin göreceği zarar elbette aynı değildir (Yad – Rotseah 3:7).

Sinsice – “Onu pusuya düşürme, boş anında yakalayıp zarar verme amacıyla (krş. Raşi ve İbn Ezra); kasten ve taammüden; öldürme niyetiyle”. İbranice **Bitsdiya**. Krş. Şemot 21:13.

[Bir şey] – Yıkılmak üzere olan bir duvar ya da öldürücü herhangi bir nesne (İbn Ezra).

Fırlatmışsa – Pasuk iki durumu ele almaktadır: İtmek ve fırlatmak. Kurbanı öldürücü nesnenin üzerine atmakla, öldürücü nesneyi kurbanın üzerine atmak aynı şeydir (Hirsch).

21. Eliyle... vurmuş – Burada elle, yani insanın kendi vücudunu kullanmasıyla işlenen cinayetler ele alınmaktadır. Buna yumruk, tekme, kafa atma ya da fiziksel baskı vb. yoluyla öldürmek da dâhildir (Sifte; Yad – Rotseah 3:6).

Düşmanca – Buradan, kurbanı yapılan doğrudan bir hareketin düşmanca olmasının da bir faktör olduğu öğrenilmektedir. Bu doğrultuda bir kişi, bir başkasını suyun ya da yanan bir yerin içinde bağlayıp ölüme terk ederse, her ne kadar yaptığı hareket [yani birini bağlamak] doğrudan öldürme özelliğine sahip olmasa da, ölüme yol açan düşmanca bir hareket olduğu için, katildir. Hahamlarımız buradan, bir kişinin hareketlerini ve özgürlüğünü kısıtlayarak onun ölümüne yol açmanın da cinayet sınıfına girebileceğini öğrenirler (Talmud – Sanedrin 76b).

Ayrıca “düşmanca” sözcüğünden, elle [ya da bedeninin herhangi bir yeriyle] vurulan darbenin kuvvetinin de ölçülmesi gerektiği öğrenilir (Yad – Rotseah 3:6). Vuruşun şiddeti, hareketin düşmanca olup olmadığının ölçütlerinden biridir.

Vuran idam edilmelidir – Tora bir katilin idam edilmesi gerektiğini daha önce de söylemişti. Buradaki tekrar yeni bir konuyu öğretme amaçlıdır. Normal şartlarda bir katilin hak ettiği idam şekli Ereg’dir (bkz. Vayikra Kitabı, Ekler: Yahudilik’te İdam Cezası). Tora buradaki tekrarla bir katilin mutlaka idamı hak ettiğini söylemektedir; o kadar ki, eğer herhangi bir nedenden dolayı bu şekilde idam etmek mümkün olmamışsa, katili öldürmek için başka herhangi bir yöntem kullanılabilir (Talmud – Sanedrin 45b).

כג אַן בְּכָל־אָבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת

23

בֶּה בְּלֹא רְאוּת וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמָת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מִבְקֵשׁ

רָעָתוֹ: כִּד וְשִׁפְטוֹ הָעֵדָה בֵּין הַמִּכָּה וּבֵין גֹּאֲלֵי הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים 24

הָאֵלֶּה: כֹּה וְהָצִילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֲלֵי הַדָּם וְהִשְׁיבוּ אֹתוֹ 25

הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן

הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ:

gereken mahkemeler bakar. Bu mahkemelerde 23 yargıç olması gerektiği bu pasuklardan öğrenilmektedir. Önceki pasukta “yargıçlar (*Eda*) yargılmalıdır”, bu pasukta ise “yargıçlar (*Eda*) kurtarmalıdır” denmektedir. *Eda* sözcüğü gerçekte “*cemaat*” anlamı taşır ve en az on kişilik bir topluluğu belirtir (bkz. 14:27 açk.). Dolayısıyla burada Tora, idam istemli mahkemelerde, toplamda on tane suçlayıcı (“yargılmalıdır”) içerebilecek miktarda yargıcın bulunmasını gerektirmektedir. Yani bu mahkemede en az yirmi yargıç olmalıdır. Fakat eşitlik olasılığını ortadan kaldırmak için, her mahkemede yargıç adedi bir tek sayı olmalıdır. Dolayısıyla normalde yirmi bir yargıç yeterli olurdu. Ancak Tora, özel bir kural olarak, idam istemli davalarda, mahkûmiyet kararı verebilmek için “suçlu” diyenlerin sayısının, “suçsuz” diyenlere karşı en az iki fazla olmasını gerektirir (bkz. Şemot 23:2 açk.). Böylece toplam yargıç sayısı olan 23’e ulaşılmaktadır (*Talmud – Sanedrin* 2a).

Sığınma şehrine – İyelik ekiyle “katilin sığınma şehrine”. Yani “katilin en başta sığınup mahkemeye çıkarılmak üzere oradan alındığı sığınma şehrine”.

Geri gönderirler – Kasıtsız olarak katil durumuna düşmüş bir kişinin sığınma şehrinde sürgüne gitmesi Tora’nın 613 emrinden biridir. *Mitsvat Ase* No. 171. Bu emir iki yönlüdür: Mahkemenin onu sığınma şehrine gönderme yükümlülüğü vardır ve katilin oraya gitme yükümlülüğü vardır. Mitsvanın temelinde bir can almanın ciddiyeti vardır. Adam öldürme, dünyayı harap etmekle eşdeğerdir. Hahamlarımız “kasten cinayet işlemiş biri, tüm mitsvaları yerine getirse bile, Tanrı’nın yargısından muaf olmayacaktır” demişlerdir. Bu nedenle, bir insanı kasıtsız bile olsa öldürmüş olan kişi, bu kadar büyük bir yanlışlığın kendi elinden çıkmış olması nedeniyle, en azından sürgünün acısını yaşamalıdır. İnsanın kendi

alıştığı çevresinden uzak yaşamaya, tüm hayatını değiştirmeye ve yepyeni bir yere göçe mecbur bırakılması, ölüm acısına yakın bir sıkıntı sayılır. Elbette bu emrin bir de yardımcı etkisi vardır – kazara katil olmuş kişi intikam peşindeki bir akrabasının hüsnünden korunacaktır. Ayrıca ölenin akrabaları da, bu talihsiz olayın yaşandığı bölgede onu görüp sürekli üzülmeyeceklerdir (*Sefer Ahimuh*).

[Yetkili kişinin] Kutsal yağla meshettiği – Kutsal yağ için bkz. Şemot 29:7 ve 30:30. Krş. Vayikra 4:3 ve 21:10.

Pasuğu tamamlayan “*orada oturacaktır*” yüklemi, katilin eylemini tanımladığına göre, gizli özne katildir. Ancak böyleyse, düz okunuşla sanki *Koen Gadol*’u mesheden de bu katilmiş gibi bir sonuç çıkmaktadır. Basit anlamda burada ikinci bir özne vardır: *Koen Gadol* göreve kutsal mesh yağıyla meshedilerek atanmıştır ve burada, söz konusu mesh işlemini yapmış yetkiliden bahsedilmektedir (Raşi). Yine de *Koen Gadol*’un meshedilerek göreve başladığı zaten bilinmektedir; öyleyse bu ayrıntının, hem de sanki *Koen Gadol*’u katil meshetmiş gibi bir ifadeyle verilmesine ne gerek vardır? Hahamlarımız bu ifadenin özel bir durumu öğrettiğini belirtirler: Bir kişinin kasıtsız cinayet konusundaki yargı süreci devam ederken *Koen Gadol* ölür, yerine yenisi meshedilir ve yargı kararı ancak bundan sonra çıkarsa, bu kişi ancak yeni *Koen Gadol*’un ölümünden sonra serbest kalacaktır. Dolayısıyla pasuk “*kutsal yağla meshettiği Koen Gadol ölene kadar*” derken, katille *Koen Gadol*’un meshedilmesi arasında bir bağlantı kurmakta ve “katilin yargılandığı sırada yeni meshedilen yeni *Koen Gadol* ölene kadar” anlamını kastetmektedir (*Talmud – Makot* 11b; Raşi). Bu şöyle de anlaşılabilir: *Koen Gadol* tüm halk adına meshedilir. Yani onu mesheden kişi, bunu tüm halk adına yapar ve dolayısıyla onu sanki tüm halk, hatta halkın her bireyi meshetmiş gibidir. Bir *Koen Gadol* bu görev için meshedildiği sırada yargı süreci içinde olan bir

²³ ya da [insan] öldürebilecek herhangi bir taşla [kaza olmuş ve taşı birinin] üstüne onu görmeksizin düşürmüş ve [kurban] ölmüşse [bu cinayet sayılmaz; zira bu kişi, kurbanın] düşmanı değildir ve kötülüğünü istememiştir.

²⁴ [Böyle durumlarda] Yargıçlar, öldürenle intikamcı arasındaki davayı bu kanunlar çerçevesinde karara bağlamalıdır.

²⁵ [Buna bağlı olarak] Yargıçlar bu [kazara] katili intikamcıdan korumalıdır. Yargıçlar onu kaçmış olduğu sığınma şehrine geri gönderirler. [Bu katil, yetkili kişinin] Kutsal yağla meshettiği *Koen Gadol*'un ölümüne kadar orada oturacaktır.

23. Üstüne... düşürmüş – Pasuk doğrudan “kazara taşla vurmuş” diyebilirken burada, gereksiz görünen “*üstüne düşürmüş*” ifadesine yer vermektedir. Bu da özel bir kuralı öğretme amaçlıdır. Bir kişi kasıtsız olarak ölüme sadece aşağı yönlü bir hareketle yol açtığı takdirde sürgünü hak eder. Ancak yukarı yönlü bir hareketle ölüme [kasıtsız] sebebiyet vermişse sürgünü hak etmez (*Mişna – Makot 2:1; Raşi*). Aşağı yönlü harekette kasıtsız bir şekilde ortaya çıkan ölüm daha büyük olasılığa sahip olduğu için, böyle durumlarda kişi özellikle dikkatli olmalıdır. Buna rağmen ölüme sebebiyet vermişse, bunun sebebi, büyük olasılığa rağmen gereken önlemi almamış olması olarak görülür (*Mişna – Makot 2:1, Rabi Pinhas Keati o.a.*).

Örnek olarak, bir kişi damdan bir fıçı indirirken, fıçı elinden kayıp birini öldürürse, ya da kendisi merdivenden inerken birinin üstüne düşerek onun ölümüne yol açarsa sürgüne gider. Ama fıçıları yukarı kaldırırken ya da merdiven çıkarken birine çarparsa ya da birinin üstüne düşerse ve ölüme sebep olursa sürgünü hak etmez (*Talmud – Makot 7a-b*).

Görmeksizin – Bu sözcük, ölüme sebep olan kişinin görme yeteneği olduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla buradaki kanunlar âmâ biri için geçerli değildir. Yani böyle biri kazara ölüme sebebiyet vermişse bile sürgüne gönderilmez (*Talmud – Makot 9b*).

Düşmanı değildir – p. 22-24 tek bir uzun cümleyi içermekte olduğundan, çeviriyi *The Living Torah*'ta yapılan çeviriye göre bölerek yapmayı uygun gördük. Bu pasukların tam çevirisi şöyledir: “[p. 22] *Fakat eğer onu düşmanca bir tavır olmaksızın elinde olmadan itmiş ya da avlama amacı olmadan üzerine herhangi bir alet fırlatmışsa*, [p. 23] *ya da [insan] öldürebilecek herhangi bir taş, onu görmeksizin [atmış ve kurban, taşın onun] üstüne düşmesiyle ölmüşse – ve [bu kişi, kurbanın] düşmanı değilse ve kötülüğünü istemiyor idiyse* – [p. 24] *[o zaman] yargıçlar, öldürenle intikamcı arasındaki davayı bu kanunlar çerçevesinde karara bağlamalıdır.*”

Tam çeviriye göre buradaki ifade – “*düşmanı değilse*” – de verilen koşulların bir parçası olarak

görülmektedir. Yani tüm bunlar, ölüme sebebiyet verenin, ölen kişiye karşı düşman olmadığı durum için doğrudur. Ancak eğer aralarında bir düşmanlık olduğu biliniyorsa, hareketin bir kaza olduğu belirgin olsa bile, bu kazaya bilinçliye yakın çok büyük bir ihmalin yol açıp açmadığı da araştırılmalıdır. Eğer öyle olduğu tespit edilirse, ölüme sebebiyet veren kişi için sürgün yeterli bir ceza olmayacak, hayatını ölenin yakın akrabalarından kaçarak geçirmek durumunda kalacaktır. Ama eğer olayın şahitleri de bunun bir kaza olduğunu kesin olarak söyleyebiliyorlarsa, ölenle öldüren arasında büyük bir düşmanlık olduğu biliniyorsa bile durumda bir değişiklik olmaz.

24. Yargıçlar ... karara bağlamalıdır – Çeviri serbesttir. Tam çeviriyle “*cemaat, bu kanunlara göre [ya da: bu kanunlar hakkında], öldürenle kan kurtarıcısı arasında yargılarını işletirler*”. Burada yargıçlar “*cemaat*” olarak tanımlanmaktadır; zira bu görevi tüm cemaatin temsilcileri olarak yapmaktadırlar.

25. Yargıçlar ... korumalıdır – Tam çeviriyle “*kurtarmalıdır*”. Mahkeme bir ölümün gerçekten önüne geçilemeyecek bir kaza olduğuna karar verirse, yargılanan kişiye sürgün cezası bile verilmeyeceğini ve intikamcının onu öldürmeye hiçbir hakkı olmadığını duyurmalıdır (*Talmud – Makot 10b*). Hahamlarımız burada geçen “*yargıçlar ... katili ... korumalıdır*” ifadesini bağımsız bir kural olarak da değerlendirirler. Buna göre yargıçların öncelikli görevi, cinayet suçlamasıyla önlerine gelen bir kişiyi idama mahkûm etmeden önce, onu bundan kurtarabilecek her türlü hafifletici sebebi değerlendirmektir (*Talmud – Pesahim 12a*). Bu kişi mahkemeye çıkarılmak üzere sığınma şehrinde alındıktan sonra, mahkeme onun gerçekten sürgün cezasını hak ettiğine hükmederse, onun sığınma şehrine güvenle geri dönmesini temin etmekle de yükümlüdür. Böylece kan davası güden kişiler geri dönüş yolunda onu öldüremeyeceklerdir (*Talmud – Makot 9b*).

İdam istemli davalara 23 yargıçtan oluşan Küçük *Sanedrin* adlı, her büyük şehirde bir tane olması

כּוֹ וְאִם-יֵצֵא יֵצֵא הָרֵצָח

26

אֶת-גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה: כּוֹ וּמִצָּא אֹתוֹ גָּאֵל הַדָּם

27

מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גָּאֵל הַדָּם אֶת-הָרֵצָח אֵין לוֹ דָּם:

umrunda değil” şeklinde konuşmalarına neden olabilecektir. Bu nedenle cinayetin işlendiği sırada görevli olan *Koen Gadol* yaşadığı sürece bu kişi belirli bir yerde, bir sığınma şehrinde sınırlı bir coğrafyada yaşamak zorundadır. Ama o *Koen Gadol* öldükten sonra serbest kalabilir; zira yeni olay yeni *Koen Gadol*’un döneminde gerçekleşmediği için, kimse bu konuda bir şey söyleyecek değildir (*Daat Zekenim*).

[5] İnsan doğasının garip ama gerçek bir yanı vardır: Başka insanların başına gelen felaket ya da dertler, benzer bireysel felaket ya da dertler için bir teselli teması içerir. Psikolojideki grup terapisi de buna dayanır. Böylelikle yakını kaybetmiş bir kişi, kendisine doğrudan bağlı olmayan başka büyük bir trajedi gördüğünde bir nebze teselli bulur. *Koen Gadol*’un ölümü, doğal bir ölüm olduğu zaman bile, halkın geneli için büyük bir travmadır. İntikamcı akraba bunu gördüğünde kalbindeki intikam duygularının etkisi azalacaktır. Bu nedenle artık katilin ondan bu kadar çekinmesine gerek kalmayacaktır (Rambam, *More Anevochim* 3:40; Rabenu Behaye).

❧ **Sığınma Şehrinde Sürgün.** Kazara katil durumuna düşmüş bir katilin sürgün hayatı yaşaması kararı çıktığı andan itibaren, onun için yaşam yeniden başlar. Bundan sonra, *Koen Gadol* ölene kadar – ki bu, çok uzun bir süre olabilir, tüm yaşamı orada geçecektir. Bu nedenle burada onun her türlü ihtiyacına cevap bulabilmesi gerekecektir. Tora “Kendinize, sizin için sığınma şehirleri olacak şehirler hazır edin” derken; “sizin için” – tüm ihtiyaçlarınız için anlamını kastetmiştir (*Talmud – Makot* 13a). Sığınma şehrine sürülen bir kişi, burada küçük bir dünya bulacaktır. Orada tüm imkânları hazır tutmak yerel halk olan Leviler’in görevidir. Tora Devarim 19:5’te, buraya kaçan kişinin “yaşamak üzere” geleceğini belirtir. Hahamlarımız bunun onun orada “yaşam” bulması için gereken her şeyin hazır edilmesi gerektiği anlamına geldiğini öğretirler (*Talmud – Makot* 10a).

Şehirler orta boyda [ve bir kaynağa göre sursuz (*Yad – Rotseah* 8:8, *Lehem Mişne* o.a.)] olacak, merkezî pazarların ve su kaynaklarının bulun-

duğu noktalarda kurulacaktır. Sürgüne gönderilen bir kişinin sadece maddi değil, manevi gereksinimleri de göz önünde tutulmalıdır. *Talmud*’da belirtildiği gibi, “Bir öğrenci sürgüne gittiğinde, hocası da onunla gider” ve “bir Rav sürgüne gittiğinde, Yeşivası da onunla gider” (*Talmud – Makot* 10a). Sonuç olarak sığınma şehri, tüm ihtiyaçların düşünüldüğü, küçük çapta dopdolu bir dünyadır (p. 11, Hirsch o.a.).

Orada oturacaktır – Buradan hiçbir sebeple ayrılamaz. Ne bir mitsva, ne parasal bir dava, hatta ne de idam istemli bir dava için şahitlik etmeye bile gidemez. Halkın, hatta ordu başkomutanının ona ihtiyacı varsa bile sığınma şehrini terk edemez. Bundan böyle [*Koen Gadol* ölmediği sürece] ikametgâhı burasıdır, ölümü burada olacaktır, mezarı burada olacaktır (*Talmud – Makot* 11b). *Koen Gadol* öldükten sonra atalarının mezarına nakledilebilir (a.y.). Dahası eğer kazara katil durumuna düşmüş bir kişi hakkında sürgün kararı verilmiş, ama bu kişi sığınma şehrine getirilmeden önce ölmüşse, ölü bedeni yine de sığınma şehrine getirilip orada gömülmelidir ve ancak *Koen Gadol* da öldükten sonra atalarının mezarına götürülebilir (Hirsch).

27. Ve katili öldürürse – Tam çeviriyle “ve kan kurtarıcısı [=intikamcı] katili öldürürse”. Özne pasukta iki kez kullanılmaktadır. Okuma kolaylığı açısından ikincisini yazmadık.

Bu bir cinayet sayılmayacaktır – Tam çeviriyle “kanı yoktur”. Yani sığınma şehrini terk ettiği takdirde kanı ve ruhu olmayan biri gibidir ve intikamcı onu öldürebilir (*Talmud – Sanedrin* 72; Raşi). Bkz. Şemot 22:1 açık. Hatta “kanı olmadığı” için, onu sığınma şehrinin dışında bir başkası öldürürse, o kişi bile cezadan muaftır.

Elbette intikamcının kasıtsız katili öldürme yetkisi, mahkemenin kararından sonrası için geçerlidir. Zira “katil, yargıçların önünde mahkemeye çıkana kadar ölmeyecek” (p. 12) (*Talmud – Makot* 12a). Öte yandan eğer intikamcı sığınma şehrine sızıp kasıtsız katili öldürürse, [geçerli şahitler ve uyarı mevcut olduğu takdirde] idam cezasını hak eder.

²⁶ “Eğer bu katil kaçacağı sığınma şehrinin sınırlarından çıkarsa,

²⁷ intikamcı onu sığınma şehrinin sınırları dışında bulur ve katili öldürürse, bu bir cinayet sayılmayacaktır.

katil, henüz hakkında mahkûmiyet kararı çıkmadığı için halen halkın bir parçasıdır. Böylelikle *Koen Gadol*’u meshedenler arasında o da vardır. Bu yüzden onun hakkında “*Koen Gadol*’u mesheden” tanımı yapılabilir (Hirsch).

Koen Gadol’un ölümüne kadar – Kasıtsız olarak adam öldürme günahını işlemiş kişinin günahının onarımını, temel olarak *Koen Gadol*’un ölümü sağlar (*Talmud Yerusalmi – Yoma* 7:3). Her ne kadar sürgünün kendisi de onarımın bir parçası ise de, onarımın tamamlanışını belirleyen, *Koen Gadol*’un ölümüdür. Ne de olsa sürgünün hemen ikinci gününde *Koen Gadol* ölürse, adam normal hayatına geri dönebilecektir.

Bariz bir şekilde bu, Tora’nın “*Gezerat Akatuv – Kitabın Hükmü*” nitelikli, yani mantıkla açıklanamayan bir kuralıdır. Zira ilk bakışta, hatta birçok bakıştan sonra bile, kazara katil olmuş bir kişinin sürgün süresiyle *Koen Gadol*’un yaşamı arasında belirgin bir bağ bulmak güçtür. Yine de otoriteler kısmen de olsa buna bazı sebepler sunmaya çalışmışlardır. Bunların gerçek “sebepler” olmadığı açıktır; ancak bu gibi durumlarda olduğu gibi, önemli olan otoritelerin söz konusu sebepleri verirken arada ne gibi mesajlara niyetlendiklerine yoğunlaşmaktır. Bazı açıklamalar şöyledir:

[1] *Koen Gadol* söz konusu kazara ölümün sorumluluğunda bir pay sahibi olarak görülmektedir; zira kendi döneminde ölümcül kazaların olmaması için dua etmesi gerekir (*Talmud – Makot* 11a; Raşi). Bu tip ölümlerin olması, onun bu görevi layıkıyla yapmadığını gösterir. Sonuç olarak sürgünde bulunan kazara katiller, bu durumdan bir an önce kurtulabilmek amacıyla *Koen Gadol*’un ölümü için sürekli dua edeceklerdir. Hahamlarımız, *Koen Gadol*’un annesinin, sığınma şehirlerini dolaşarak sürgün mahkûmlarına yiyecek ve giysiler dağıttığını, böylece onları bu tip dualar etmemeye ikna etmeye çalıştığını aktarırlar (*Talmud – Makot* 11a). Aslında biraz düşünersek... buna ne gerek vardır? Bir *Koen Gadol* sadece bir *Kipur* gününde yaptığı ibadetin sorunsuz sona ermesi sonrasında bile herkesten hayır duası alır. Ne de olsa yaptığıyla tüm halkın günahlarını bağışlatmıştır ve halk ona müteşekkirdir. Herkes onun sağlığı için dua eder.

Öyleyse annesi neden bir avuç [kasıtsız da olsa] “katilin”, oğlunun ölümü için dua etmesinden endişelenmektedir? Cevap basittir: Bu katiller, “gerçekten” dua etmektedirler – söyledikleri her sözü olası en büyük samimiyetle ağızlarından çıkarmaktadırlar. Ve bir dua böyle edildiği zaman, akıl almaz derecede etkili olabilir (Rabi Eli Mansour).

[2] *Koen Gadol*’un başlıca görevi Tanrı’ya yönelik ibadetin en iyi şekilde gerçekleştirilmesini ve bu şekilde Tanrı’nın Kutsal Mevcudiyeti *Şehina*’nın halkın içinde barınmasını sağlayarak insanların yaşamını uzatmaktır. Bir katil ise, kasıtsız bile olsa, bunun antitezidir. İnsan hayatına gerekli önemi vermeyip ihmali nedeniyle ölüme yol açan kişi, *Şehina*’nın uzaklaşmasına neden olur (bkz. p. 34) ve insan hayatını kısaltır. Dolayısıyla *Koen Gadol*’un mevcut olduğu bir ortamda katilin bulunması uygun değildir; bu nedenle sığınma şehrinin sınırları içine hapis olarak beklemelidir. Ama *Koen Gadol* öldüğü zaman katil de cezasını çekmiş ve olumsuz etiketi üzerinden atmış kabul edilir ve artık *Koen Gadol*’un antitezi sınıfında olmadığı için, normal yaşama geri dönebilir; yeni *Koen Gadol* göreve başladıktan sonra bile kendisini sığınma şehrine sınırlamasına gerek yoktur (*Sifre* 160; Raşi; *Beer Basade*).

[3] “Kazara” tanımının çok farklı dereceleri vardır. İhmalkârlık düzeyi bazısında yüksek iken, bazısında daha düşük olabilir. Bunun kesin bir ölçütü yoktur. Dolayısıyla insanlardan oluşan bir mahkemenin, sürgünün süresini belirlemesi değişken kriterler yüzünden mümkün değildir. Bu nedenle, sürgün sürelerinin belirlenmesi sadece Tanrı tarafından kontrol edilen bir olaya, *Koen Gadol*’un ölümüne bırakılmıştır. Böylece Tanrı, kazara olayların gerçekleşmesini bu ölüme yakın ya da uzak zamanlara ayarlayacaktır. Nitekim Tora, kazara ölümleri de Tanrı’nın kontrolünde bir olay olarak tanımlamaktadır. Bu ölümü de, kendi bildiği sebeplerden dolayı Tanrı rast getirmiştir (bkz. *Şemot* 21:13) (Sforno).

[4] *Koen Gadol*, kendi dönemindeki en yüksek kanuni mercilerden biridir (krş. *Devarim* 19:17). Dolayısıyla kasıtsız da olsa bir adam öldürüldüğü zaman, olayın failinin serbestçe dolaşması, insanların *Koen Gadol*’un arkasından, “bu katil elini kolunu sallaya sallaya dolaşıyor; *Koen Gadol*’un

28 כַּח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד-מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי-מוֹת הַכֹּהֵן
 29 הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרָצָח אֶל-אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ: כֹּט וְהָיוּ אֵלָּה לָכֶם לְחֻקַּת
 30 מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֵיכֶם: ־ כָּל-מִכָּה-נָפֵשׁ לְפִי עֲדִים
 יִרְצָח אֶת-הָרָצָח וְעַד אֶחָד לֹא-יַעֲנֶה בְּנַפְשׁ לְמוֹת:

Bu olmazsa, deliller ne kadar kuvvetli olursa olsun, idam cezası ve elbette intikamcıya infaz yetkisi verilemez (Raşi; *Mizrahi*; Hirsch).

[İntikamcı] – Bir kişi cinayetten suçlu bulunursa, mahkeme, idam cezasını uygulaması için onu, ölen kişinin intikam isteyen yakın akrabasına teslim eder ve o da bunu mahkemenin bir görevlisi olarak yapar.

[Tek] Bir şahit ... ifade veremez – Yani “tek şahidin ifadesi, idam kararı için yeterli değildir”. Aslında Tora tek şahidin tanıklığının mahkeme kararı için yeterli olmayacağını başka yerlerde söylemektedir (Devarim 17:6 ve 19:15). Dolayısıyla Hahamlarımız buradaki “ifade”nin kanuni tanıklık değil, onun dışındaki tartışmalarda söz almayı belirttiğini öğretirler (*Talmud – Sanedrin* 34a; krş. Şemot 23:2). Mahkemede tanık görevi yapan bir kişi, çok bilgili bir Haham olsa bile, yargı sırasında tanıklık ifadesinden başka söz söyleyemez.

Talmud’un aynı yerinde iki kanun aktarılır: “Şahitlerden biri, sanık hakkında olumlu bir şey [bile] söylemek isterse dinlenmez” ve “Mahkemede mevcut olan öğrencilerden biri sanık hakkında olumsuz bir şey söylemek isterse dinlenmez”. Buna bağlı olarak bir prensip öğrenilir: “Şahitlerin görevi, tanıklık ifadelerinde gördüklerini aktarmaktır. Bunun ötesinde davaya olumlu ya da olumsuz herhangi bir şekilde etki etme yetkileri yoktur. Dolayısıyla tanıklığın dışındaki ifadeler vermek isterse, bu sanığın iyiliği için bile olsa, *Bet-Din*’in onları dinlemeleri yasaktır.” Öte yandan öğrenciler için durum farklıdır. Her mahkemede, 23 kişiden oluşan üç sıra halinde toplam 69 stajyer yargıç yer alırdı. Orada mahkemeyi sessiz bir şekilde izlerlerdi; ama ihtiyaç duyulduğu takdirde, *Bet-Din*, gereken yargıç sayısını tamamlamak için onlardan birini yargıç saflarına katabilirdi (*Talmud – Sanedrin* 37a). Bu stajyer öğrencilerden biri sanık hakkında olumsuz bir görüş bildirme talebinde bulunduğu anda, susturulurdu. Ama şahitlerden farklı

olarak, stajyerlerin olumlu görüş bildirmelerine izin verilirdi. Yargıçların arasına girer ve tartışmalara katılırdı. Sözleri mantıklı ve uygun olduğu takdirde yargıç sandalyesinden bir daha indirilmezdi. Dayanaksız konuştuğu takdirde ise, o gün boyunca yargıç sandalyesinde oturmaya devam eder, sonrasında yerine dönerdi (*a.k.* 40a ve 42a).

Tanıklar ve stajyerlerin tartışmalarda söz almalarıyla ilgili bu iki kanun, bizim pasuğumuzdaki bu ifadeden öğrenilir. İki grup arasındaki fark, stajyerlerin olumlu görüş belirtme isteklerinin kabul edilmesidir. Şahitler ise, olumlu bile olsa, tanıklık ifadelerinin ötesinde görüş belirtmez. Bunun nedeni, tanık olarak verdiği ifadenin bağlayıcı olmasıdır ve bunun ötesinde tartışmalara katılma isteği, şahidin davadaki objektifliği hakkında şüphe uyandıracaktır. Olumlu bir şey söylemeye kalksalar, bu tanık olarak verdikleri ifadeyi yumuşatma eğilimine işaret edecektir – ki bu, kendi tanıklığına güvenmediği gibi bir hava yaratır. Olumsuz bir şey söylese, bu kez adaletin tecellisinden çok, sanığın bir şekilde mahkûm ettirme niyetinde olduğu şüphesi uyanır. Dolayısıyla şahit hiç konuşturulmaz.

Pasuk aslında “bir şahidin”, sanığın “ölmesi yönünde”, yani sanık hakkında olumsuz ek bir ifade veremeyeceğini söylüyor olsa da, kullanılan “şahit” sözcüğü, “mahkemede yer alan diğer şahitleri” yani stajyerleri tanımlamaktadır. Zira olayın şahitleri için tartışmalar sırasında sadece olumsuz değil, olumlu görüş belirtmek bile yasaktır. Ama stajyerler olumlu görüş bildirebilir ve bu nedenle pasuk özellikle stajyerlerden bahsetmektedir. Ancak aynı zamanda “şahit” sözcüğünü kullandığı için, Hahamlarımız, şahitlerle ilgili Sözlü Tora’dan bilinen kuralı da bu pasuğa dayandırarak açıklamışlardır.

Bir *Bet-Din*’in, stajyerlerden gelen ve sanığın iyiliği için olabilecek görüşleri dinleyip, sanığın mahkûmiyetine yol açabilecek görüşleri dinlememesi, Yahudi ceza hukukunun tipik bir kuralıdır. Bir yargıcın, suçlu bir kişiyi beraat ettirme

²⁸ Zira [kazara katil olduğu sabit görülmüş bir kişi,] *Koen Gadol*'un ölümüne kadar sığınma şehrinde oturmalıdır. Bu katil, sadece *Koen Gadol*'un ölümünden sonra kendi mülk toprağına dönebilir.

²⁹ “Bunlar sizin için nesilleriniz boyunca tüm yerleşim yerlerinizde kanuni hüküm olacaktır.

³⁰ “Can almış herhangi biri [söz konusu olduğunda, intikamcı,] katili [yalnız] şahitlerin ifadesine göre katledecektir. Fakat [tek] bir şahit, bir kişiye karşı [onun] ölmesi yönünde ifade veremez.

28. Koen Gadol'un ölümüne kadar – Tora daha önce “[yetkilinin] kutsal yağla meshettiği *Koen Gadol*” demiştir (p. 25). Ancak bunun amacı, sadece belirli bir kanunu öğretmektir (bkz. p. 25 açık.). Yoksa, [II. *Bet-Amikdaş* döneminde olduğu gibi] kutsal mesh yağıyla meshedilmiş olmayan *Koen Gadollar*'ın ölümü de kasıtsız katillerin serbest kalmasını sağlar. Nitekim Tora bu pasukta, herhangi bir ek sıfat kullanmadan, sadece “*Koen Gadol*” demektedir (*Talmud – Makot* 11a).

Sığınma şehrinde oturacaktır – Yani “[kendi] sığınma şehrinde oturacaktır”. Bu sözler gereksiz tekrar gibi durmaktadır. Ancak Hahamlarımız burada “[onun] sığınma şehri” denmesinden, başka bir kanun öğrenirler. Eğer sürgündeki bu kişi, sığınma şehrinin içindeyken başka bir ölüme yine kazara sebep olursa, başka bir sığınma şehrine gönderilmez, “kendi sığınma şehrinde” oturmaya devam eder; sadece bir mahalleden başka bir mahalleye göç eder ve sürgün süresi boyunca o mahallenin sınırları içinde kalmaya mahkûmdur (*Talmud – Makot* 12b; Hirsch).

Bu ifade iki yönlü anlaşılabilir: [1] Sığınma şehrinde oturmalıdır; zira bu onun iyiliği içindir. [2] Sığınma şehrinde oturmalıdır; zira onun durumunda kanun böyledir ve bu onun için bir yükümlülüktür. *Alaha*'ya göre ikinci olasılık daha yakın görünmektedir; zira kasıtsız bir katilin öldürdüğü kişinin intikam arayan bir yakını yoksa ya da yakınları intikam aramıyorsa bile, katil şehri terk etmemelidir; çünkü onun orada oturması sadece korunma amaçlı değil, aynı zamanda kasıtsız işlediği adam öldürme günahının onarım sürecinin bir parçasıdır. Belki de Tora'nın, daha önce p. 25'te zaten söylemiş olduğu bir şeyi burada tekrarlamasının amacı da budur (*Daat Mikra*).

29. Tüm yerleşim yerlerinizde – Bu ifade, idam istemli davaların Diaspora'da bile görülebileceği iması taşıyor görünmektedir. Ancak Hahamlarımız, Tora'nın metinsel analizi yoluyla şu sonuca varırlar: “Erets-Yisrael'de idam istemli davalara bakabilecek bir mahkeme olduğu zaman, böyle

bir mahkeme Diaspora'da da olabilir. Ama Erets-Yisrael'de böyle bir mahkeme yoksa, Diaspora'da bir mahkemenin böyle davaları görme yetkisi yoktur” (*Talmud – Makot* 7a; Raşi). Zira Diaspora'daki mahkeme, yetkisini Erets-Yisrael'deki merkez mahkemeden alır ve onun temsilcisi olarak görev yapar. Bu nedenle merkez mahkeme mevcut olmadığı zamanlarda, Diaspora'daki bir mahkemenin yetkisi yoktur (Hirsch). [Söz konusu mahkeme, “Küçük Sanedrin” adı verilen 23 üst düzey yargıçtan oluşan bir yargı kuruludur.] *Bet-Amikdaş* yıkıldığından beri böyle bir mahkeme Erets-Yisrael'de yoktur; dolayısıyla idam istemli davalar Diaspora'da da görülemez.

Öte yandan, pasuk “*nesilleriniz boyunca tüm yerleşim yerlerinizde*” demektedir ve bu ifade bir kuralın uygulanabilirliğinin *Bet-Amikdaş*'ın mevcudiyetinden bağımsız olduğuna işaret eder. Oysa yukarıdaki açıklama böyle bir bağ olduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla Ramban bu pasuğu şöyle açıklar: “Nesilleriniz boyunca yaşadığınız tüm yerlerde önemli konuları ele alacak Tora mahkemeleri bulunmalıdır. Fakat bu mahkemeler *Bet-Amikdaş* olmadığı zamanlarda ancak idam istemli olanların dışındaki, örneğin parasal davalara bakabilecektir.”

30. Buradan itibaren Tora, yargıçlara seslenmektedir.

Şahitlerin ifadesine göre – Tora “*katil, yargıçların önünde mahkemeye çıkana kadar ölmeyecek*” (p. 12) demiştir. Bundan, yargıçların önüne çıkarılmış bir katilin, sadece delillere ya da intikamcı akrabasının ifadesine dayanarak bile olsa idama mahkûm edilebileceği gibi yanlış bir sonuç çıkabilir. Tora yanlış anlamaya yer bırakmamak için burada idam konusundaki mahkûmiyetin sadece “*şahitlerin ifadesine göre*” olması gerektiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle bu kişinin idama mahkûm olabilmesi için, onu hareket öncesinde kanunun gerektirdiği şekilde uyarılmış ve olaya da şahit olmuş olan iki geçerli tanığın ifadesi şarttır.

וְלֹא־תִקְחוּ

31

כֹּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי־מוֹת יוֹמֵת:

וְלֹא־תִקְחוּ כֹּפֶר לָנוֹס אֶל־עִיר מְקַלְטוֹ לָשׁוּב לְשַׁבֵּת בָּאָרֶץ 32

עַד־מוֹת הַכֹּהֵן: דָּג וְלֹא־תַחַנְיֹפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי 33

הָדָם הוּא יַחַנְיָף אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא־תִכְפֹּר לָדָם אֲשֶׁר שִׁפְךָ־בָּהּ כִּי־אִם בְּדָם שִׁכְּבוּ:

geçirmez, çünkü öldürdüğü kişinin intikam peşindeki akrabası, onu dışarıda öldürebilecektir. Ancak aradan bir süre geçtikten sonra artık intikamcının intikam duygularının yatıştığını düşünürse katil de fikir değiştirebilir. Ya da ölen kişinin intikam arayan bir akrabası yoksa katil sığınma şehrinde yaşamayı tamamen gereksiz bulabilir. Ancak yine de sığınma şehrinde yaşamının tek işlevi koruma değildir; katilin *Koen Gadol* ölmeden buradan çıkmaması bir “kanundur”. Dolayısıyla her ne kadar Tora’nın sözlerinden bu kuralın sanki sadece katili takip eden bir intikamcından koruma amacıyla verildiği anlaşıyorsa da (bkz. Devarim 19:6), Hahamlarımız Sözlü Tora’dan bilinen kural doğrultusunda bu kişinin her durumda sığınma şehrinde sürgün hayatı sürmesi gerektiğini geleneksel metinsel analiz yöntemiyle türetirler (*Sifre* 181).

Sonuç olarak, durum ne olursa olsun, sürgüne mahkûm biri, af-ödemesi karşılığında serbest kalmak isterse, Tora bu isteğin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir [*Mizrahi*’ye göre bu, ölenin intikam peşindeki yakınına yönelik de bir uyarı içerir. Yani katilin peşini bırakması karşılığında ondan para kabul etmemelidir]. Kazara katil olmuş bir kişi, sığınma şehrinin *Koen Gadol* ölene kadar terk etmemelidir; bunu yaparsa ve intikamcı varsa kendisini intikamcının insafına terk etmiş olur [ve intikamcı yoksa, günahı onarımsız kalır]. Ama *Koen Gadol* ölürse, sığınma şehrinin terk edebilir ve intikamcı onu yine öldürmek istese bile, artık bu eskisi kadar kolay olmayacaktır, zira bu durumda intikamcının onu öldürme yönünde kanuni bir hakkı kalmamıştır – ki bu da caydırıcılık içerir.

İbranice *Lo Tahanifu*. Ya da “toprağın üzerine suç getirmeyin” (*The Artscroll Chumash – Stone Edition*); “toprağı kötü etmeyin” (Raşi); “cezaya layık hale getirmeyin”; “Ülke’nin üzerinde gizlice kötülük yapmayın” (İbn Ezra; Rabenu Behaye). Bu kuralların dünyanın her yerinde geçerli olduğu p. 29’da söylenmiş olmasına rağmen, Tora burada Erets-Yisrael’i ön plana çıkararak, cinayet suçu ve bu suçu görmezden gelmenin Erets-Yisrael içinde normalden bile ciddi olduğunun altını çizmektedir (Ramban).

Ülke’nin toprağına getirilen suç, “*Hanaf* – İkiyüzlülük; Yapmacıklık; Göze Görünenin Aksini Yapmak” kökünden bir fiille tanımlanmaktadır; zira bir yerde suç yaygınlaştığında, insanlar vurdumduymazca ve her şey normalmiş gibi davranmaya başlarlar. Bu tip kökleşmiş bir ikiyüzlülüğe karşı hak edilen ceza da, suça bire bir uygundur. Tora, halkın yaygın günah işlemesi karşılığında verilecek cezalar arasında toprağın çok fazla tohum üreteceğini, ama çekirge istilaları nedeniyle bundan çok az yarar sağlanabileceğini söylemektedir (Devarim 28:38). Başka bir deyişle, Ülke, üzerinde günah işleyip hiçbir şey olmamış gibi pişkin davranan halka karşı çok verimliymiş gibi görünecek, ama bu verimlilikten yararlanmaya imkân tanımayacaktır (Ramban).

“*Dalkavukluk*” anlamı da içeren bu fiilin kullanılması bir kural daha çıkar. Tora önce katillerden rüşvet almayı yasaklamıştır (p. 31). Şimdi de, eğer yüksek statülü bir kişi söz konusuysa, ona, halk içindeki konumu, onuru ya da mensup olduğu aile gibi sebeplerden de iltimas gösterilmemesini emretmektedir (*Sifre* 161; Ramban).

[Masum] Kandır – Yani “masum kişilerin kanudır” (*Targum Onkelos*).

33. **Günahkâr etmeyin** – *Targum Onkelos*. Ya da

³¹ “İdam mahkûm edilmiş katil bir kişi[nin kurtulması] için af-ödemesi kabul etmeyeceksiniz; zira kesinlikle idam edilecektir.

³² [Benzer şekilde] Sığınma şehrine kaçmış [bir kazara katilden] de, Ülke’de [dilediğince] oturmak üzere *Koen Gadol*’un ölümünden önce dönmesi için af-ödemesi kabul etmeyeceksiniz.

³³ İçinde olduğunuz Ülke’yi günahkâr etmeyin; zira Ülke’yi günahkâr eden, [dökülen masum] kandır ve Ülke, içinde dökülmüş olan kan için, ancak ve ancak [bu kanı] dökenin kanıyla kefarete bulacaktır.

konusunda dikkat etmekle yükümlü olduğu doğrudur. Ancak suçsuz bir kişiyi mahkûm etme konusunda dikkat etme yükümlülüğü bundan daha ağırdır (Hirsch).

İdam istemli bir davada tanıklık eden bir şahidin, bu konudaki ifadesinin ötesinde söz söyleyememesi, Tora’nın 613 emrinden biridir. *Mitsvat Lo Taase* No. 240 (*Sefer Ahinuh*).

Tüm bu kurallar idam istemli davalar için geçerlidir [pasukta söylendiği gibi “ölmesi yönünde”]. Ama başka, örneğin parasal davalarda tek şahidin tanıklık ifadesi dışında söylemek istediği şeyler de varsa, konuşmasına izin verilir ve mahkeme bu kişinin ifadesinin ne kadar güvenilir kabul edileceğine kendisi karar verir (*Yad – Edut* 5:8).

Bir kişiye karşı – *Targum Onkelos*. Tam çeviriyle “bir cana karşı”.

31-34. Tora bu bölümü, hayatın kutsiyetini vurgulayarak bitirir. Cinayete göz yumulamaz ve ona mantıklı nedenler üretilemez. Başkasının canını alan bir kişinin, kendi özgürlüğünü satın almasına izin verilemez; aksi yönde bir davranış, Tanrı’nın barındığı Ülke’nin toprağının cezaya layık hale gelmesine neden olacaktır.

31. Katil bir kişi için – Tam çeviriyle “katil bir can için”. Yani bir katilin canının kurtulması için af-ödemesi kabul edilmez. Burada vurgu “katil bir can”dadır. Yani af-ödemesi sadece bir katilin canının kurtulması için kabul edilmez. Ama başka şeyler için kabul edilir. Örneğin, bir kişi, bir başkasına bedensel zarar verdiği zaman, teorik olarak aynı zararın kendisine verilmesini de hak eder. Pasukta söylendiği gibi: “göze karşılık göz vs.” Ancak bilindiği üzere o pasuğun kastettiği, tazminat ödemesidir. Şimdiki pasuk da bunun tazminat olduğunu desteklemektedir. Zira Tora sadece bir katilin canının kurtulması için af-ödemesi kabul etmemeyi söylemektedir. Ama bunun dışındaki zararlarda af-ödemesi, yani tazminat ödemesi yapılıp ve saldırgan, teoride kaybetmesi gereken

organı bu sayede kurtarır (*Talmud – Baba Kama* 83b). **Af-ödemesi** – İbranice **Kofer**. Bu terim bir boğanın bir insanı öldürmesi sonrasında, ihmali sebebiyle aslında kendisi de ölümü hak eden hayvan sahibinin bir bedel ödeyerek kendisini kurtarmasıyla ilgili olarak geçmektedir (Şemot 21:29-30). Bu bedel, hayvanın sahibinin canının başışlanmasını sağlayacaktır. Tora, benzer bir olasılığın bizim konumuzda söz konusu olduğunun altını çizmektedir (*Sifre* 161; Raşi).

Kabul etmeyeceksiniz – Tam çeviriyle “almayacaksmuz”. *Mitsvat Lo Taase* No. 241 (*Sefer Ahinuh*).

Tüm kanuni prosedürlere göre sanık idamı hak ediyorsa, mahkemenin onu başka bir şeyin karşılığında idamdan serbest kılma kuvveti yoktur. Tora kanunu insanın hazırladığı ve dolayısıyla istediği zaman görmezden gelebileceği bir yasa değil, Bizzat Tanrı’nın belirleyip emrettiği kanundur. Mahkeme ise adaletin tecelli etmesi için Tanrı’nın hizmetindeki bir organdır; dolayısıyla suçlu cezasını çekmelidir (Hirsch).

İdam mahkûmu bir sığınma şehrine kaçarsa bile oradan alınıp cezası infaz edilir. Nitekim Tanrı, “Bir kişi, akrasına karşı onu sinsice öldürme tasarısına girerse, [amacına ulaştığı takdirde] ölmesi için onu Mizbeah’ın yanından bile almalısın” (Şemot 21:14) demiştir. Bu kişinin affı söz konusu değildir ve gidip Mizbeah’a sığınsa bile, oradan alınıp idam edilir. İnsanların birbirlerine karşı yaptıkları ihlaller içinde cinayet en ağırdır.

32. Koen Gadol’un ölümünden önce – Tam çeviriyle, “Koen Gadol ölene kadar”.

Dönmesi için af-ödemesi kabul etmeyeceksiniz – Sürgün cezasına çarptırılmış bir kişinin cezasının iptaline karşılık kendisinden af-ödemesi kabul etmek yasaktır. *Mitsvat Lo Taase* No. 242 (*Sefer Ahinuh*).

Normal şartlarda, kazara katil olmuş bir kişi sığınma şehrinin terk etmeyi aklından bile

וְלֹא תִטַּמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר

אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שָׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שְׁכֵן בְּתוֹךְ

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

1 שְׁבִיעִי א וַיִּקְרְבוּ רֹאשֵׁי הָאֲבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גִלְעָד בֶּן־מְכִיר

בֶּן־מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפָנֵי הַנְּשָׂאִים

2 רֹאשֵׁי אֲבוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמְרוּ אֶת־אֲדֹנָי צִנְהָ יְהוָה לָתֵת

אֶת־הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲדֹנָי צִנְהָ בִּיהוָה לָתֵת

אֶת־נַחֲלַת צִלְפַּחַד אַחִינוּ לְבָנֹתָיו:

Menaşe kabilesi ileri gelenleri dile getirmekte-dirler. Tselofhad'ın kızlarının miras alma hakkının bir problem yaratabileceğini gören ileri gelenler bunun önüne hemen bu aşamada geçmek için Moşe'ye ve diğer yöneticilere başvurmaktadırlar. Bu kızlar başka kabileye men-sup erkeklerle evlendiklerinde, babalarından miras aldıkları topraklar Menaşe kabilesinin elin-den çıkacak ve kocalarının kabilelerine geçecek-tir. Bu sadece teorik bir sorun değildir, zira bu kadınlar akıllı ve Tanrı'ya çok bağlı oldukları-nan (*Talmud – Baba Batra* 120a), diğer kabile-lerde de onların talipleri çoktur (*Tseror Amor*). Tanrı, böyle bir durumun önüne geçilmesi için sadece bu nesli bağlayacak geçici bir kısıtlama öngörmüştür.

1. Gilad – Bkz. 26:29-33, 27:1, 32:39.y

Ata[sal ev] başları – *Daat Mikra*.

Ata[sal evlerin] başları [olan kabile] başkan-larının – İbn Ezra.

Söz aldılar – Tam çeviriyle “konuştular”.

2. Dediler – Başvuru sahipleri, birbiriyle çelişir görünen iki emri hatırlatmaktadırlar. Tanrı bir yandan Ülke'nin kabileler arasında kurayla paylaştırılmasını emretmişken, diğer yandan Tselofhad'ın payının onun kızlarına verilmesini emretmiştir. Oysa bu iki emir arasında, ikisinin de uygulanabileceği şekilde bir orta yol bulmak gerekmektedir; zira kızlar başka kabilede biriyle evlendikten sonra öldükleri takdirde, henüz Ülke'nin paylaşılması aşamasında, öngörülen kura sisteminin sonucu etkisiz kalacaktır. Kurayla

hak edilmesi gereken topraklar, kurasız bir şe-kilde en baştan itibaren başka kabileye geçecek-tir (*Daat Mikra*).

Başvuru sahiplerinin kullandıkları sözlerden, tüm endişenin Ülke'nin “ilk paylaşımı” sırasında toprağın başka bir kabileye geçmesi konusunda olduğu anlaşılmaktadır. Yani sorun sadece bu nesille ilgilidir. Tüm kabileler kendilerine ait olması gereken toprakları en başta kesin bir şe-kilde almadıkları takdirde, kabilelerin sınırları belirsizliğe gömülecektir. Gelecek nesillerde böyle bir durum olması o kadar önemli değildir; her kabilenin sınırları en baştan açıkça belli olduktan sonra, kabilelerin topraklarından bazı kısımların el değiştirmesi çok önemli olmayacaktır (*Daat Mikra*). Ayrıca Bene-Yisrael on iki kabilede oluşuyor olsa bile sonuçta tek bir ulus-tur ve kabileleri ebediyen birbirinden ayırmak, ulusun devamı ve gelişimi açısından mantıklı değildir (*Meşeh Hohma*). Sonuç olarak Menaşe kabilesi liderlerinin başvurusu, sadece ilk nesilde-ki paylaşımda doğabilecek adaletsizlik hakkın-dadır. Buna bağlı olarak, başvuru sonrasında ve-rilecek kanun da sadece bu nesli bağlayacaktır (krş. Hirsch). Rabenu Behaye, bu kısıtlamanın sadece ilk nesil için geçerli olmasının altında mistik nedenlerin de olduğunu kaydeder.

Efendime – Yani “sana, Moşe”. Tekil şahıslı çekimden anlaşıldığı kadarıyla burada bir sözcü konuşmaktadır.

Kurayla – Bkz. 26:55.

Kızlarına verilmesi de emredildi – Bkz. 27:7.

³⁴ İçinde oturduğunuz, Benim içinde barındığım bu Ülke'yi murdar etmeyin – çünkü Ben, Aşem, Bene-Yisrael'in aralarında barınmaktayım."

36

[158. Kabileler Arasında Evlilik]

¹ Yosef-oğulları ailelerinden, Menase'nin oğlu Mahir'in oğlu Gilad'ın oğullarının ailesinin ata[sal ev] başları yaklaşıp, Moşe'nin ve Bene-Yisrael'deki ata[sal evlerin] başları [olan kabile] başkanlarının önünde söz aldılar.

² [Şöyle] Dediler: "Tanrı, efendime, Ülke'nin Bene-Yisrael'e miras olarak kurayla verilmesini emretti. [Öte yandan] Efendime Tanrı tarafından, kardeşimiz Tselofhad'ın toprak mirasının, onun kızlarına verilmesi de emredildi.

34. Benim içinde barındığım – Yani "Bu Ülke'yi murdar etmeyin; çünkü Ben Ülke'nin içinde barınıyorum" (Raşi). Ya da "Mevcudiyetimin, içinde barındığı" (Targum Onkelos).

Murdar etmeyin – Ya da "tame yapmayın". Ancak bu, olumsuzluk belirten mecazi bir kullanımdır. Ülke, elbette, mikveye arınmayı gerektiren alahasal tanımla tame olacak değildir.

Alternatif olarak "sizin Ülke üzerinde gizlice kötülük edip günahlar işlemeniz, Ülke'yi murdar etmesin" (İbn Ezra).

Ben, Aşem, Bene-Yisrael'in aralarında barınmaktayım – Bene-Yisrael günahlarıyla "tame" oldukları zamanlarda bile Tanrı onların arasında barınmaya devam eder (Sifre 161; Talmud – Yoma 57a; Raşi). Krş Vayikra 16:16 açık.

Tanrı Ülke'yi murdar etmeme emrini sadece Ülke'nin değil, özellikle Bene-Yisrael'in onuruna emrettiğini belirtmek için, sözlerini "çünkü Ben, Aşem, Bene-Yisrael'in aralarında barınmaktayım" demektedir (İbn Ezra).

Tanrı'nın Torası'nın Ülkesi'nin, Tanrı'nın Halkı'na verilmesindeki amaç insandır. Onun en yüce ürünü ve temel hedefi olan, Tanrı'nın burada bolca dökülen bereketi, orada geçimini sağlayan tüm insanların ruhudur; zira Tanrı'nın Torası'nı bu Ülke'nin sağladığı araçlar yoluyla pratiğe dönüştürecek olan, bu insanlardır. Ülke herkese yalnız insan ruhunun kutsiyetini korumaları şartıyla verilmiştir. Temiz kan dökülür ve hesabı sorulmazsa, Ülke ile Halk arasındaki ve ikisi ile Tanrı arasındaki bağda bir lif kopmuş olur (p. 10, Hirsch o.a.).

☞ **Son Söz.** Kazara katil durumuna düşmüş bir kişinin sığınma şehrinde sürgün hayatı yaşaması gerekliliğinin birkaç işlevi vardır: İntikamcıdan

koruma ve günahın onarımı, bu bölümde değindiğimiz işlevlerdir.

Yine de önemli bir işlev daha söz konusudur. Akılda bulundurulması gereken nokta, sığınma şehirlerinin aynı zamanda birer Levi şehri olduğudur. Tanrı, Leviler'e Erets-Yisrael'in sadece belirli bir kesimini vermek yerine, onları Ülke'nin genelindeki merkezi şehirlere dağıtarak, Tora öğrenimi ve öğretimi konusundaki üst düzey otoriteler olan bu kabile mensuplarıyla, halkın geri kalanının sürekli iletişim ve temas halinde bulunmalarını amaçlamıştır. Kazara ölüme sebep olmuş bir kişi işte böyle bir topluluğun içine gönderilmektedir. Burada yüksek düzeyli insanlarla birlikte yaşayacak, onların yaşamlarında ne kadar titiz, sevgi ve düşünce dolu olduklarını görecektir, sürekli olarak Tanrı'nın kendisini neden bu duruma düşürmüş olabileceğini (bkz. Şemot 21:13) tartacak ve hayatına çeki düzen verecektir. Sığınma şehri, dolayısıyla, önemli bir rehabilitasyon merkezidir de.

36.

Bamidbar kitabında miras konusunu ele alan iki bölüm vardır ve ikisi de, Tselofhad'ın kızlarının hakkı olan miras payına bağlı olarak başlamakta ve sonra bu konudaki ilgili genel kurallara geçilmektedir. Bunların ilki *Perek 27*'deydi. İkinci kısım ise burasıdır. İlk kısımda Tselofhad'ın kızlarının başvurusu üzerine, bir babanın hiç oğlu olmadıysa mirasının kızlarına ait olduğu açıklanmış, ardından da genel olarak miras hakkı açısından öncelik sırası verilmişti. Burada ise Tora, Tselofhad'ın kızlarının – ve elbette onlarla benzer konumda olan başka kızların – bu hakkından doğabilecek bir sorunu ele almakta ve onların evlilikleri hakkında bir düzenleme sunmaktadır.

Söz konusu sorunu, Tselofhad'ın mensup olduğu

ג וְהָיוּ לְאַחַד מִבְּנֵי שְׁבֹטֵי

3

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרָעָה נַחֲלָתָן מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסָף עַל
נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִגֵּרָל נַחֲלָתָנוּ יִגְרָע:

ו וְאִם־יִהְיֶה הַיָּבֵל לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל וְנוֹסֶפֶה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמָּטָה

4

אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם וּמִנַּחֲלַת מָטָה אֲבֹתֵינוּ יִגְרָע נַחֲלָתָן: ה וַיֵּצֵא

5

מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר כֹּן מָטָה בְּנֵי־יוֹסֵף
דְּבָרִים: ו זֶה הַדִּבָּר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לְבָנוֹת צִלְפָּחֵל לֵאמֹר לְטוֹב

6

בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אֹךְ לְמִשְׁפַּחַת מָטָה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה

לְנָשִׁים: ז וְלֹא־תִסָּב נַחֲלָה לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל מִמָּטָה אֶל־מָטָה כִּי אִישׁ

7

בְּנַחֲלַת מָטָה אֲבֹתָיו יִדְבָּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וְכִלְכַּלְתָּ יִרְשֶׁת נַחֲלָה

8

מִמָּטוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחַד מִמִּשְׁפַּחַת מָטָה אֲבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה

לְמַעַן יִירָשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו:

orada açıkça belirtilmiştir (Vayikra 17:7). İkincisi de 30:2'de olup, Vayikra 17:2'deki kanunla doğrudan bir köprüyle bağlantılıdır (bkz. 30:2 açık., *Konu şudur* k.b.). Bu istisnalar dışında bu ifade, bir kerelik verilen kanunlara giriş yapar ve burada verilen kanunlar da böyle kanunlardır; yani sadece Erets-Yisrael'e giren nesli bağlamıştır (krş. *Talmud – Taanit* 30b; Hirsch).

Gönüllerinin seçtiği kişiyle evlenebilirler – “Gözlerinde iyi olana kadın [=eş] olacaklar” Pasukların düz okunuşundan çıkan anlama göre, Moşe onlara kabile içinden olması şartıyla istedikleri herhangi biriyle evlenebileceklerini ve kimsenin onlara bu konuda zorlamada bulunamayacağını söylemektedir (Raşbam).

Ancak *Talmud*'daki bir açıklamaya göre, tam da bu sözler, Tselofhad'ın kızları için hiçbir kısıtlama olmadığını belirtmektedir. Sıradaki ifadede “Ancak babalarının kabilesi[ndeki bir] aileye [mensup kişilerle] evlensinler” denmesi ise kesin bir emri değil, sadece onlara verilen iyi bir tavsiyeyi dile getirmektedir. Kısacası bu görüş doğrultusunda Tanrı bu örnekte Tselofhad'ın kızlarına bir kısıtlama getirmemiş, tavsiyede bulunmuştur. Yine de bu sadece Tselofhad'ın kızları içindir ve o nesilde kendileriyle benzer durumda olan diğer kızlar p.

8'deki emirle, sadece kendi kabilelerinden erkeklerle evlenmeleri yönünde kısıtlanmışlardır (*Talmud – Baba Batra* 120a; Sforno; Hirsch).

7. Aktarılmasın – Tam çeviriyle “dolaşmasın”.

Bağlı kalsın – Tam çeviriyle “yapışsın”.

8. Bene-Yisrael'in kabilelerinden toprak mirası alan – Buradaki “kabilelerinden” sözcüğünün çoğul olması, bir kızın iki farklı kabileden toprak mirası alabileceğini göstermektedir. Bir kadın erkek kardeşi olmadığı için babasının payını miras almışsa ve başka bir kabileden biriyle evlenmişse, ama kocasıyla birlikte oğlu olmayıp bir kızı olmuşsa, bu kız, hem annesinin babasından gelen payı hem de kendi babasından gelen payı alır. Böylece iki kabileden toprak mirası almış olur. Bu senaryonun doğru olabilmesi için, bir annenin mirasının kendi çocuklarına kalması gerekmektedir. Dolayısıyla Tora burada bir annenin mirasının da, tıpkı bir babanın mirasının kendi çocuklarına [yani oğullarına, veya oğulları yoksa kızlarına] kalması gibi, kendi çocuklarına kalacağını belirtmektedir (*Talmud – Baba Batra* 111a).

Böyle bir durumda da bir kabileye ait mirasın başka bir kabileye aktarılabilmesi olasılığı

³ “Ama Bene-Yisrael’in kabileleri mensuplarından biriyle evlendiklerinde, onların mirası bizim atalarımızın mirasından eksilip, [evlilik yoluyla] katılacakları kabilenin mirasına eklenecek, böylece kurada bize çıkan miras eksilecek.

⁴ Bene-Yisrael için *Yovel* olduğu zaman [bile], onların mirası, katılacakları kabilenin mirasına eklenmiş kalacak ve atalarımızın kabilesine ait mirastan onların mirası eksilmiş olacak.”

⁵ Moşe, Tanrı’nın sözü doğrultusunda Bene-Yisrael’e şöyle emretti: “Yosef-oğulları ailesinin sözleri yerinde.

⁶ Tanrı’nın Tselofhad’ın kızları ile ilgili emrettiği söz şudur: Gönüllerinin seçtiği kişiyle evlenebilirler. Ancak babalarının kabilesi[ndeki bir] aileye [mensup kişilerle] evlensinler

⁷ ki Bene-Yisrael’e ait toprak mirası kabileden kabileye aktarılmasın; aksine, Bene-Yisrael[’de] herkes atasının kabilesine ait toprak mirasına bağlı kalsın.

⁸ “Ve Bene-Yisrael’in kabilelerinden toprak mirası alan her kız da babasının kabilesine bağlı aileden biriyle evlenmelidir; böylece Bene-Yisrael[’de] herkes, atasının toprak mirasını alacak

3. Biriyile evlendiklerinde – Tam çeviriyle “*birine [eş] olduklarında*”.

Atalarımızın mirasından – Başvuru sahipleri “mirasımızdan” değil, “*atalarımızın mirasından*” demektedirler. Bu da, Erets-Yisrael’in paylaşımında Mısır’dan çıkan neslin göz önünde tutulduğunu belirten görüşü desteklemektedir (Hirsch; bkz. 26:53-56 açık.).

[Evlilik yoluyla] Katılacakları – Tam çeviriyle “*onlara [mensup] olacakları [=hale gelecekleri]*”.

Kurada bize çıkan miras eksilecek – Tam çeviriyle “*mirasımızın kurasından [=miras kuramızdan] eksilecek*”.

4. Yovel olduğu zaman [bile] – İbranice *Veİm Yiye A-Yovel*. Buradaki *İm* sözcüğü genel olarak “*eğer*” anlamındadır. Ancak burada bu anlamda olamaz; zira önünde sonunda *Yovel* gelecektir, yani bu bir ön koşul değildir. Dolayısıyla sözcüğün buradaki anlamı “*olacağı zaman*” şeklindedir. Tora’da *İm* sözcüğünün bu anlamda kullanıldığı başka yerler de vardır (ör. Vayikra 2:14).

Öte yandan *Talmud* dönemi Hahamları’ndan Şemuel’in sözlerini aktaran Rabi Yeuda, buradaki ifadenin sözlük karşılığına dayanarak, Tora’nın bu noktada, *Yovel*’in uygulanabilirliğinin ileri bir tarihte yürürlükten kalkacağını ima ettiğini söylemektedir. *Yovel* mitsvasının uygulanması Yahudi Ulusu’nun çoğunluğunun Erets-Yisrael’de yaşıyor olmasına bağlıdır. Asurlular On Kabile’yi sürdükleri zaman ulusun çoğunluğu Erets-Yisrael’in dışına gitmiş ve *Yovel*’in uygulaması, Yahudiler’in çoğunluğu tekrar Erets-Yisrael’e dönene kadar yürürlükten kalkmıştır. İşte Rabi

Yeuda’ya göre, Tora burada Menase kabilesi ileri gelenlerinin sözlerini tam çeviriyle “*ve eğer Yovel gelirse*” şeklinde aktararak, bir gün böyle bir trajedinin gerçekleşeceğini ima etmektedir (*Torat Koanim*, Vayikra, Nedava 13:1; Raşi).

Menase kabilesi ileri gelenleri *Yovel* konusunu özellikle ön plana çıkarmaktadırlar. Normalde bir kişi kendi toprağını başka kabileden birine satsa, *Yovel* yılı geldiğinde bu toprak ona ya da mirasçısına, yani kendi kabilesine geri dönecektir. Başka bir deyişle satış, toprağın ebediyen elden çıkması değil, belirli bir süre için kiralımasıdır (bkz. Vayikra 25:14-16 ve 25:25-28). Ama Tselofhad’ın kızları, başka kabileye mensup erkeklerle evlendikleri zaman, onların toprağı, kocalarına ya da [o kabile mensubu sayılacak olan] çocuklarına aktarılacağı için Menase kabilesinin elinden tamamen çıkmış olacak, *Yovel* geldiğinde bile kabileye geri dönmeyecektir (Raşi; İbn Ezra); çünkü mirasla geçen topraklar *Yovel*’de geri dönmez (*Talmud Yeruşalmi* – *Ketubot* 9:1; Rabenu Behaye).

Eklenmiş kalacak – Krş. İbn Ezra. Tam çeviriyle “*eklenecek*”.

5. Yosef-oğulları ailesinin – Menase ailesi liderleri, başvurularını tüm Yosef ailesi adına yapmışlardır (İbn Ezra).

Sözleri yerinde – Krş. 27:7.

6. Söz şudur – İbranice *Ze Adavar*. Tora’nın bu girişle tanıttığı mitsvalar, sadece o dönemi bağlayan geçici kanunlardır (krş. Şemot 16:16, 16:32, 35:4, Vayikra 8:5, 9:6). Bu konuda iki istisna vardır. Bunların biri Vayikra 17:2’dedir ve onun tüm nesilleri bağlayan bir kural olduğu

ט וְלֹא-תִסָּב נַחֲלָה

מִמַּטָּה לְמַטָּה אַחֵר כִּי-אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ יִדְבֹּקוּ מִטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

י כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בָנוֹת צִלְפַּחַד: מִמַּטֵּיר

יֵא וְתַהֲיֶינָה מַחֲלָה תִרְצָה וְחֻגְלָה וּמִלְכָּה וְנָעָה בָנוֹת צִלְפַּחַד לְבְנֵי

יֵב דְּדִיהֶן לְנָשִׁים: יב מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי-מְנַשֶּׁה בֶן-יוֹסֵף הֵן לְנָשִׁים וְתַהֲ

נַחֲלָתָן עַל-מַטָּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן:

11. **Mahla, Tirtsa...** – Kızların isimlerinin sıralanması ile ilgili olarak bkz. 27:1 açık.

12. **Menashe'nin oğullarının aileleri[nden]** – Bkz. 26:30-32. “Aileleri” sözcüğünün çoğul olması, kızların Menashe kabilesi içindeki farklı ailelerden kişilerle evlendiklerini, yani kocalarının kardeş olmadıklarını göstermektedir (İbn Ezra).

❧ **Tu BeAv – “15 Av”.** O dönemin liderleri, burada verilen kanunun sadece o nesil için geçerli olduğunu Moşe'den öğrenmiş olmalarına rağmen, herkes kendi toprağına yerleşene kadar bu kanunların hafife alınmaması için bu bilgiyi halka açıklamamışlardır. Ancak Erets-Yisrael'in fethi ve paylaşımı tamamlandıktan sonra artık bu bilgiyi saklamaya gerek olmamış ve tüm kabilelerdeki kızların bundan böyle hiçbir kısıtlama olmadan başka kabilelerle evlenebilecekleri açıklandığı zaman halk içinde büyük bir sevinç yaşanmıştır. Bu olay 15 Av tarihinde gerçekleşmiş ve o dönemin liderleri bu tarihi – *Tu BeAv*'ı – yarı-bayram ilan etmişlerdir. *Mişna* buna bağlı olarak, “Bene-Yisrael için *Tu BeAv* ve [günahların affedildiği] *Yom Kipur* kadar mutlu günler olmamıştır” demektedir (*Mişna – Taanit* 4:8).

Aslında 15 Av tarihinde meydana gelen ilk sevindirici olay bu değildir. 14:34'de açıklandığı üzere, Mısır'dan çıkan neslin çölde kırk yıl dolaşp burada ölmeleri konusundaki cezai kararın uygulanması da 15 Av'da sona ermiştir. Aynı tarihte Moşe'nin Tanrı ile olan teması da yenilenmiştir. Zira normal şartlarda Moşe, Tanrı ile “ağız ağza” (*Bamidbar* 12:8) temas edecek düzeyde olmasına rağmen, çöl yolculuğu boyunca, o neslin tüm bireyleri ölene kadar, Tanrı ile Moşe arasındaki iletişim diğer peygamberlere

benzer şekilde, “gece vizyonu” (krş. Bereşit 46:2) düzeyinde, yani Moşe'nin normal peygamberlik düzeyinin altında gerçekleşmiştir. 15 Av'da ise tekrar asıl düzeyine geri yükselmiştir (bkz. *Devarim* 2:16-17, Raşi o.a.; *Meam Loetz*).

15 Av tarihi daha ileride de mutlu olaylara sahne olmuştur. * Şofetim *Perek* 19-21'de anlatılan olaylar sonrasında Binyamin kabilesi, diğer kabileler tarafından dışlanmış olmasına rağmen, yine bir *Tu BeAv* gününde, bu kabilenin yok olmaya yüz tuttuğunu gören ulusun kalanı tarafından tekrar kabul edilmiştir. * Daha ileri bir tarihte, berbat bir Yisrael kralı olan Yarovam ben Nevat, halkın *Bet-Amikdaş*'a gitmesini engellemek için yollara barikatlar kurdu, bir başka kral Oşe ben Ela bir 15 Av gününde tahta çıktığında bu duruma son vermiştir. * II. *Bet-Amikdaş*'ın yıkılışından bir süre sonra çıkan Bar Kohba isyanının ardından Romalılar yenilgiye uğramış, ancak zamanla başarı kazanarak isyanın merkezi olan Betar şehrinde son derece büyük bir katliama girişmişlerdir. Bu katliamdan sonra oluşan ölü yığınları, Roma yöneticisinin yasaklaması sonucunda gömülmeden açıkta bırakılmış ve ancak yönetici değiştikten sonra yine bir 15 Av gününde gömülmeleri için izin çıkmıştır. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen ölümler mucize eseri bozulmamışlardı. * *Bet-Amikdaş*'taki *Mizbeah* için kullanılan odunların kurtlardan tamamen arınmış olması gerekirdi. Bedensel kusurları nedeniyle ibadet görevi yapamayan *Koenler* bu odunların kontrolünü yapmakla görevliydi. Bu odunların kesilmesi 15 Av'da sona ererdi; zira bu tarihe kadar hava sıcak olduğundan kesilen odunlar kuruydu ve kurtlar pek görülmezdi. 15 Av'dan sonra hava döndüğü

⁹ ve [hiçbir] toprak mirası bir kabileden başka bir kabileye aktarılmayacak; aksine, Bene-Yisrael'in kabileleri[nde] herkes [kendi] mirasına bağlı kalacak.”

¹⁰ Tanrı'nın Moşe'ye emrettiği gibi – Tselofhad'ın kızları [aynen] böyle yaptılar.

¹¹ Tselofhad'ın kızları, Mahla, Tirtsa, Hogla, Milka ve Noa, amcalarının oğullarıyla evlendiler.

¹² Yosef'in oğlu Menaşe'nin oğullarının aileleri[nden kişilerle] evlenmeleriyle, onların toprak mirası babalarının ailesinin kabilesinde kaldı.

doğmaktadır. Acaba bu olasılık nedeniyle böyle bir kızı kendi kabilesi içinde biriyle evlenmeye mi zorlamak gerekecektir, yoksa nasılsa bir önceki nesilde kabileden kabileye toprak aktarımı gerçekleştiği için artık bu konunun üzerinde durmaya gerek yok mudur? Görüldüğü gibi, kabileden kabileye toprak aktarımı çok farklı olasılıklar için daima mümkün olabilecektir. Aslında Tora tüm bunların önüne geçmek için kızların hiç miras almamaları şeklinde bir kanun içerebilirdi. Ancak Tanrı, en başta verilen miras kanunlarının değişmeden yürürlükte kalmasını istemiştir (Ramban). Dolayısıyla bu örnek, Tora'nın burada verdiği kanunlarla, böyle olasılıkların kesin olarak hepsinin önüne geçmeyi amaçlamadığını göstermektedir – ki bu da, söz konusu kanunların sadece bu nesli bağlayacak şekilde verildiği prensibini desteklemektedir (*Talmud – Baba Batra* 112a; Hirsch).

Her kız – Tselofhad'ın kızlarının ilk başvurusunda olduğu gibi, onlarla ilgili kuralın ardından, halkın genelini ilgilendiren kanuna geçilerek kapsam genişletilmektedir.

9. Bir kabileden başka bir kabileye – Daha önce de “kabileden kabileye aktarılmasın” denmişti (p. 7). Burada babasının mirasına hakkı olan bir kızın evliliği sonucunda kabileden kabileye geçen topraklar ele alınmaktadır. Bu iki şekilde olabilir. [1] Eğer bu kadın başka kabileden biriyle evlendikten sonra, çocuğu olmadan ölürse söz konusu toprak kocasına ait olacaktır. Şimdiki pasuk “*başka bir kabileye*” sözleriyle bu durumdan bahsetmektedir. [2] Eğer kadının çocuğu olmuşsa, öldüğünde bu toprak o çocuğa kalacaktır [burada da, genel miras kuralları (bkz. 27:11 açık.) doğrultusunda oğulları kızlara göre önceliklidir (*Talmud – Baba Batra* 111a)]. Bu durum ise p. 7'deki ifade ile ima edilmektedir. Bu, orada “*başka*” sözcüğünün geçmemesinden anlaşılmaktadır; zira her ne kadar çocuğu da kocasının kabilesinin bir üyesiye de, kadın için “*başka*” biri

değildir – yani kendisine, kocasından daha yakın biridir (*Talmud – Baba Batra* 112b).

Aktarılmayıp – Bu ifade, p. 7'dekinden farklı bir duruma işaret ediyor olabilir. Bir kişinin hem oğlu hem de kızı varsa, bu kızın başka kabileden biriyle evlenme konusunda herhangi bir kısıtlaması yoktur; ne de olsa babasının mirasını erkek kardeşi alacaktır. Ancak erkek kardeşi ölürse, bu kez miras hakkı kıza geçer ve başka bir kabileye mensup biriyle evlendiği için onun ölümünün ardından bu toprak kocasının kabilesine aktarılacaktır. Bu, kızın babasının kabilesinin topraklarında bir azalma anlamına gelecektir. Tora, babalarının mirasına hakkı olup bu aşamada başka kabileden biriyle zaten evli olan kadınlar için de toprakların kabileden kabileye aktarılması gerektiğini söylemektedir. Bu doğrultuda söz konusu toprak, kadının eşine değil, babasının kabilesindeki bir sonraki varise kalmalıdır. Ancak diğer kanun gibi, bu da sadece ilk nesil için geçerli olmuştur (Ramban).

10. [Aynen] Böyle yaptılar – “Kendilerine verilen emri harfiyen yerine getirdiler.” Yukarıda değinilen bir görüşe göre Tselofhad'ın kızları evlilik konusunda hiçbir şekilde kısıtlanmamışlar, kendilerine sadece iyi bir tavsiye olarak, kendi kabileleri içinde evlenmeleri söylenmişti. Tora'nın burada onların bu şekilde yaptıklarını söylemesi, bu tavsiyeye uydukları için onlara övgü niteliğinde olabilir (Hirsch). *Talmud* bu pasuktan yola çıkarak, Tselofhad'ın kızlarının Tanrı'ya çok sıkı bağlı olduklarını belirtir. Söyleneni yapmışlar, kabileleri içinde kendilerine uygun kişiler bulana kadar beklemişlerdir. O kadar ki, aralarında en genç evlenenin evlenme yaşı 40'tır. Ve özellikle o günün şartlarında 40 yaşının üstündeki kadınların sağlıklı çocuk sahibi olmaları neredeyse olanaksız ise de, Tanrı onlara bu yaşın sonrasında da çocuklar bahsetmiştir (*Talmud – Baba Batra* 119b; 27:5, *Meam Loez* o.a.).

יג אלה המצות והמשפטים

אשר צוה יהוה ביד-משה אל-בני ישראל בערבית מואב על
ירדן ירחו: פ פ פ

unutulan kanunları tekrar türetmek için bu analitik yöntemleri kullanmış ve vardığı sonuçları da dönemin ileri gelen bilgelerine kanıtlamıştır. *Talmud*, bu yöntemleri kullanarak, Sözlü Tora ile bilinen kanunların, Yazılı Tora'daki kaynaklarının neresi olduğunu inceleyip analiz eder (Meam Loez).

Bu kitabın açıklamalarını, Ramban'ın kitap sonunda yazdığı şiirle [elbette çeviri sonucunda bu şiirin tüm sanatsal yönlerini kaybederek] bitirelim:

Nişlam Sefer Apekudim VeDigle Atsevaot

Vel'E-lokim Tsevaot Şevah VeOdaot

LeMeot VeLaalafim Ulriboot

VeHaaşer Asa İm Avotenu Agedolot

Veanoraot

Yahiş Beyamenu Kets Apelaot

Yivne Abayit Vealeşahot

Ugvul Lifne Ataot

VeYahin Şam LeVet David Kisaot

VeEnenu Root

VeU Berahamav Yenakenu Ministarot Umikol

Şegiot

VeYarenu MiTorato Niflaot

Amen; Ken Yei Ratson...

Sayımlar Kitabı tamamlandı ve orduların sancakları

Övgü ve teşekkürler [Sana ey] Toplulukların Tanrısı

Yüzlerce, binlerce ve on binlerce

Ve atalarımız için büyük ve heybetli [mucizeler] yaptığı gibi

Günüümüzde hızlandırsın kerametli 'Son'u[n gelişini]

Evi'ni inşa etsin ve [oradaki] daireleri

Ve odaların önündeki sınırı

Orada hazırlasın David-evi'ne tahtları

Görsün gözlerimiz

Ve O, merhametiyle temizlesin bizi gizli [kalmış günahlardan] ve her hatadan

Göstersiz bize harikaları Torası'ndan

Amen – İsteği böyle olsun

¹³ Tanrı'nın Bene-Yisrael'e Yarden'in Yeriho'nun [karşısındaki] kıyısında, Moav ovalarında Moşe aracılığıyla emrettiği emirler ve kanunlar bunlardır.

ve nem arttığı, dolayısıyla böceklenme olasılığı yükseldiği için, odunların kesilmesi işlemi 15 Av'da bitirilirdi. Söz konusu mitsvanın tamamlanması vesilesiyle *Bet-Amikdaş*'ta kutlama gerçekleştirilirdi.

13. Moşe aracılığıyla – İbranice *Beyad Moşe*. Tam çeviriyle “*Moşe'nin elinde*” ya da “*Moşe'nin elinde*”. Bamidbar kitabı, emirlerin “*Moşe'nin elinde*” verildiğini belirterek son bulmaktadır. Vayikra kitabının, bu pasuktakine benzer ifadeler içeren son pasuğunda “*Moşe'nin elinde*” sözleri geçmemektedir. Bu farklılık Tanrı ile Yisrael arasındaki antlaşmanın doğasındaki temel bir değişimi ön plana çıkarmaktadır. Vayikra'daki antlaşma, Moşe'nin kıldığı ilk On Emir levhalarının üzerine kuruluydu. Şimdi, Moav ovalarında, Moşe “*elinde*” tuttuğu ikinci levhalara dayanan yeni bir antlaşma yapmaktadır. Rabenu Behaye'nin sözleriyle: “Moav ovalarındaki ikinci antlaşma, Tanrı ile aralarında kalıcıdır. Dağlar bile yerinden oynar, kayalıklar göç eder; ama bu antlaşma hiçbir zaman iptal olmaz ve sevgi halatı kopmaz. [Tanrı] Antlaşmasının geleneğiyle bizi üne ve övgüye ulaştırdı; biz de antlaşmanın sözlerini yeminle ve [bozulması durumunda lanet ve ağır cezaları içeren] bir antla kabul ettik.”

Emirler ve kanunlar bunlardır – Perek 26'nın başından bu yana verilen tüm kanunlardan bahsedilmektedir: Erets-Yisrael'e girecek olan neslin nüfus sayımı, Erets-Yisrael'in paylaşılma şekli, Yeoşua'nın atanması, toplumsal korbanlar, insanın kendi isteğiyle üstlendiği ek yükümlülükler, Yahudi olmayanlardan alınmış yemek alet-edevatının geçirilmesi gereken işlemler, Yarden'in doğu yakasında yerleşecek olan kabilelerin hak ve ödevleri, sığınma şehirleri, o nesilde miras alan bir kızı bağlayan geçici kanunlar. Bu emirlerin hepsi, az ya da çok, Ülke'nin ele geçirilip miras alınması ile bağlantılıdır. Dolayısıyla hepsi Erets-Yisrael'in sınırında, onu gören bir noktada verilmiştir: “*Yarden'in Yeriho'nun [karşısındaki] kıyısında, Moav ovalarında*” (Hirsch).

Tora emirler “*bunlardır*” diyerek kimsenin bu

emirlerde hiçbir değişiklik yapmaya, eklemeye ya da eksiltmeye yetkisi olmadığını altını çizmektedir. Bundan böyle herhangi bir peygamber çıkıp yazılı ya da sözlü Tora'nın en ufak bir detayında bir değişiklik yapmanın zamanı geldiğini söylerse, onu dinlemek yasaktır. “**Torat Moşe** – *Moşe'nin Torası*” bozulamaz.

Talmud, Moşe'nin ölümünün ardından, yas günleri içinde toplam 300 uygulama detayının unutulduğunu, 700 tanesinde de belirsizlik başgösterdiğini anlatır. Halk Yeoşua'ya gelir ve Tanrı'ya başvurup kuralları öğrenmesini ister. Ancak Yeoşua bunun mümkün olmadığını, zira Devarim 30:11'de Tora hakkında “*göklerde değil*” dendiğini hatırlatır. Başka bir deyişle, Moşe Rabenu öldükten sonra, göklerden bir ses bile çıksa, bu, Moşe'nin bize öğrettiklerine bir şey eklemek veya başka bir değişiklik yapmak için yeterli değildir.

Bu nedenle Moşe, ölümünden önce Yeoşua'ya “Kanunlar hakkında bilmediğin ya da aklında belirsizlik olan herhangi bir nokta varsa, bunu benden öğrenmenin tam zamanıdır; çünkü ben öldükten sonra bunu Gökler'den öğrenmeniz mümkün olmayacak” der. Yeoşua ise “Senin yanından bir an için bile olsa ayrıldım mı?” diye cevap verir ve böylece hiçbir eksiği olmadığını ima eder (*Midraş – Yalkut Şimoni*; bkz. Şemot 33:11). Fakat Moşe öldükten sonra, Yeoşua, Tora'yı tamamen bildiğini ima eden bu sözleri yüzünden ceza görür ve 300 kanunu unuttur, 700 kanun hakkında şüpheye düşer. Halk ona çok öfkelenir; ancak Tanrı bir mesaj göndererek söz konusu kanunları açıklamanın artık mümkün olmadığını, ama yine de Erets-Yisrael'in fethine yoğunlaşmalarını, bu sırada büyük bir Tora otoritesinin çıkıp bu kanunları tamamlayacağını bildirir. Söz konusu otorite, Kalev ben Yefune'nin üvey kardeşi olan Yisrael hâkimi Otniel ben Kenaz'dır.

Tora'nın eskide kalmış bir kanun kitabı olmaması ve dinamik bir kanun kodu olabilmesi için, Tanrı, Moşe aracılığıyla, bazı türetim yöntemleri öğretmiştir. Bunların bazılarını bu çalışmamız boyunca çeşitli vesilelerle örneklemiştik. Otniel,

